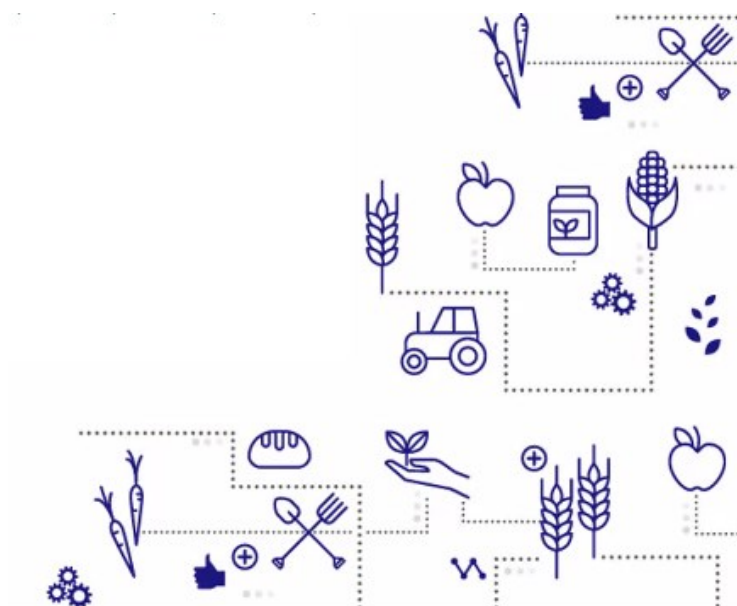

RAPORT KOŃCOWY Z EWALUACJI ZEWNĘTRZNEJ WDROŻENIA LOKALNEJ STRATEGII ROZWOJU LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA”

W raporcie przedstawiono w sposób zwięzły ustalenia i zalecenia poczynione w trakcie przeprowadzania badania ewaluacyjnego LGD „Puszcza Białowieska” z siedzibą w Hajnówce województwo podlaskie

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Badanie ewaluacyjne finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020

Hajnówka, styczeń 2023 r.

Wykonawca:

MM Consult sp. z o.o.

MM CONSULT sp. z o.o.
ul. Płocka 15c lok. 4
01-231 Warszawa
tel. 660 288 138
KRS: 0000813826
REGON384866265
NIP 5272912031
e-mail: kontakt@strefaplus.com

Zamawiający:

Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”
ul. Parkowa 3
17-200 Hajnówka
tel. 782 770 711
KRS: 0000253905
REGON: 200080369,
NIP: 6030028845
e-mail: biuro@lgd-puszcza-bialowieska.pl

Adnotacja:

Usuwanie barier i zapewnienie dostępności dla wszystkich obywateli, w tym przede wszystkim osób doświadczających trudności w mobilności czy percepcji, stanowi jedno z kluczowych zadań państwa urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Niniejszy dokument nie został wyjustowany celem zapewnienia większej dostępności dla osób z niepełnosprawnością wzrokową. Dokument został opracowany zgodnie ze standardami określonymi w Programie Dostępność Plus 2018-2025 mając na uwadze realizację przepisów ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 1062). Jeżeli inaczej nie wskazano dane zaprezentowane przedstawione są na grudzień 2022 r.

Spis treści

Rozdział 1. Streszczenie najważniejszych wyników badania.....	4
Rozdział 2. Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji.....	6
Rozdział 3. Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania.....	10
Rozdział 4. Kontekst realizacji badania	11
Rozdział 5. Opis wyników badania wraz z ich interpretacją.....	14
Podrozdział 5.1. Ocena wpływu na główny cel LSR.....	42
Podrozdział 5.2. Ocena wpływu LSR na kapitał społeczny	45
Podrozdział 5.3. Ocena wpływu LSR na przedsiębiorczość	48
Podrozdział 5.4. Ocena wpływu LSR na turystykę i dziedzictwo kulturowe	50
Podrozdział 5.5. Ocena wpływu LSR na grupy defaworyzowane.....	51
Podrozdział 5.6. Ocena wpływu LSR na innowacyjność.....	53
Podrozdział 5.7. Ocena realizacji projektów współpracy.....	54
Podrozdział 5.8. Ocena funkcjonowania LGD	55
Podrozdział 5.9. Ocena procesu wdrażania LSR.....	58
Podrozdział 5.10. Wartość dodana podejścia LEADER.....	76
Rozdział 6. Podsumowanie zawierające najważniejsze rekomendacje	79
Spis ilustracji.....	82
Aneksy tworzone w toku realizacji badania	84

Rozdział 1. Streszczenie najważniejszych wyników badania

Niniejszy rozdział zawiera streszczenie wniosków badawczych oraz prezentację najważniejszych informacji o budżecie, jakim dysponowała LGD w okresie programowania na lata 2016-2023

Niniejsze badanie stanowi ewaluację zewnętrzną wykonaną przez niezależnego ewaluatora zgodnie z Wytycznymi Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 10/1/2022 z dnia 31 maja 2022 r. w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020¹. Badanie przeprowadzone zostało w okresie od sierpnia 2022 r. do stycznia 2023 r. według stanu na koniec 2022 roku. Raport końcowy zawiera syntetycznie i przekrojowo omówione otrzymane wyniki badania. Rekomendacje przedstawione w raporcie zostały sformułowane na podstawie wniosków wynikających z przeprowadzonych badań, mających pokrycie w informacjach prezentowanych w raporcie końcowym.

W prowadzonych działaniach Stowarzyszenie korzystało ze środków finansowych w ramach podejścia LEADER² RLKS Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020) i Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 (RPOWP 2014-2020). Trzy cele główne LSR zostały osiągnięte na wysokim poziomie. Poziom wskaźników oddziaływania osiągnięty na koniec 2022 roku wynosi 100%. Również realizacja na poziomie finansowym jest satysfakcjonująca. Analiza pokazała, że realizacja finansowa i rzeczowa LSR odbywała się zgodnie z założeniami. Z przyznanej kwoty 25,8 mln zł wydatkowanych zostało na koniec 2022 r. 13,9 mln zł. W latach 2016-2021 LGD przeprowadziło 26 naborów. Do LGD złożonych zostało łącznie 297 wniosków, z czego wniosków zgodnych z LSR-em było 284. W limicie dostępnych środków zmieściły się 173 wnioski.

Wpływ LSR na rozwój kapitału społecznego był znaczący. Badanie pokazuje, że wsparcie dla NGO dostępne w ramach LSR było wystarczające do wsparcia budowy kapitału społecznego i

¹ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020) został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej. Program jest elementem systemu polityki rozwoju kraju. Celem głównym PROW 2014 – 2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Cele Programu realizowane są przez różnorodne działania skierowane do szerokiego grona beneficjentów. Instytucją Zarządzającą PROW 2014-2020 w Polsce jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, natomiast instytucjami wdrażającymi są w zakresie tzw. działań samorządowych w tym działania 19. Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER są Samorządy Województw.

² Podejście LEADER powstało w odpowiedzi na niezdolność tradycyjnej, odgórnej polityki do rozwiązywania problemów trapiących liczne obszary wiejskie Europy. Akronim "LEADER" pochodzi od francuskiego zwrotu "Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale", co oznacza "powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki obszarów wiejskich". Oryginalnym zamysłem tego podejścia było zaangażowanie energii i zasobów ludzi oraz miejscowych organizacji jako podmiotów rozwoju, a nie jego beneficjentów, by w ten sposób umożliwić im wkład w przyszły rozwój obszarów wiejskich poprzez tworzenie zależnych od obszaru partnerstw w postaci Lokalnych Grup Działania (LGD) zrzeszających podmioty publiczne, prywatne i społeczne.

pobudzenia aktywności społecznej, zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne. Głównym źródłem wsparcia w tym obszarze były środki EFS. Ze środków EFRROW nie realizowano operacji skierowanych na budowanie kapitału społecznego, lecz realizowano projekty grantowe skierowane do lokalnych NGO's. LGD z sukcesem rozliczyło dwa projekty grantowe (pn. Wsparcie inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa lokalnego LGD Puszcza Białowieska oraz pn. Wsparcie inicjatyw służących promocji obszaru LGD Puszcza Białowieska). LGD udzielało grantów na różnego rodzaju warsztaty i spotkania animacyjne; w takiej formie udzielono 16 grantów do kwoty 25 tys. zł.

Realizacji LSR przyczyniła się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości poprzez wzmocnienie istniejących firm i wsparcie powstania nowych przedsiębiorstw. Dzięki działaniom polegającym na udzielaniu premii na podjęcie działalności gospodarczej z EFRROW oraz pomocy na otwarcie działalności gospodarczej z EFS założonych zostało 61 nowych firm, z czego 24 miejsca pracy z dotacji EFS i 37 ze środków PROW 2014-2020 (EFRROW) na podejmowanie działalności gospodarczej. Dzięki pomocy LGD wsparto 5 istniejących firm kwotą nie przekraczającą 200 tys. zł na każdą operację.

Dzięki środkom EFRROW powstały 32 nowe obiekty infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej służące mieszkańcom tj. place zabaw i siłownie na otwartym powietrzu. Z sukcesem wspierano rozwój współpracy przedsiębiorców w obszarze branży turystycznej. Analiza danych pokazała, że poprzez udzielane dotacje LGD przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego obszaru LSR. Ze środków EFRR wsparto 11 projektów z obszaru infrastruktury kulturalnej, z czego 9 zostało rozliczonych do 2022 roku.

Badanie pokazało, że LGD skutecznie wpływało swoimi działaniami na pomoc dla osób zaliczonych do grupy defaworyzowanej. W okresie realizacji LSR zmniejszył się poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego na większości jego obszaru. LGD zapewniło możliwość wyboru projektów innowacyjnych; zasadne będzie jednak położenie większego nacisku na promocję dobrych praktyk projektów innowacyjnych. W przypadku wspierania projektów innowacyjnych w LSR 2023-2027 warto preferować innowacyjność w stopniu kreatywnym tj. zapewniającym powstanie innowacyjnych rozwiązań w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczących nowych produktów, usług, procesów lub organizacji.

Analiza desk research, badania terenowe oraz wywiady ankietowe prowadzone w ramach badania ewaluacyjnego pokazały generalnie bardzo dobrą ocenę działalności LGD pod kątem ponoszenia kosztów bieżących EFS. Zarówno Najwyższa Izba Kontroli jak i UKS w swoich kontrolach oceniła pozytywnie prawidłowość rozdysponowywania przez LGD środków finansowych przeznaczonych na wdrażanie inicjatywy LEADER w okresie 2014–2020. Dobra dobrej oceny postępów wdrożenia LSR przyczyniło się prawidłowo zorganizowane i wyposażone biuro LGD w Hajnówce, w którym zatrudnionych zostali profesjonalni pracownicy o odpowiednich kwalifikacjach. Badanie pokazało wysoką skuteczność prowadzonych działań informacyjno-promocyjnych LGD, w zakresie działania strony

internetowej sformułowano jedynie techniczne propozycje zwiększenia operacjonalizacji witryny internetowej.

Badanie pokazało pozytywny wpływ LSR na zwiększenie kapitału społecznego i ludzkiego - przejawiające się wzrostem zaufania, budowaniem nowych umiejętności i zdolności, tworzeniem nowych sieci, lepszym przystosowaniem do zmian. Zastosowane kryteria pozwoliły na skuteczny wybór i ocenę operacji LSR. Przyjęty system monitorowania LSR nie budzi wątpliwości pod względem dostarczania informacji o poziomie realizacji celów i przedsięwzięć LSR. Badanie ewaluacyjne pokazało również, że LGD udało się osiągnąć komplementarność projektów EFS i EFRR. Wartością dodaną realizacji LSR była możliwość wielofunduszowego oddziaływania na zdiagnozowane problemy. Praktycznie wszystkie projekty EFS dotyczące usług społecznych realizowane były w infrastrukturze wybudowanej ze środków EFRR w ramach wcześniejszych konkursów LGD.

W ramach badania ewaluacyjnego sformułowano poniżej rekomendacje odnoszące się przede wszystkim do kolejnego okresu programowania na lata 2023-2027 jako użyteczne zalecenia do poddania analizie podczas opracowania i wdrożenia kolejnej LSR, na bazie doświadczeń oceny ex-post LSR 2014-2020: W raporcie wskazano szczegółowe rekomendacje odnoszące się głównie do kolejnego okresu programowania środków PS WPR 2023-2027, które zostały wylistowane w Rozdziale 6. Podsumowanie zawierające najważniejsze rekomendacje.

Rozdział 2. Opis przedmiotu badania uwzględniający cele i zakres ewaluacji

Niniejszy rozdział zawiera wskazanie opisu przedmiotu badania, opis instrumentu RLKS i inicjatywy LEADER w ramach której wdrażana była LSR poddana ewaluacji

Badanie ewaluacyjne wdrożenia Strategii Lokalnej Kierowanej przez Społeczność na lata 2014-2020 LGD Puszczy Białowieskiej zostało zrealizowane przez firmę MM CONSULT z Warszawy na podstawie zlecenia z sierpnia 2022 r. Celem niniejszego badania była ocena zewnętrzna wdrożenia LGD od 2016 roku, kiedy zawarta została z Samorządem Województwa Podlaskiego umowa ramowa do końca roku 2022 i wg danych statystycznych dostępnych w GUS na 2020 r.

Niniejsze badanie ewaluacyjne zrealizowanie zostało zgodnie z metodologią określoną w Wytycznych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi nr 10/1/2022 z dnia 31 maja 2022 r. w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz Podręcznikiem monitoringu i ewaluacji LSR opracowanym przez MRiRW.

Tytułem wprowadzenia należy wskazać, że w okresie programowania na lata 2014-2020 LGD wdraża wielofunduszową LSR. RLKS jest jednym z nowych instrumentów terytorialnych wprowadzonych przez KE, choć w dużej mierze bazującym na tym stosowanym w podejściu LEADER. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) jest jednym z instrumentów

wspierających rozwój terytorialny w perspektywie finansowej 2014-2020. Celem RLKS jest wzrost aktywności społeczności lokalnych oraz wspieranie oddolnych inicjatyw na rzecz rozwoju lokalnego. Rozporządzenie ogólne (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.³ w artykule 32 określiło podstawowe wymogi dla instrumentu RLKS. Są nimi: zastosowanie poniżej szczebla regionalnego, konieczność uwzględnienia lokalnych potrzeb i potencjałów, realizacja przez LGD w oparciu o LSR. Na poziomie krajowym podstawowym aktem prawnym regulującym zasady wdrożenia LSR jest ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 943). Realizację instrumentu RLKS w województwie podlaskim reguluje Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 (RPOWP 2014-2020) oraz szczegółowy opis poszczególnych osi priorytetowych. W obszarze zainteresowania niniejszego badania jest zakres interwencji dostępny w ramach priorytetu inwestycyjnego 9vi Strategii rozwoju lokalnego kierowane przez społeczność finansowanego z EFS OP IX: Rozwój lokalny, Działanie 9.1 Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego oraz priorytetu inwestycyjnego 9d Inwestycje dokonywane w kontekście strategii na rzecz rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, finansowany z EFRR w ramach OP VIII: Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej, Działanie 8.6 Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego.

Prowadzenie ewaluacji jest jednym z integralnych elementów funkcjonowania LGD i realizacji LSR. W dobie szybkich i trudnych do przewidzenia zmian (zarówno na poziomie globalnym, Unii Europejskiej, jak również krajowym, regionalnym czy lokalnym), szczególnie w długiej perspektywie planowania strategicznego, ryzyko dezaktualizacji założeń i wynikających z nich szczegółowych rozwiązań organizacyjnych, proceduralnych, finansowych jest integralnym elementem wdrażania każdej LSR. Ewaluacja jest działaniem, które może obniżyć to ryzyko i zapobiec wynikającym z niego ewentualnym negatywnym skutkom. Najszerszej ujmując, ewaluacja to systematyczne badanie społeczno-ekonomiczne oceniające jakość i wartość programów publicznych⁴. Według Komisji Europejskiej ewaluacja to „ocena

³ rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006

⁴ Użycie angielskiego terminu jest bardziej wskazane z kilku powodów. „Ewaluacja” jest procesem. „Ocena” jest tylko jednym z elementów tego procesu. Według niektórych podejść osąd nie zawsze jest kluczowy w procesie ewaluacji, a może być nawet pominięty (akcent stawia się wtedy na interakcje i animacje negocjacji pomiędzy uczestnikami programu). Użycie terminu „ocena” koncentruje uwagę wyłącznie na jednym elemencie, przypisując mu cechy całego procesu, a także wyłącza cały szereg alternatywnych podejść. Wreszcie, po trzecie, „ewaluacja” to nie tylko pojedyncze działanie, ale dziedzina wiedzy. Jak zauważa Kierzkowski (Kierzkowski T., Ocena (ewaluacja) programów i projektów o charakterze społeczno-gospodarczym w kontekście przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa

interwencji publicznej pod kątem jej rezultatów, oddziaływania oraz potrzeb, które ma spełniać/miała zaspokoić”⁵. Ewaluacja jest standardem współczesnego zarządzania w sektorze publicznym – stanowi integralny element zarządzania przez cele i działania (ang. Management by objectives, Activity-Based Management)⁶ oraz promowanego w UE do końca lat 90-tych „Przejrzystego i efektywnego zarządzania” (ang. Sound and Efficient Management)⁷. W wyniku konceptualizacji celów badawczych wskazano zakres raportu końcowego z badania obejmujący poniższe obszary analiz:

Tabela 1 Zakres oceny i pytania badawcze badania ewaluacyjnego ex-post LGD

Obszar analizy	Pytanie badawcze
Ocena wpływu na główny cel LSR (jeśli inny niż obszary poniżej)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jaki jest stopień osiągnięcia celu głównego i przypisanych do niego wskaźników LSR?
Ocena wpływu na kapitał społeczny	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jaki jest wpływ LSR na kapitał społeczny, w tym w szczególności na aktywność społeczną, zaangażowanie w sprawy lokalne? ▪ W jaki sposób należałoby wspierać rozwój kapitału społecznego w przyszłości?
Przedsiębiorczość	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W jakim stopniu realizacja LSR przyczyniła się do rozwoju przedsiębiorczości? ▪ Czy i w jaki sposób wspieranie przedsiębiorczości w ramach kolejnych edycji LSR jest wskazane?
Turystyka i dziedzictwo kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W jakim stopniu LSR przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego? ▪ W jakich kierunkach należy wspierać rozwój lokalnego potencjału turystycznego?

2002, s. 10), ze względów semantycznych trudno byłoby więc określać terminem „ocena” zespół koncepcji teoretycznych.

⁵ European Commission, Focus on Results: Strengthening Evaluation of Commission Activities, SEC2000/1051, European Commission 2000.

⁶ Dahler-Larsen P., „Evaluation in public management”, w: E. Ferlie, L.E. Lynn, C. Pollitt (red.), The Oxford Handbook of Public Management, s. 615–639, Oxford University Press, Oxford 2005; Heinrich C.J., „Measuring public sector performance”, w: G. Peters, J. Pierre (red.), Handbook of Public Administration, s. 25–37, Sage Publications, London 2003; Wollmann H., Evaluation in Public Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective, Edward Elgar, Cheltenham 2003.

⁷ European Commission, Focus on Results..., op.cit.; European Commission, Implementing Activity-Based Management in the Commission, SEC(2001)1197/6 & 7, European Commission 2000; European Commission, White Paper on European Governance – Report of the Working Group Evaluation & Transparency, Working Group 2B, European Commission 2001, [EU](#).

Grupy defaworyzowane	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czy w LSR właściwie zdefiniowano grupy defaworyzowane oraz czy realizowane w ramach LSR działania odpowiadały na potrzeby tych grup? ▪ Jaki był wpływ LSR na poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego? ▪ Jakie działania należy podejmować w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego?
Innowacyjność	<ul style="list-style-type: none"> ▪ W jakim stopniu projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne? ▪ Jak można wyróżnić typy innowacji powstałych w ramach LSR?
Projekty współpracy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jaka była skuteczność i efekty działania wdrażania projektów współpracy? ▪ Jaką formę i zakres powinny przyjmować projekty współpracy w przyszłości?
Ocena funkcjonowania LGD	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czy sposób działania partnerów w ramach LGD pozwalał na efektywną i skuteczną realizację LSR? ▪ Jaka jest skuteczność i efektywność działań biura LGD (animacyjnych, informacyjno-promocyjnych, doradczych)? ▪ Jakie zmiany należy wprowadzić w działaniach LGD by skuteczniej realizowała LSR?
Ocena procesu wdrażania Wartość dodana podejścia LEADER	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Czy realizacja finansowa i rzeczowa LSR odbywała się zgodnie z planem? ▪ Czy procedury naboru, wyboru i realizacji projektów były wystarczająco przejrzyste i przyjazne dla beneficjentów? ▪ Czy kryteria pozwalały na wybór najlepszych projektów (spójnych z celami LSR)? ▪ Czy przyjęty system wskaźników pozwalał na zebranie wystarczających informacji o procesie realizacji LSR i jej rezultatach? ▪ Czy działalność LGD wpływa na poprawę komunikacji pomiędzy różnymi aktorami, budowanie powiązań między nimi i sieciowanie? ▪ Czy stworzony dzięki wsparciu w ramach LSR potencjał rozwojowy jest w dostateczny sposób wykorzystywany i promowany? ▪ Czy projekty realizowane w ramach LSR są spójne ze zidentyfikowanym potencjałem rozwojowym obszaru objętego LSR i czy te projekty przyczyniają się do jego wzmocnienia? ▪ Czy przeprowadzone w ramach LSR inwestycje są komplementarne względem siebie lub względem wiodącego projektu/tematu określonego w LSR?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wytycznych MRiRW nr 10/1/2022 z dnia 31 maja 2022 r. w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Rozdział 3. Opis metodologii wraz z opisem sposobu realizacji badania

Niniejszy rozdział zawiera opis metodologii badawczej

Zgodnie z zaleceniami ministerialnych Wytycznych dotyczących monitorowania i ewaluacji działań LGD, w ramach niniejszego badania zapewniono triangulację metod i źródeł danych. W badaniu zastosowane zostały: analiza danych zastanych, badanie jakościowe i badanie ilościowe. W ramach badania dokonano analizy danych zastanych udostępnionych przez LGD, analizy dokumentów i materiałów sprawozdawczych, dokumentacji z naborów wniosków. Przeprowadzono również bezpośredni wywiad pogłębiony (ang. IDI) z prezesem zarządu LGD. Wykonano także analizy informacji udostępnionych na witrynach internetowych zarządzanych przez LGD (analiza netnograficzna). Kluczowym narzędziem badawczym było badanie ankietowe z mieszkańcami obszaru LSR wykonane z wykorzystaniem kwestionariusza internetowego CAWI⁸. Na potrzeby badania wykorzystano trzy badania kwestionariuszowe:

- 1) **Badanie kwestionariuszowe z członkami stowarzyszenia** – dotyczące oceny działalności i współpracy z LGD w latach 2014-2020 i realizowanych przez nią projektów. W badaniu udział wzięło 34 członków stowarzyszenia. Badanie sukcesywnie prowadzone było od 2019 roku do okresu realizacji badania ewaluacyjnego. W badaniu najwięcej członków wzięło udział z gminy Hajnówka i gminy Narew, z których uczestniczyło 17% członków.
- 2) **Badanie kwestionariuszowe z mieszkańcami obszaru LSR** – mające na celu zebranie opinii na temat warunków życia w gminie. W badaniu kwestionariuszowym udział wzięło 223 mieszkańców obszaru LSR. Najwięcej badanych zamieszkiwało gminę Bielsk Podlaski (11%) i Kleszczele (10%).
- 3) **Badanie na potrzeby stworzenia nowej Lokalnej Strategii Rozwoju 2023-2027**. W badaniu kwestionariuszowym udział wzięli mieszkańcy uczestniczący w spotkaniach konsultacyjnych nowej LSR 2023-2027, które miały miejsce w dniach 21 października do 4 listopada 2022 r. Kwestionariusze ankiety były wypełniane podczas spotkań oraz po spotkaniach dzięki bezpośredniemu linkowi do ankiety. W badaniu kwestionariuszowym udział wzięło 157 mieszkańców obszaru LSR.

Uzupełnieniem metod jakościowych i analizy *desk research* były zastosowanie metody jakościowe badania w formie wywiadów pogłębionych z członkami zarządu LGD i pracownikami biura LGD oraz warsztat rekomendacyjny podsumowujący badanie ewaluacyjne, który miał miejsce dnia 20 grudnia 2022 r. w siedzibie LGD w Hajnówce.

⁸ CAWI – ang. Computer-Assisted Web Interview – wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW technika zbierania informacji w ilościowych badaniach rynku i opinii publicznej, w której respondent jest proszony o wypełnienie ankiety w formie elektronicznej

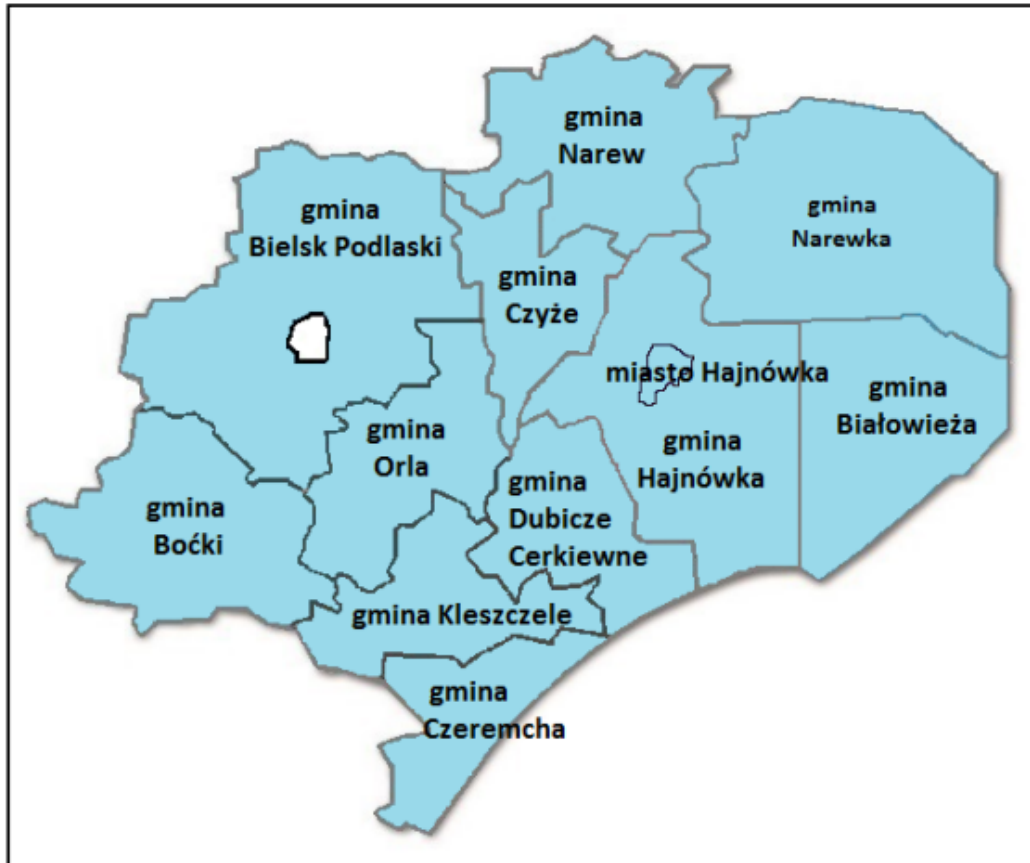
Rozdział 4. Kontekst realizacji badania

Niniejszy rozdział zawiera opis informacji kontekstowych dotyczących przedmiotu badania

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” (LGD lub Stowarzyszenie) jest organizacją pozarządową działającą od 2006 roku i posiada doświadczenie w realizacji inicjatywy Leader z wcześniejszego okresu programowania 2007-2013. Obszar LSR zamieszkiwało łącznie 60 064 mieszkańców wg. stanu na 31.12.2013 r.) z czego 38 505 mieszkańców stanowi ludność wiejska, a 21 559 ludność miejska, natomiast na 2020 r. liczba mieszkańców uległa zmniejszeniu o 11% do 53 779 mieszkańców.

Obszar LSR obejmował 12 gmin z województwa Podlaskiego 7 gmin wiejskich powiatu hajnowskiego: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Narew, Narewka oraz 3 gminy powiatu bielskiego: gmina Bielsk Podlaski, Boćki, Orla), jednej gminy miejsko-wiejskiej (gmina powiatu hajnowskiego: Kleszczele) oraz jedno miasto (miasto Hajnówka). Z obszaru działania LGD wyłączone zostało Miasto Hajnówka, które ze względu na to, iż liczba mieszkańców przekraczała ówczasie 20 tys. finansowane mogło pozyskiwać środki jedynie z EFRR oraz EFS, bez możliwości pozyskania środków z PROW 2014-2020 w ramach EFRROW. Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju był spójny geograficznie zamykając się w granicach powiatu hajnowskiego oraz powiatu bielskiego, woj. podlaskiego.

Mapa 1 Mapa obszaru LSR LGD Puszcza Białowieska

Źródło: LSR LGD „Puszcza Białowieska”

Tabela 2 Budżet LSR wg stanu na koniec roku 2022

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)				
	PROW	RPO		PO RYBY	Fundusz wiodący
		EFS	EFRR		
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	1 528 000 €	6 770 528 zł	14 792 582,4 zł	0 zł	
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	125 000 €			0 zł	
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	0 zł	0 zł	0 zł	0 zł	570 000 €
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	0 zł	0 zł	0 zł	0 zł	142 500 €
Razem	1 653 000 €	6 770 528 zł	14 792 582,4 zł	0 zł	712 500 €

Źródło: LSR, str. 113

Podrozdział 4.1 Charakterystyka partnerstwa lokalnego

Nazwa LGD i forma prawna

LGD posiada status stowarzyszenia posiadającego osobowość prawną zgodnie z przepisami ustawy o Prawo stowarzyszeniach (tj. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261). LGD utworzone zostało w 2006 roku, kiedy dokonano wpisu do KRS 0000253905, NIP 200080369, REGON 6030028845. Stowarzyszenie nie figuruje w ewidencji podatników podatku VAT, ani nie jest podatnikiem VAT na mocy art. 15 i 113 ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług z dnia 11 marca 2004 roku (Dz. U. Nr 54, poz. 535 z późn.zm.) z uwagi na powyższe nie ma możliwości odzyskania podatku VAT⁹. W latach 2007-2015 LGD realizowała LSR w ramach osi 4 LEADER objętą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. W kolejnym okresie

⁹ Zgodnie z art. 86 ust. 1 ww. ustawy podatnik ma prawo do obniżenia kwoty podatku należnego o kwotę podatku naliczonego tylko w sytuacji, w której towary i usługi wykorzystywane są do wykonywania czynności podlegających opodatkowaniu. W tym przypadku sytuacja ta nie będzie miała miejsca, ponieważ Stowarzyszenie nie będzie wykonywało czynności podlegających opodatkowaniu podatkiem VAT. Wnioskodawca w zakresie przedmiotowego projektu, nie ma również możliwości uzyskania zwrotu podatku na zasadach określonych w rozdziale 9 rozporządzenia Ministra Finansów dnia 4 kwietnia 2011 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług (Dz. U. Nr 73, poz. 392 ze zm.).

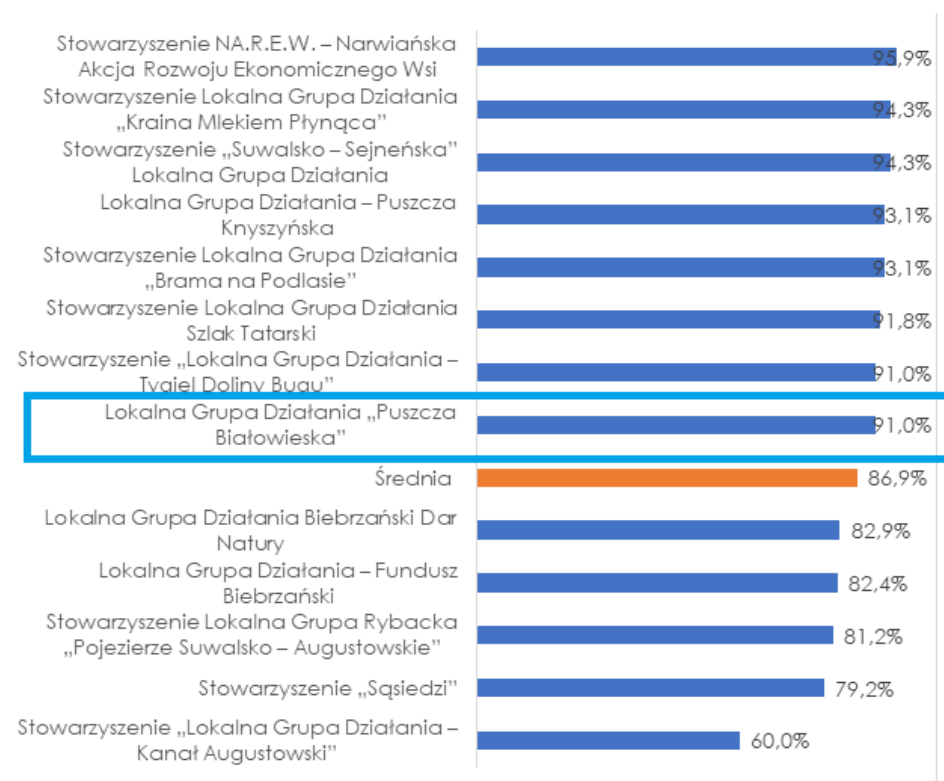
programowania na lata 2014-2020 LGD realizowało wielofundusową LSR wydając środki w ramach EFRROW z PROW 2014-2020 oraz EFRR i EFS z RPOWP 2014-2020.

Patrząc na trafność mechanizmu RLKS z perspektywy oceny LSR na okresie 2014-2020 należy stwierdzić, że LSR Puszcza Białowieska jest w wysokim stopniu dopasowana do potrzeb mieszkańców i odpowiadają na zidentyfikowane problemy. LSR posiada status dokumentu opracowanych w sposób spójny i adekwatny, zgodnie z założeniami i metodologią ich przygotowania. W kontekście oceny trafności LSR warto przyjrzeć się punktacji, jaką otrzymała LSR na etapie oceny¹⁰.

¹⁰ W tym podejściu analitycznym przyjęto, że istnieje idealny wzorzec LSR stworzony w oparciu o przyjęte kryteria oceny (tzw. typ idealny). Do uzyskania było maksymalnie 245 punktów (147 pkt. tj. 60% było niezbędnym minimum, żeby LSR mogła zostać wybrana). LSR były oceniane wg następujących grup kryteriów:

- Charakterystyka obszaru objętego LSR,
- Reprezentatywność składu organu decyzyjnego LGD,
- Wiedza i doświadczenie osób zaangażowanych w opracowanie i realizację LSR oraz standardy wiedzy i kompetencji określone dla LGD,
- Zasady funkcjonowania LGD,
- Zasady wyboru operacji,
- Doświadczenie LGD,
- Jakość i spójność wewnętrzna diagnozy oraz analizy SWOT,
- Adekwatność celów i przedsięwzięć do diagnozy i wniosków z konsultacji LSR ze społecznością lokalną oraz adekwatność wskaźników do celów i przedsięwzięć określonych w LSR,
- Stopień zgodności LSR z celami określonymi w realizowanych programach,
- Opracowanie LSR z udziałem społeczności i zasady jej udziału w realizacji,
- Poprawność metodologiczna określenia wskaźników realizacji LSR,
- Innowacyjny sposób realizacji LSR,
- Zintegrowany charakter LSR,
- Stopień zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi opracowanymi dla obszaru objętego LSR,
- Monitoring i ewaluacja,
- Zaangażowanie środków innych niż środki programu.

Wykres 1 Odsetek punktów uzyskanych w ocenie przez LSR w stosunku do maksymalnej możliwej liczby punktów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raport końcowy z badania Ocena systemu wdrażania i wstępny pomiar rezultatów instrumentu RLKS w województwie podlaskim, EVALU, Warszawa 2019 str. 64

W 2015 roku LGD Puszcza Białowieska otrzymało 91% punktów w ocenie swojej LSR, co było wynikiem bardzo dobrym, powyżej średniej spośród lokalnych grup działania w woj. podlaskim.

Podrozdział 4.2. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

Zwięzły opis obszaru LSR

Obszar LSR obejmuje 12 gmin z terenu powiatu hajnowskiego i bielskiego woj. podlaskiego i liczbę ludności **53 779 osób**. Obszar nie obejmuje miasta Bielsk Podlaski zamieszkałego przez więcej niż 20 tys. mieszkańców, 24 tys. osób na 2020 rok. Zdecydowana większość zamieszkuje miasto Hajnówka (36%). Obszar planowany do objęcia LSR o powierzchni **2445,53 km²** jest spójny terytorialnie i geograficznie.

Czynnikiem decydującym o efektach wdrażania RLKS jest sytuacja społeczno-gospodarcza na obszarze LSR. Obszar LSR znajduje się w woj. podlaskim, które zaliczone jest do regionów tzw. Polski Wschodniej¹¹. Obszar LSR graniczy z Białorusią. Położenie na zewnętrznej granicy

¹¹ Makroregion Polski Wschodniej obejmuje pięć województw: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie. Stanowi on prawie jedną trzecią powierzchni kraju (31,6%).

Polski i jednocześnie Unii Europejskiej determinuje liczne cechy i zjawiska występujące w regionie, które mogą być rozpatrywane w ujęciu: politycznym, przyrodniczym, komunikacyjnym, gospodarczym, społecznym i przestrzennym. Wskazane wymiary oddziaływania wpływały i wpływają na kształtowanie cech regionu takich jak: kapitał społeczny, atrakcyjność inwestycyjna, innowacyjność, kapitał przyrodniczo-krajobrazowy. Przygraniczne położenie stwarza zarówno ograniczenia, jak i szanse dla rozwoju regionu. Ze względu na obecne uwarunkowania geopolityczne dominują jednak ograniczenia. Wynika to przede wszystkim z tego, że prawie cała granica z Białorusią ma twardego charakter i małą przenikalność, co jest związane z tym, że jest to zewnętrzna granica Unii Europejskiej. Status pogranicza wywołuje określone efekty społeczne i gospodarcze (granica kraju w tym przypadku stanowi barierę w swobodnym przepływie osób, towarów i usług). Nie bez znaczenia jest także to, że po drugiej stronie granicy znajdują się regiony biedniejsze niż Polska Wschodnia¹², co ogranicza możliwości współpracy pomimo tego, że Białoruś jest ważnym partnerem gospodarczym. Obszar LSR wyróżnia się w skali krajowej pod względem jakości środowiska przyrodniczego i unikatowymi na skalę europejską obszarami objętymi ochroną. Obszar LSR posiada unikatowe, rzadkie i cenne walory turystyczne o randze międzynarodowej i krajowej umożliwiające rozwój wybranych form aktywności turystycznej tj. Puszcza Białowieska. Niewielka liczba uciążliwych zakładów zlokalizowanych na obszarze województwa przekłada się na ilość wytworzonych przez nie odpadów, co sprzyja rozwojowi różnych form turystyki

Specyfiką obszaru LSR jest nisko poziom kapitału społecznego, czyli wzajemne relacje społeczne między osobami spokrewnionymi lub utrzymującymi bliskie relacje oraz relacje między osobami, których nie łączą więzy społeczne, który generalnie w województwie podlaskim jest oceniany stosunkowo nisko¹³. **Analiza desk research oraz wnioski z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami LGD wskazuje na aktualność kierowania interwencji na obszar rozwoju kapitału społecznego.**

Gminy położone wzdłuż granicy Polski i Białorusią charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i rozproszone osadnictwo zlokalizowane w miejscowościach położonych peryferyjnie względem miast powiatowych: Hajnówki i Bielska Podlaskiego. W porównaniu do 2013 roku dane wskazują na zmniejszenie ludności i gęstości zaludnienia, szczególnie w przypadku m. Hajnówka (-3,4%). Liczba spadła w stosunku do 2013 roku (60 064 os.) o 8%. W odniesieniu do gmin wiejskich spadek najbardziej dotknął Czyże (-14,2%) i Dubicze Cerkiewne (-13,7%). Spadek ludności obszaru LSR pokazuje wyższą dynamikę niż zjawisko w skali kraju i woj. podlaskiego.

¹² Por. np. D. Celińska-Janowicz, M. Herbst, A. Płoszaj, M. Smętkowski, *Zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru wsparcia Programu Sąsiedztwa Polska-Białoruś-Ukraina INTERREG IIIA/TACIS CBC 2004-2006 w latach 2004-2008/2009*, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych EUROREG, Warszawa 2010, s. 67.

¹³ *Diagnoza Strategiczna Województwa Podlaskiego*, Podlaskie Regionalny Obserwatorium Terytorialne, Białystok 2018, s. 57.

Tabela 3 Obszar LSR prezentujący liczbę ludności i gęstość zaludnienia

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	Powierzchnia (km ²)	Gęstość zaludnienia (os/km ²)
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	431	15
2	Boćki	Bielski	4 001	232	17
3	Orla	Bielski	2 573	160	16
4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	21	928
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	203	10
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	97	29
7	Czyże	Hajnowski	1 895	135	14
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	151	9
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	293	13
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	143	16
11	Narew	Hajnowski	3 398	242	14
12	Narewka	Hajnowski	3 293	339	10

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Spójność obszaru LSR

Obszar LSR charakteryzuje się spójnością pod względem geograficznym (1), uwarunkowań historycznych i kulturowych (2), sytuacji demograficznej (3) oraz organizacyjnej (4).

Uwarunkowania geograficzne. Obszar LSR położony jest w dorzeczu Bugu i Narwi na Równinie Bielskiej. Posiada w znacznym stopniu zachowane w stanie naturalnym środowisko przyrodnicze, o wysokich i unikatowych walorach w skali kraju i Europy z wyróżniającym się masywem leśnym -Puszcą Białowieską wraz z przyległymi lasami. Pozostały obszar, to teren rolniczy, predysponowany do rozwoju ekoturystyki i rekreacji ze względu na liczne kompleksy leśne i obszary w niewielkim stopniu zmienione antropogenicznie.

Uwarunkowania historyczne i kulturowe. Obszar LSR to dawne pogranicze polsko-rusko-litewskie, które po połączeniu Korony (Polski) i Wielkiego Księstwa Litewskiego znalazło się wewnątrz dużego organizmu państwowego. Pomimo zmian granic administracyjnych, jakie zachodziły na przestrzeni wieków, obszar LGD wpisywał się prawie wyłącznie (poza Puszcą Białowieską) w teren jednego, dawnego powiatu Bielsk Podlaski (od 1520 r. woj. podlaskie), z którego po II wojnie światowej wyodrębniono powiat hajnowski. Teren charakteryzuje się obecnością mniejszości narodowych. Obszar LSR to mozaika narodowościowa (Polacy, Białorusini, Ukraińcy, Rosjanie) i wyznaniowa (prawosławni, katolicy, ewangelicy, baptyści, etc.). Kolejną cechą charakterystyczną obszaru jest wielokulturowość. Region ten postrzegany jest tradycyjnie jak obszar zróżnicowany religijnie, gdzie duchowym i materialnym przejawem różnorodności są liczne świątynie i kaplice oraz obchodzone we wsiach Regionu Puszczy Białowieskiej święta cerkiewne. Odzwierciedleniem obecności mniejszości narodowych we wsiach powiatu hajnowskiego i bielskiego należących do obszaru LSR jest występowanie lokalnych dialektów, zarówno białoruskich jak i ukraińskich. W szkołach podstawowych tego regionu prowadzona jest nauka języków tych mniejszości narodowych. Miasto Hajnówka stanowi swoiste centrum integracji lokalnych kultur, znajduje się tu Muzeum Kultury Białoruskiej, Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim językiem

nauczania, tu też odbywają się Międzynarodowe festiwale muzyki Cerkiewnej i liczne imprezy kultury mniejszości narodowych organizowane przez Hajnowski Dom Kultury. Finalnie, obszar ten to teren wspólnych wartości, którymi są: tolerancja, otwartość i gościnność. Wszystkie grupy etniczne i wyznaniowe współżyją na tym terenie bez znaczących konfliktów, co należy zawdzięczać wielowiekowej koegzystencji i zrozumienia odmienności sąsiadów stanowiącej istotny czynnik w kształtowaniu właściwych postaw społecznych mieszkańców LGD wpływających na zachowanie spójności historycznej i kulturowej.

Sytuacji demograficznej. O spójności LGD stanowi również analiza uwarunkowań demograficznych obszaru LGD „PB”, który wyróżnia się w miarę jednolitą strukturą demograficzną, charakteryzującą się dużym udziałem ludzi starszych i stosunkowo niewielką liczbą ludności w wieku przedprodukcyjnym. Widoczne jest zjawisko depopulacji całego regionu – od wielu lat systematycznie zmniejsza się liczba ludności, zarówno na skutek ujemnego przyrostu naturalnego, jak i emigracji.

Spójności gospodarczej. Spójności obszaru potwierdza również analiza uwarunkowań gospodarczych obszaru. Istnieją znaczne podobieństwa zarówno w poziomie zatrudnienia, czy strukturze działalności lokalnych przedsiębiorstw. Rolnictwo, jeden z najważniejszych działów gospodarki LGD funkcjonuje na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, tzw. „obszary ONW”. W przeszłości gminy zaliczono do poszczególnych stref ONW. Nizinne: strefa nizinna I – gminy Bielsk Podlaski, Hajnówka, Czyże, Białowieża, Orla, Boćki oraz strefa nizinna II – gminy Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, Narew, Narewka oraz wiejska część gminy Kleszczewo. Uwarunkowania są też nie-korzystne z punktu widzenia prowadzenia gospodarki rolnej. Obrazuje to wskaźnik przestrzeni produkcyjnej, którego przeciętny poziom dla obszaru LGD jest wyraźnie mniejszy od średniej krajowej.

Organizacyjnej. Pod względem organizacyjnym obszar LSR wykazuje dużą spójność poprzez uczestnictwo we wspólnych projektach realizowanych przez: Partnerstwo Południowo-Wschodniego Podlasia, Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska, Związku Gmin Regionu Puszczy Białowieskiej czy Lokalnej Organizacji Turystycznej Regionu Puszczy Białowieskiej. Podsumowując należy stwierdzić, że obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska”, jest spójny pod względem administracyjnym, geograficzno-przyrodniczym, kulturowo-historycznym, jak również społecznym i gospodarczym. Powinno to sprzyjać sprawnemu zarządzaniu LGD oraz praktycznej implementacji podejmowanych przedsięwzięć zarówno w sferze społecznej, gospodarczej, jak też kulturowej i przyrodniczej.

Podsumowując, analiza spójności obszaru LSR pokazuje, że zasadne będzie zaangażowanie lokalnych społeczności związanych z obszarem LSR w rozwiązywanie problemów społecznych mających wyraźny wymiar przestrzenny. Zaplanowane działania w ramach LSR wpłyną na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązania.

Uwarunkowania społeczne

Gęstość zaludnienia na obszarze LSR

Gęstość zaludnienia obszaru LSR wynosi 90 os./km². Wskaźnik średniej gęstości zaludnienia w istotny sposób zawyża miasto Hajnówka (928 os./km²), po wyłączeniu którego gęstość zaludnienia obszarów wiejskich wynosi 14 os./km². Odbiega ona znacząco od średniej woj. podlaskiego (57 os./km²) i kraju (123 os./km²), co ma związek z występowaniem obszarów wiejskich położonych peryferyjnie względem głównych ośrodków rozwoju oraz dużą lesistością obszaru (ok. 43%) i dużym udziałem obszarów chronionych poza obszarami leśnymi.

Istotnym czynnikiem wpływającym na wartość kapitału społecznego i gospodarczego obszaru LGD jest struktura demograficzna i procesy w niej zachodzące. Jednym z nich jest wskaźnik przyrostu naturalnego - LGD charakteryzuje ujemny przyrost, a w skali województwa wskaźnik ten był dodatni. Sytuacja jednak stale się pogarsza zarówno w skali LGD, jak też województwa i kraju. Analizując sytuację w okresie 2013-2020 w dalszym ciągu można mówić o niekorzystnej strukturze wiekowej mieszkańców obszaru LSR uwzględniając podział ze względu na ekonomiczne grupy wieku. Tendencja wzrostowa w ostatnich latach uległa powolnemu wyhamowaniu, a od 2013 r. obserwowany jest systematyczny spadek odsetka osób w wieku produkcyjnym. Praktycznie cały obszar LSR zlokalizowany we wschodniej części województwa podlaskiego charakteryzuje się relatywnie niskim odsetkiem osób w wieku 0–17 lat w stosunku do pozostałych gmin regionu. Najniższy udział osób w wieku 17 lat i mniej w skali województwa stwierdzono w gminie Dubicze Cerkiewne (10,8%).

Na obszarze LSR, podobnie jak w całym kraju i regionie, niezmiennie rośnie liczebność grupy osób w wieku 65 lat i więcej w ogólnej populacji ludności. Według prognozy liczebność tej grupy będzie nadal się zwiększać. Obserwowany wzrost wynika z zasilania grupy osób w wieku powyżej 65 lat przez coraz liczniejsze roczniki osób urodzonych w latach 50. ubiegłego wieku w okresie wyżu kompensacyjnego. Najstarszą gminą w regionie (tj. o najwyższym odsetku osób w wieku 65 lat i więcej) jest gmina wiejska Dubicze Cerkiewne (36,4%).

Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR

W odniesieniu do województwa podlaskiego niewątpliwie jednym z głównych problemów jest ujemne saldo migracji oraz prognozowany dalszy spadek liczby ludności. Istotne znaczenie ma też starzenie się społeczeństwa. Jak wskazują trendy demograficzne w tym zakresie (z lat 2013-2018) ciągle rośnie odsetek osób starszych (65 lat i więcej) w populacji oraz ich proporcja w stosunku do osób młodszych (choć w ostatnich latach nieco wolniej niż w skali kraju). Coraz mniej korzystne stają się relacje między poszczególnymi ekonomicznymi grupami wieku ludności, co obrazują cząstkowe współczynniki obciążenia demograficznego.

Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców

obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 46,83%¹⁴. Najgorsza sytuacja pod względem demograficznym odnotowana jest w gminie Orla (53,21%) i gminie Czyże (50,45%). We wszystkich gminach obszaru odsetek ludności w wielu przedprodukcyjnym jest niższy niż w skali kraju (21,9) oraz woj. podlaskiego (22,3) (najniższy poziom odnotowano w gminie Dubicze Cerkiewne), udział ludności w wieku produkcyjnym niższy (najniższy w gminie Orla), zaś ludności w wieku poprodukcyjnym zdecydowanie wyższy (najwyższy w gminie Orla). Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest też fakt, że w żadnej z gmin członkowskich LGD w ostatnich latach nie odnotowano dodatniego przyrostu naturalnego. Podkreślenia wymaga, że w gminie Dubicze Cerkiewne udział osób w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności wyniesie 37,7%. Powyżej omówione wskaźniki świadczą o szybkim starzeniu się społeczeństwa, dlatego w przyszłych latach trzeba spodziewać się wzrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym. **Stawia to obszar LGD w niekorzystnym położeniu w aspekcie rozwoju zasobów pracy. W tym kontekście zaleca się, aby w kolejnym okresie programowania zagwarantować możliwość realizacji projektów skierowanych do szczególnie do seniorów.**

Tabela 4 Ludność według ekonomicznych grup wieku na obszarze LSR na 2020 rok

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym	Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym w liczbie mieszkańców
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	1 078	2 044	47,83%
2	Boćki	Bielski	4 001	677	1 117	44,84%
3	Orla	Bielski	2 573	360	1 009	53,21%
4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	3 183	5 462	43,74%
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	243	638	42,62%
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	386	919	45,81%
7	Czyże	Hajnowski	1 895	249	707	50,45%
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	150	543	49,32%
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	602	1 005	42,89%
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	318	785	48,81%
11	Narew	Hajnowski	3 398	499	1 083	46,56%
12	Narewka	Hajnowski	3 293	470	1 040	45,85%

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Migracje ludności

Województwo podlaskie należy do grupy 7 województw, w których, w odniesieniu do 2000 r., odnotowano spadek liczby ludności. W porównaniu z 2000 r. liczba ludności uległa zmniejszeniu w większości gmin w regionie podlaskim, najbardziej (powyżej 25%) w części południowo-wschodniej województwa w gminach wiejskich: Czyże (o 29,1%), Dubicze Cerkiewne (o 28,3%), oraz Orla (o 26,3%). Kolejnym czynnikiem, który kształtuje poziom

¹⁴ Jako nieprodukcyjny przyjmuje się wiek 0-17 lat (wiek przedprodukcyjny) oraz 60 lat i więcej dla kobiet i 65 lat i więcej dla mężczyzn (wiek poprodukcyjny); wiek produkcyjny to 18-59/64 lata (18-59 lat - dla kobiet i 18-64 lata - dla mężczyzn).

zmian liczby ludności jest saldo migracji¹⁵. Obszar LSR podobnie jak cały region, w którym od lat utrzymuje się ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały, jest jednym z obszarów o jego najniższej wartości na 1000 mieszkańców. W 2020 r. saldo migracji na obszarze LSR wynosiło -2,23 osoby na 1000 mieszkańców, najwyższa wartość wskaźnika odnotowana została w gminie Czeremcha (-11,10), podczas gdy pozytywny wynik odnotowano jedynie w większych ośrodkach tj. gmina Bielsk Podlaski (6,92).

Z uwagi na fakt, iż jednym z czynników determinujących zmianę miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, niski wskaźnik migracji świadczy o niskiej atrakcyjności obszaru LGD dla pozostania w nim młodych osób. Trend malejący, który występuje na obszarze objętym LSR, jest odwrotny do sytuacji występującej w woj. podlaskim i Polsce, gdzie wskaźnik migracji na przestrzeni omawianych lat zwiększył się. Mimo tego trendu nadal jest on bardzo wysoki w porównaniu bezwzględnym w stosunku do kraju i regionu. Problemem związanym z depopulacją będzie wspomniane wyżej zmniejszenie **zasobów pracy, powodujące konieczność poszukiwania przez pracodawców nowych rozwiązań, takich jak zatrudnianie cudzoziemców, automatyzacja czy robotyzacja procesów produkcyjnych. Problemem może być też zapewnienie odpowiedniej opieki osobom starszym, których będzie przybywało. Mogą wystąpić niekorzystne zmiany w gospodarce obszaru LSR.** Odptyw migracyjny ogranicza potencjał rozwoju regionu, choćby dlatego, że migracje dotyczą w znacznej mierze ludzi młodych, a także lepiej wykształconych.¹⁶

Tabela 5 Migracje na obszarze LSR

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	zameldowania ogółem	wymeldowania ogółem	Saldo migracji na 1000 mieszkańców
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	1 078	2 044	6,92
2	Boćki	Bielski	4 001	677	1 117	-4,88
3	Orla	Bielski	2 573	360	1 009	-3,79
4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	3 183	5 462	-4,00
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	243	638	-6,57
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	386	919	-11,10
7	Czyże	Hajnowski	1 895	249	707	-1,56
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	150	543	2,09
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	602	1 005	3,41
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	318	785	-6,64
11	Narew	Hajnowski	3 398	499	1 083	4,68
12	Narewka	Hajnowski	3 293	470	1 040	-5,38

¹⁵ różnica między napływem (imigracja) a odpływem (emigracja) ludności z danego obszaru w określonym czasie.

¹⁶ Por. np. A. Miszczuk, M. Smętkowski, a. Płoszaj, D. Celińska-Janowicz, *Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej*, Raporty i Analizy EUROREG 5/2010, 2010, s. 65; M. Herbst, *Tworzenie i absorpcja kapitału ludzkiego w polskich miastach akademickich*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 4 (38), 2009, s. 21-38.

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Depopulacja spowoduje poważne konsekwencje dla rynku pracy. Niewątpliwie zmniejszy się podaż pracy. Spotkania z mieszkańcami obszaru LSR wskazują, że szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest pogłębiające się bezrobocie, szczególnie wśród osób zajmujących się w latach wcześniejszych pracą w branży turystycznej.

Bezrobotni na obszarze LSR

Ogólna liczba osób zarejestrowanych jako bezrobotne porównując rok 2020 z rokiem 2013 spada o 43% i wynosi na koniec 2020 r. 1 597 osób. Jest to sytuacja spowodowana korzystnym trendem w gospodarce, sytuacja ta jest jednak znacznie gorsza faktycznie na podstawie danych za 2022 rok z uwagi na wysoką inflację i kryzys gospodarczy spowodowany konsekwencjami pandemii COVID-19 i wojną w Ukrainie. Najniższy spadek odnotowano w gminie Czyże, w której jednocześnie co roku liczba bezrobotnych jest najmniejsza. Niewystarczająca podaż pracy sprawia, że coraz częściej pracodawcy korzystają z możliwości zatrudniania cudzoziemców. W ostatnich latach w województwie podlaskim obserwowany jest ponad 8-krotny (w Polsce prawie 5-krotny) wzrost liczby zezwoleń na pracę cudzoziemców udzielanych przez wojewodę. Należy zaznaczyć, że liczba bezrobotnych spadała w 2019 r. do 826 osób, lecz w wyniku ww. uwarunkowań zewnętrznych ponownie notowano wzrost liczby bezrobotnych. Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 0,6.

Tabela 6 Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	ludność z wieku produkcyjnym	liczba bezrobotnych	Liczba bezrobotnych – kobiety	Udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na 1000 osób
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	3 640	144	76	0,04
2	Boćki	Bielski	4 001	2 456	73	36	0,03
3	Orla	Bielski	2 573	1 295	55	24	0,04
4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	12 190	636	270	0,05
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	1 301	90	24	0,07
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	1 834	124	56	0,07
7	Czyże	Hajnowski	1 895	1 015	34	16	0,03
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	767	42	13	0,05
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	2 320	100	38	0,04
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	1 360	67	30	0,05
11	Narew	Hajnowski	3 398	1 952	121	50	0,06
12	Narewka	Hajnowski	3 293	2 063	111	36	0,05

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

W 2013 na obszarze LSR mieszkało 290 osób niepełnosprawnych, które zarejestrowane były jako bezrobotne. Liczba ta spadała do 2020 r., lecz cały czas odgrywa duże znaczenie pośród ogólnej liczby bezrobotnych. Jak pokazuje analiza przemian społeczno-gospodarczych ostatnich lat osoby o niskich kwalifikacjach, w tym osoby nie posiadające kwalifikacji zawodowych są rzadziej zatrudniane i w największym stopniu zagrożenie bezrobociem. Wg danych za maj 2021 r. osoby bez kwalifikacji stanowiły co najmniej 27% ogółu bezrobotnych na obszarze LSR.

Charakterystyka grup pozostających poza rynkiem pracy

Na obszarze LSR zamieszkiwało ponad 30% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych będących osobami niepełnosprawnymi. Kolejną grupę osób szczególnie dotkniętą bezrobociem stanowiły kobiety. **Kobiety stanowiły około 41% bezrobotnych**, a mniej więcej co piąty bezrobotny była to osoba młoda, poniżej 30 roku życia. W sytuacji wzmożonego wzrostu ludności ukraińskiej, w szczególności kobiet z dziećmi, udział bezrobotnych kobiet w stosunku do ogółu bezrobotnych może ulec zwiększeniu. **Należy monitorować zaistniałą sytuację na rynku pracy i podejmować działania przeciwdziałające wykluczeniu społecznemu i zawodowemu tej grupy bezrobotnych.**

Na obszarze LGD występują duże dysproporcje między podażą na pracę a kwalifikacjami bezrobotnych. Wśród osób zarejestrowanych duży odsetek bezrobotnych stanowią osoby bez kwalifikacji, z niskim wykształceniem, z małą mobilnością. Niskie wykształcenie jest jedną z głównych przeszkód w skutecznej aktywizacji i rozwoju lokalnego rynku pracy. Wraz z rozwojem nowoczesnych dziedzin produkcyjnych i usługowych, wdrażania nowych technologii informacyjnych, wzrasta zapotrzebowanie na osoby o wysokich kwalifikacjach, specjalistów. Dlatego niska jakość i struktura wykształcenia, która nie odpowiada wymaganiom nowoczesnego rynku pracy, stając się główną przyczyną bezrobocia wśród określonej grupy osób. Z danych PUP w Bielsku Podlaskim i Hajnówce wynika, że największy odsetek wśród osób bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, gimnazjalnym i niższym.

Obszar LGD charakteryzuje się specyficznymi warunkami w pewien sposób determinującymi możliwości rozwoju gospodarczego obszaru. Gminy LGD położone wzdłuż granicy z Białorusią charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i duża lesistość przy jednoczesnym silnym wyróżnieniu lokalnych ośrodków – miasta Hajnówki i miejscowości gminnych. Pozostały obszar jest bardziej jednorodny, z podobną gęstością zaludnienia, lesistością i udziałem gruntów rolnych. Stąd też wynika specyfika gospodarki regionu charakteryzująca się silniejszym rozwojem obszarów położonych w sąsiedztwie miast powiatowych: Hajnówki, Bielska Podlaskiego i stref położonych przy przejściach granicznych drogowych i kolejowych, zaś słabszym na obszarach gmin z dużym poziomem lesistości.

Z danych PUP wynika, iż w strukturze wiekowej osób bezrobotnych najliczniejszą grupę stanowią osoby młode, w przedziale wiekowym 25-34. Najczęściej bezrobocie dotyka młodzież o najniższych kwalifikacjach, bez żadnego przygotowania zawodowego i doświadczenia w pracy. Przyczyną bezrobocia wśród młodych osób jest też niedostosowanie

kierunków kształcenia do potrzeb rynku. Brak określonych kwalifikacji przy względnie wysokich kosztach szkoleń może zniechęcać pracodawców do zatrudnienia młodych osób. Następną grupą to osoby w wieku 45-54. Nasilenie ww. zjawisk zauważa się na obszarach zdegradowanych do których można zaliczyć „Osiedle Chemiczna” w Hajnówce, osiedle PGR w Nowym Berezowie, obszar dawnej Jednostki Wojskowej w Hajnówce, osiedla po dawnym POM-ie i PGR w Kleszczelach. Wskazane obszary wyznaczone zostały jako obszar rewitalizacji w Lokalnym Programie Rewitalizacji Miasta Hajnówka opracowanym w 2017 r.¹⁷

Środowiskowa pomoc społeczna na obszarze LSR

Wskaźniki korzystania z pomocy społecznej są na obszarze LSR wyższe niż średnio w kraju oraz w woj. podlaskim. W 2020 r. najwyższe były w gminach Bielsk Podlaski, Orla, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne oraz Narew, gdzie przekraczały tysiąc osób. Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r. na 10 tys. osób wynosi średnio 876. Liczba ta spadła w stosunku do 2013 r. o 47% (1295). **Pokazuje to skuteczność prowadzonych w okresie 2014-2020 działań finansowanych ze środków EFS przez LGD.**

Tabela 7 Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. osób

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. osób na 2013 r.	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. osób na 2020 r.
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	1195	1 036
2	Boćki	Bielski	4 001	1090	600
3	Orla	Bielski	2 573	1182	1 337
4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	1294	796
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	1251	822
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	1763	1 120
7	Czyże	Hajnowski	1 895	993	681
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	1633	1 025
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	1266	673
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	1301	827
11	Narew	Hajnowski	3 398	1545	892
12	Narewka	Hajnowski	3 293	1027	708

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

W badaniach kwestionariuszowych z mieszkańcami¹⁸ oceniono, że w zakresie potrzeb wspierania aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans,

¹⁷ Zob. uchwała nr XXXIII/223/17 Rady Miasta Hajnówka z dnia 20 listopada 2017 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Hajnówka

¹⁸ Badanie kwestionariuszowe z mieszkańcami obszaru LSR na potrzeby nowej LSR 2023-2027, n=157

niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji, ważnymi obszarami wsparcia są:

- Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie indywidualne: np. kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wsparcie doradcze – 87,7%¹⁹,
- Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie rodzinne: np. wsparcie psychologa, terapeuty, poradnictwo rodzinne itp. – 76,4%,
- Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie środowiskowe: adresowanego do określonego środowiska np. działania w zakresie integracji wewnątrzpokoleniowej, międzypokoleniowej, odbudowywania relacji międzyludzkich w społecznościach, samopomoc – 65%.

W innym obszarze, pytano mieszkańców o potrzeby wspierania działań w zakresie zwiększenia dostępności do usług opiekuńczych świadczonych w społeczności lokalne. Z ważne i aktualne potrzeby uznano:

- Indywidualną opiekę nad osobami potrzebującymi wsparcia – 75%,
- Pobyt osób w dziennych ośrodkach wsparcia, w tym dziennych domach pobytu, klubach seniora, świetlicach środowiskowych itp. – 70,1%

Z kolei – w zakresie wspierania integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci za najważniejsze i aktualne problemy uznano potrzeby:

- Świetlice środowiskowe, ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe – 79,6%,
- Terapia dla rodzin dotkniętych przemocą – 73,3%,
- Mediacja, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym opiekuńcze, specjalistyczne, pomoc prawna, grupy wsparcia, grupy samopomocowe – 70,1%.

Kapitał społeczny

Kapitał społeczny definiowany jest jako potencjał społeczno-instytucjonalny²⁰. Kapitał ten stanowi czynnik tworzący warunki do rozwoju społeczno-gospodarczego w skali mikro (miejscowości, gminy). W tym obszarze poddano analizie nasycenie organizacjami pozarządowymi. Nasycenie organizacjami społecznymi mierzy z jednej strony gęstość instytucjonalną, a z drugiej może świadczyć pośrednio o poziomie społecznego kapitału pomostowego. **Specyfika obszaru problemowego cechuje się mniejszą niż przeciętnie w kraju dynamiką powstawania nowych stowarzyszeń i fundacji.**

¹⁹ Wynik % odnosi się do sumy wskazań jako „bardzo duża” i „duża” i tak samo jest prezentowany w kolejnych odpowiedziach prezentowanych w tej części raportu

²⁰ Kapitał społeczny najczęściej rozumiany jest jako specyficzny układ relacji społecznych i zaufania między jednostkami pozwalający osiągać jednostkowe korzyści, które w innym przypadku byłyby niemożliwe lub trudniejsze do uzyskania. W efekcie kapitał społeczny może przyczyniać się do dobrostanu całej społeczności

Kolejnym wskaźnikiem oceniającym kapitał społeczny jest frekwencja wyborcza. Frekwencja w wyborach lokalnych jest często wykorzystywanym wskaźnikiem kapitału społecznego. Czynne zainteresowanie mieszkańców udziałem w wyborach władz lokalnych świadczy o poczuciu i woli sprawstwa. **Frekwencja w wyborach samorządowych z 2018 roku w woj. podlaskim wyniosła 47,23%, natomiast w powiecie hajnowskim 55,25%, powiecie bielskim 48,26%, czyli powyżej średniej regionalnej, Najwyższą frekwencję wyborczą odnotowano w terenach miejskich, w m. Białowieża wyniosła on 60,31%.**

Efektywnemu włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, służy rozwój podmiotów ekonomii społecznej, instytucji świadczących usługi ukierunkowane na wzrost aktywności osób i rodzin i ich usamodzielnienie. Funkcjonujące na terenie LSR kluby, placówki wsparcia dziennego, miejsca aktywności lokalnej dla dzieci i młodzieży, czy świadczenie usług asystenckich i opiekuńczych dla osób zależnych, stanowią skuteczną formę pomocy mieszkańcom potrzebującym pomocy i wsparcia społeczne. Uzasadnione jest zatem wdrożenie działań zmierzających do wzrostu dostępu do infrastruktury usług społecznych, powiązanych z procesem aktywizacji społecznej i/lub zawodowej i deinstytucjonalizacji usług społecznych

Uwarunkowania gospodarcze

Przedsiębiorczość na obszarze LSR

Ogólna liczba podmiotów gospodarki zarejestrowanych na obszarze LSR wyniosła od 2013 r. 7,5%, co oznacza, że podmiotów przybywa tu stosunkowo wolniej niż ma to miejsce w całym regionie (13,4%) i kraju (14,6%). Najwięcej nowych firm powstało w gminie Bielsk Podlaski (39,3%) oraz Czeremcha (26,7%). Spadek odnotowano natomiast w mieście Hajnówka oraz gminie Dubicze Cerkiewne (nie są to jednak duże spadki). Dane GUS pokazują, że nadal 96% działających firm to podmioty zatrudniające poniżej 9 pracowników, a więc tak samo jak ma to miejsce w regionie i w kraju. Na koniec 2020 r. na obszarze LSR zarejestrowanych było łącznie 3 879, z czego blisko połowa w mieście Hajnówka, oznacza to wzrost o 43% w stosunku do liczby z 2013 r. (2704). Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 13,86.

Tabela 8 Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba ludności	liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników		Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na terenie gminy
				0-9	1-49	
1	Bielsk Podlaski	Bielski	6 527	420	9	15,21
2	Boćki	Bielski	4 001	223	6	17,47
3	Orla	Bielski	2 573	137	4	18,25

4	Hajnówka	Hajnowski	19 764	1 547	67	12,25
5	Białowieża	Hajnowski	2 067	215	11	9,15
6	Czeremcha	Hajnowski	2 849	143	2	19,65
7	Czyże	Hajnowski	1 895	105	3	17,55
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 405	118	3	11,61
9	Hajnówka	Hajnowski	3 747	290	6	12,66
10	Kleszczele	Hajnowski	2 260	152	5	14,39
11	Narew	Hajnowski	3 398	197	9	16,50
12	Narewka	Hajnowski	3 293	201	6	15,91

Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

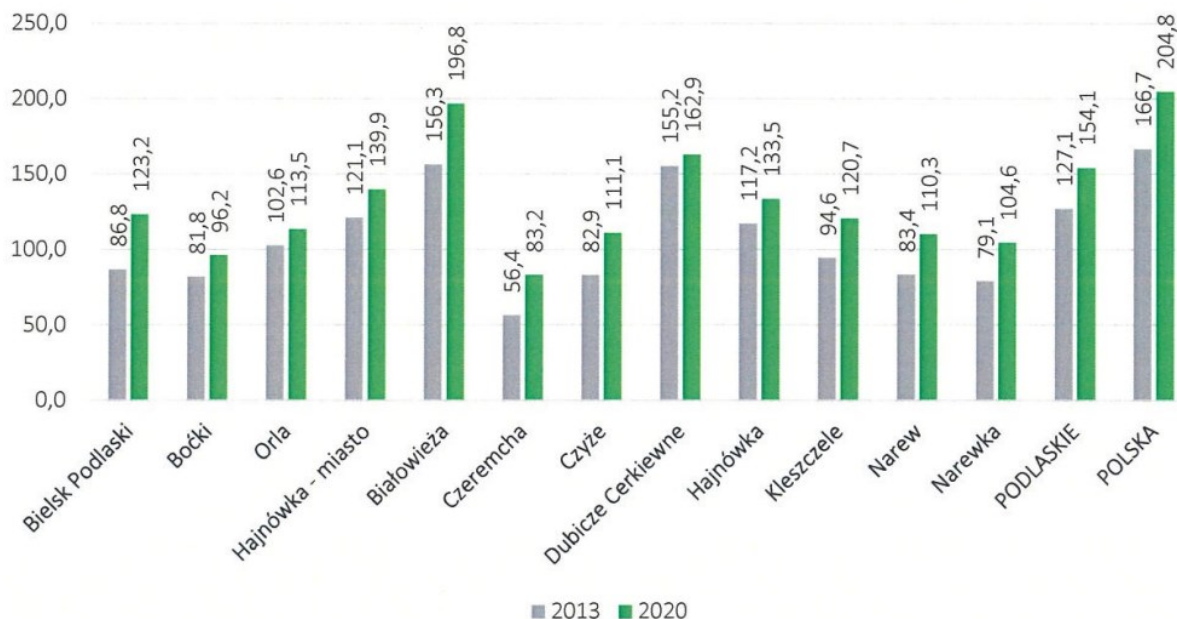
Dobra sytuacja występuje również na terenie gminy Boćki oraz na terenie gminy wiejskiej Bielsk Podlaski. Wg raportu „Atrakcyjność inwestycyjna województwa i podregionów Polski 2017”²¹, podregion łomżyński (w którym leży obszar LGD) wypadł niekorzystnie w porównaniu do innych podregionów w Polsce. W raporcie wg kategorii atrakcyjności podregionów dla działalności przemysłowej, usługowej oraz zaawansowanej technologicznie w 2017 roku wspomniany wyżej podregion uzyskał najniższe noty wśród innych dziewięciu podregionów. Struktura prowadzonych działalności na przestrzeni omawianych lat była zbliżona. Nastąpił minimalny spadek liczby podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne w sferze rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, w przetwórstwie przemysłowym oraz handlu hurtowym i detalicznym. Korzystny trend zauważalny był w budownictwie, w działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, z obsługą rynku nieruchomości oraz z opieką zdrowotną i pomocą społeczną. Z kolei – w Strategii Strategia Zrównoważonego Rozwoju Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020 wskazuje się na brak wystarczającego zaplecza dla stymulowania dynamicznego wzrostu gospodarczego.

Poziom rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD, mierzony wskaźnikiem liczby podmiotów na tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym, jest **zdecydowanie niższy niż przeciętnie w kraju (niemal o jedną trzecią)**. Pod tym względem LGD znajduje się również poniżej przeciętnej dla Podlasia. Na przestrzeni omawianych lat na omawianym obszarze wskaźnik ten wzrósł niewiele. Wskazuje to na bardzo słabą dynamikę wzrostu wskaźnika w odniesieniu do województwa i kraju.

Stosunkowo wysoką liczbę mieszkańców gdy pod uwagę weźmiemy liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą charakteryzuje gmina Białowieża. Wartość wskaźnika przekracza wartości dla regionu i dla kraju. Z kolei – najmniejszą wartość liczba podmiotów gospodarczych odnotowana jest w gminach Czeremcha i Boćki (poniżej 100). Wartość tego wskaźnika od 2013 do 2020 roku wzrosła na obszarze każdej z gmin obszaru LSR.

²¹ Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów 2017 Województwo podlaskie, Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu S.A. w Instytucie Przedsiębiorstwa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2017

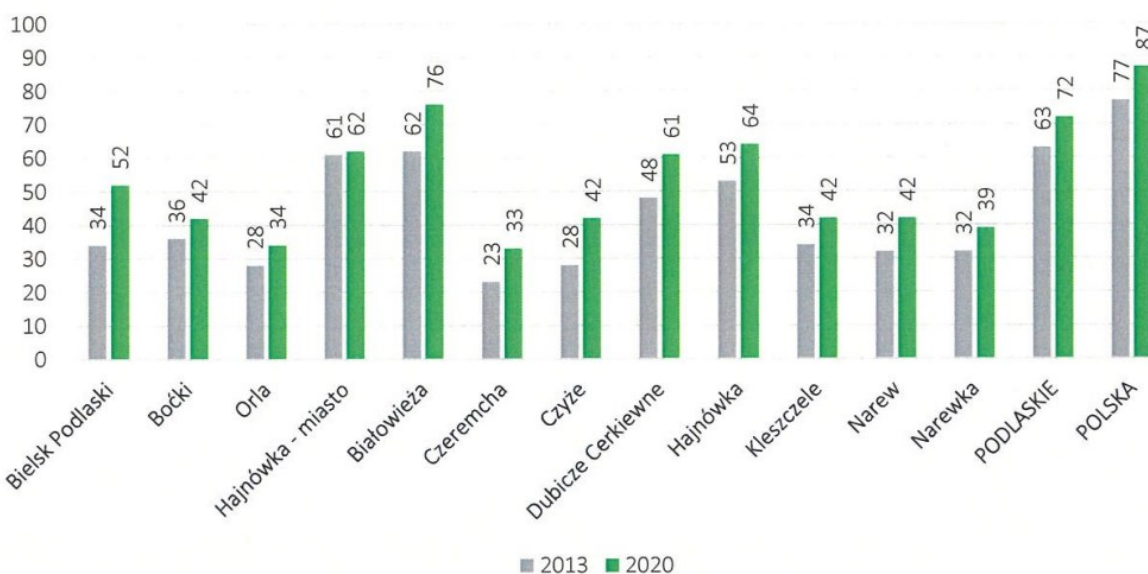
Wykres 2 Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym

Źródło: Ewaluacja lokalnej grupy działania Puszczy Białowiejskiej Instytut Badawczy IPC sp. z o.o. Warszawa 2021 r. str. 34

Z podobną sytuacją mamy do czynienia gdy pod uwagę weźmiemy liczbę osób prowadzących działalność gospodarczą na 1000 ludności. Również w tym przykładu wysokim wskaźnikiem charakteryzuje się Gmina Białowieża, zaś najniższym Czeremcha wraz z gminą Orla. Wartość ta wzrosła na obszarze LSR dla każdej z gmin członkowskich.

Wykres 3 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców

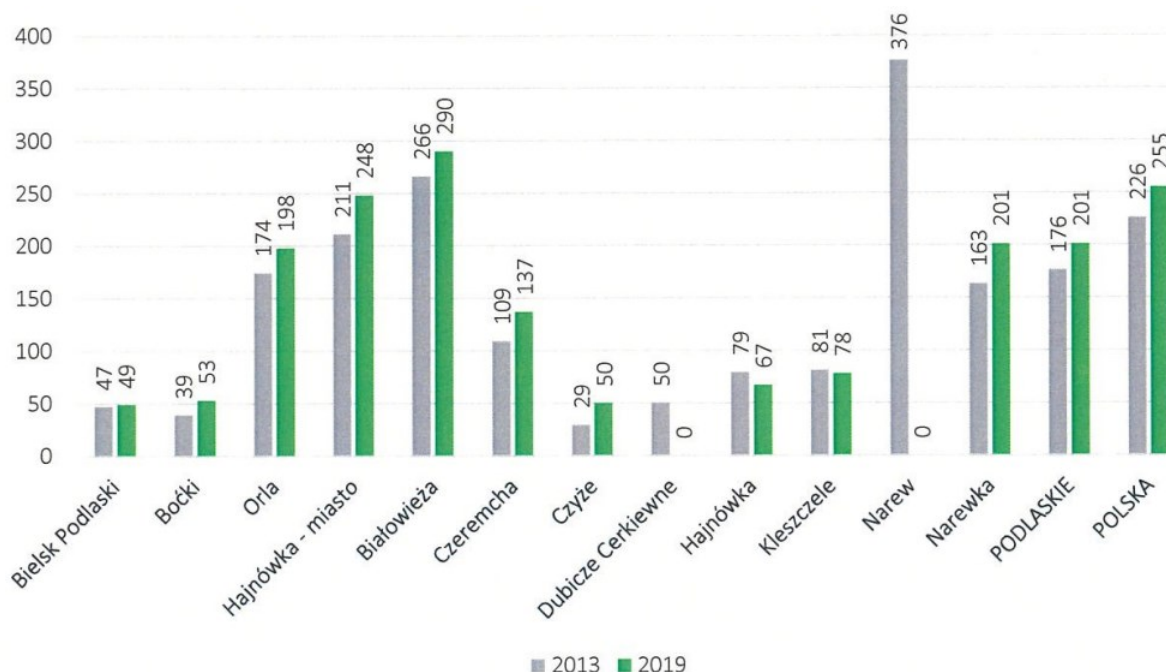
Źródło: Ewaluacja lokalnej grupy działania Puszczy Białowiejskiej Instytut Badawczy IPC sp. z o.o. Warszawa 2021 r. str. 34

W ujęciu szczegółowym, na obszarze LGD PB dostrzegalny jest **dynamiczny rozwój branży zielarskiej i pszczelarstwa**, który podyktowany jest szerszym trendem krajowym – rosnącym zapotrzebowaniem na produkty lokalne, nieprzetworzone i ekologiczne. Ten poszerzający się rynek zbytu, obecny szczególnie w aglomeracjach, stwarza nowe możliwości zarobkowania dla mniejszych producentów. Jest to szansa dla wyróżniającej się wysoką jakością, produkcji spożywczej funkcjonującej na obszarze LGD PB (w tym przemyśle mleczarskiego, mięsnego i piekarskiego). Dla tak rozumianej branży spożywczej, ale i dla wielu innych, szansą w tym kontekście są nieodległe rynki zbytu w aglomeracjach – Białostockiej i stale wzrastającej – Warszawskiej. **Największa grupa zakładów na obszarze LGD związana jest z branżą przetwórstwa drewna oraz branżą przemysłu maszynowego**. Wśród podmiotów branży hotelarskiej istnieją marki, które są bardzo dobrze rozpoznawalne²².

Poziom wskaźnika pracujących na 1000 ludności jest na obszarze LSR bardzo zróżnicowany. Wskaźnik ten informuje o koncentracji miejsc pracy na obszarze LSR. Z jednej strony w gminach jak Białowieża czy miast Hajnówka poziom ten jest zbliżony do regonu i poziomu kraju, z drugiej strony w pozostałych gminach poziom ten jest bardzo niski.

²² Największymi podmiotami gospodarczymi w powiecie są: – w branży maszynowej: Pronar sp. z o.o. w Narwi, Zakłady Maszynowe Hamech Sp. z o. o., MODERATOR SP. Z O.O. w Hajnówce; Narmet. PPH. Ms Technika Grzewcza S.C. w Hajnówce – w branży drzewnej: Fabryka Mebli Forte S.A. Oddział w Hajnówce; Zakład Stolarstwa Ogólnego "KonStol" w Hajnówce ; PPUH Itap S.C w Hajnówce.; Drewexpol Spółka z o.o. w Kleszczelach; Nasycalnia Podkładów w Czeremsze; Parkiety Olga Hajnówka; IKEA Industry Poland Sp. z o.o. oddział Orla; Delta w Giżycku Zakład Produkcyjny w Szczytach N., Arino House Sp. z o.o. w Hajnówce, Was-Bel sp. j. ZPHU. w Zwodzieckiem – w branży spożywczej: Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce, RUNO sp. z o.o. w Hajnówce, "SPOŁEM" Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Hajnówce – w branży hotelarskiej: Best Western Hotel Żubrówka Iwa sp. z o.o. w Białowieży, Pensjonat Sioło Budy w Budach, Ośrodek Wypoczynkowy "Ptasia Osada" w Ploskach, Dworek Cztery Pory Roku w Pilikach, Zjazd Zagłoba w Ploskach , Hotel "Białowieski" Conference, Wellness & SPA w Białowieży – w branży chemicznej: Gryfskand Sp. z o.o. Zakład produkcji węgla aktywnych do oczyszczania wody w Hajnówce – w branży leśnej: Nadleśnictwo Browsk, Białowieża i Hajnówka, Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży, Białowieski Park Narodowy w Białowieży

Wykres 4 Pracujący na 1000 ludności

Źródło: Ewaluacja lokalnej grupy działania Puszczy Białowieskiej Instytut Badawczy IPC sp. z o.o. Warszawa 2021 r. str. 35, Informacja: wartość „0” opisana została jako tajemnica statystyczna

Wyniki spotkań z mieszkańcami pokazują na szczególne problemy lokalnych przedsiębiorców. **Głównym problemem lokalnych przedsiębiorców jest ograniczenie ruchu turystycznego spowodowanego kryzysem granicznym z Białorusią, presja migracyjna oraz wprowadzenie stanu wyjątkowego²³ na terenie przygranicznym²⁴.** W badaniach z mieszkańcami wskazywano, że potrzeba wsparcia zarówno nowych firm (47,1%), jak i istniejących przedsiębiorców na rynku (50,3%) jest wciąż bardzo duża. Na te problemy mogą oddziaływać działania pomocowe EFRROW i EFS+ w zakresie wsparcia przedsiębiorczości na obszarze wiejskim i podejmowanie nowych działalności gospodarczych.

Uwarunkowania przestrzenno-funkcjonalne

Poziom rozwoju gospodarczego gmin należących do obszaru LSR jest znacznie zróżnicowany, średni poziom wskaźnika G dla gmin członkowskich wynosi 1,6 tys. zł. Najwyższy poziom dochodów samorządowych wykazuje miasto Narewka (ze wskaźnikiem dochodów podatkowych gminy G na poziomie 2,3 tys. zł), tymczasem blisko trzy razy niższy najniższy poziom dochodów notuje Gmina Boćki (800 tys. zł). Podobną sytuację obrazuje analiza wydatków ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca gmin z obszaru LSR, średnio 5,7 tys. zł.

²³ W odpowiedzi na coraz bardziej napiętą sytuację na granicy polsko-białoruskiej prezydent Polski mocą rozporządzenia wprowadził stan wyjątkowy od 2 września w pasie przygranicznym na obszarze 183 miejscowości. Stan wyjątkowy został przedłużony o kolejne 60 dni decyzją Sejmu z 28 września

²⁴ W okresie letnim białoruskie służby specjalne i graniczne stopniowo sprowadzały pod granicę z Polską, Litwą i Łotwą bliskowschodnich migrantów ekonomicznych, jawnie deklarujących chęć przedostania się do krajów Europy Zachodniej takich jak Niemcy czy Francja.

Najwyższe wydatki notują gminy z powiatu hajnowskiego, gmina Narew i gmina Narewska (6,7 tys. zł), z kolei – najniższe wydatki odnotowano w gminie z powiatu bielskiego, gminie Boćki (4,6 tys. zł) rocznie.

Tabela 9 Średnia arytmetyczna wskaźnika G gmin objętych obszarem LSR oraz poziom wydatków w gminach według stanu na koniec 2020 r

Lp.	Gmina	Powiat	Wskaźnik G na 2020 r. [zł]	Wydatki ogółem budżetu gminy na 1 mieszkańca [zł]
1	Bielsk Podlaski	Bielski	1 420,46	5 305,65
2	Boćki	Bielski	818,84	4 647,20
3	Orla	Bielski	2 970,17	6 640,65
4	Hajnówka	Hajnowski	2 179,41	4 973,30
5	Białowieża	Hajnowski	2 179,41	6 300,50
6	Czeremcha	Hajnowski	1 262,13	6 354,38
7	Czyże	Hajnowski	1 219,75	5 258,72
8	Dubicze Cerkiewne	Hajnowski	1 240,35	5 806,67
9	Hajnówka	Hajnowski	1 695,05	4 814,47
10	Kleszczele	Hajnowski	1 067,04	5 014,59
11	Narew	Hajnowski	2 105,78	6 701,31
12	Narewska	Hajnowski	2 344,24	6 744,35

Źródło: [wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw-na-2020-r](#)

Zgodnie z delimitacją zaproponowaną w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) zidentyfikowano w kraju obszary zagrożone trwałą marginalizacją²⁵. **Gminy zagrożone trwałą marginalizacją z obszaru LSR to 11 JST: Hajnówka, Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Kleszczele, Narew, Bielsk Podlaski, Boćki, Orla.** Gminy z powiatu hajnowskiego i powiatu bielskiego należą do tzw. obszaru bielsko-siemiaticyckiego²⁶. Najważniejszymi ośrodkami lokalnymi tzw. „biegunami wzrostu” są miasta Bielsk Podlaski i Siemiatycze. Podobszar ten charakteryzuje się opóźnieniem urbanizacyjnym, wskutek m.in. wolniejszego uprzemysłowienia (wynikającego m.in. z położenia w byłym zaborze rosyjskim) nie rozwinęły się tam sieci miast i poziomu urbanizacji w takim stopniu, jak miało to miejsce na terenach leżących obecnie na zachodzie i częściowo południu kraju. Problem ten nazywany jest też „niedokończoną urbanizacją”²⁷ i wskazuje się, że na niektórych obszarach potrzebna jest nawet polityka zachęcająca do pobudzenia emigracji, aby przyspieszyć zanik niektórych najbardziej rozproszonych osiedli wiejskich na obszarach najstabilniej zaludnionych, zagrożonych największą, w zasadzie nieuniknioną degradacją. Wsie te nie mają szans na odrodzenie ludnościowe, a jedyną formą ożywienia może być rozwój funkcji rekreacyjno-

²⁵ Teren ten obejmuje łącznie 728 gmin o powierzchni 104,8 tys. km², który zamieszkuje 6,1 mln mieszkańców

²⁶ Obszar bielsko-siemiaticycki obejmuje gminy: Nurzec-Stacja, Milejczyce, Boćki, Brańsk, Rudka, Wyszki, Poświętne, Klukowo, Perlejewo, Drohiczyń, Grodzisk, Dziadkowice, Bielsk Podlaski, Czyże, Orla, Dubicze Cerkiewne, Narew, [Siemiatycze miasto, Bielsk Podlaski miasto, Brańsk miasto]

²⁷ Wieruszewska 1992; Węclawowicz et al. 2006

letniskowych. Obszary te charakteryzują się zdecydowanie niższym poziomem urbanizacji (31,2%), niż podobszary szoku transformacyjnego (50,2%). Klasycznym wyróżnikiem tych negatywnych procesów był zwłaszcza upadek rolnictwa uspołecznionego oraz powiązanego z nim przetwórstwa rolno- -spożywczego (zamykanie PGR-ów). Dodatkową specyfiką obszarów zaliczonych do obszarów trwałej marginalizacji są uwarunkowania dotyczące struktury osadniczej oraz agrarnej, jak też cech przyrodniczych. Na tym obszarze szczególnie doskwierająca mieszkańcom jest również słaba dostępność komunikacyjna. **Czynniki te w dużej mierze odpowiedzialne za procesy m.in. depopulacji, drenażu migracyjnego itp. co stanowi aktualnych problem obszaru LSR.**

Baza noclegowa

Baza noclegowa na obszarze LGD jest bogatą siecią obiektów o różnym standardzie. W przestrzeni turystycznej LGD funkcjonuje 63 obiekty noclegowe oraz 258 kwatery agroturystyczne. Najwięcej kwater agroturystycznych znajduje się na terenie gmin: Białowieża (95), Narewka (65), Hajnówka (32) - stanowiąc 74,42 % ogółu kwater. Najmniej kwater agroturystycznych działa w gminie Orla (1), Bielsk Podlaski (2), Czyże (3) i Boćki (3). W 2013 roku z noclegów na terenie LGD skorzystało 51 129 turystów, w tym 45 779 Polaków i 5 350 turystów zagranicznych.

Dziedzictwo kulturowe i środowiskowe

Obszar LGD „Puszcza Białowieska” jest wyjątkowy pod względem różnorodności kulturowo-etnicznej, która stanowi zarazem pewien element spójności. Obszar LSE jest tradycyjnie postrzegany jako „obszar prawosławny” gdzie duchowym i materialnym przejawem ich obecności są liczne świątynie i kaplice tego obrządku oraz obchodzone we wsiach Regionu Puszczy Białowieskiej święta cerkiewne. Odzwierciedleniem obecności mniejszości narodowych we wsiach powiatu hajnowskiego i bielskiego należących do obszaru LGD jest występowanie lokalnych dialektów, zarówno białoruskich jak i ukraińskich. W szkołach podstawowych tego regionu prowadzona jest nauka języków tych mniejszości narodowych. Miasto Hajnówka stanowi swoiste centrum integracji lokalnych kultur, znajduje się tu Muzeum Kultury Białoruskiej. Ze względu na bogatą i złożoną historię oraz wielokulturową i unikalną tradycję obszar objęty strategią posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego. Stanowią one istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru LGD.

Na obszarze LSR znajdują się liczne tereny zielone i obszary chronione. łączna powierzchnia obszarów chronionych wynosi 98,6 tys ha. co stanowi 40,3 % powierzchni LGD, przy średniej dla kraju 32,5%, i dla woj. podlaskiego 32%. Nagromadzenie form ochrony przyrody niesie ze sobą ograniczenia dla działalności gospodarczej. Obszar LSR obejmuje Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 (OSO) Puszcza Białowieska oraz Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000 (SOO) Puszcza Białowieska.

Głównym potencjałem obszaru jest Puszcza Białowieska kompleks leśny o pow. ok. 1500 km² na pograniczu polsko-białoruskim. Puszcza Białowieska stanowi unikalny na skalę Europejską

kompleks leśny, ponieważ jest ostatnim lasem nizinnym na tym kontynencie. Na jej terenie utworzono 20 rezerwatów. Najcenniejszy na tym obszarze jest Białowiecki Park Narodowy. Sercem puszczy jest przylegający do granicy z Białorusią fragment ponad 500-letniego lasu. W tym miejscu utworzono Rezerwat Ścisły Białowieckiego Parku Narodowego. Znaczna część Białowieckiego PN jest jednocześnie uznana jako rezerwat. W gminie Białowieża jest to 4305,1 ha, co stanowi 71% powierzchni BPN w granicach administracyjnych gminy. Największy powierzchniowo areał rezerwatów występuje w gminie wiejskiej Hajnówka – 5688 ha, co stanowi 1/3 powierzchni objętej ochroną prawną na terenie tej gminy.

W okresie programowania 2014-2020 działania LGD pozwoliły na realizację licznych projektów infrastrukturalnych skierowanych do mieszkańców mających na celu kultywowanie lokalnej kultury i dziedzictwa. Dzięki wsparciu LGD udało się wiele lokalnych produktów turystycznych Regionu Puszczy Białowieckiej tj. Spływy Kajakowe Obszarami Chronionymi „Natura 2000” (rzekami Narewką i Narwią), Markowe Kwatery Agroturystyczne oraz Nordic Walking Park „Kraina Puszczy i Żubra”. Analiza statystyczna i badania jakościowe potwierdzają potrzeby związane z dalszym wspieraniem rozwoju kultury również poprzez wsparcie ogólnodostępnej infrastruktury kulturalnej i rekreacyjnej.

Mieszkańcy pytani w badaniach kwestionariuszowych o aktualność problemów w obszarze potrzeby w zakresie Infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej, kulturalnej i sportowej wskazywali²⁸ praktycznie w każdym typie działań (place zabaw, siłownie na otwartym powietrzu, ścieżki edukacyjne, muzea, amfiteatry, sceny letnie, kina letnie potrzebę wsparcia – na poziomie 75% wskazań. Odnośnie natomiast potrzeby w zakresie Ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, mieszkańcy wskazywali w największym stopniu na kreowanie produktów turystycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym – 78,3% wskazań, w dalszym zakresie aktualne pozostają również potrzeby budowy infrastruktury turystycznej związanej z cennymi siedliskami przyrodniczym – 69,4% oraz wytyczanie i oznakowanie szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem naturalnym – 78,3% wskazań.

Obszar LSR ma potencjał bazujących na zintegrowanych produktach turystycznych i kulturowych które mogą stworzyć wspólną ofertę w postaci zagrody edukacyjnej. Na terenie obszaru LSR można wskazać już takie miejsca, przykładem jest Kraina Otwartych Okiennic - szlak wiodący przez trzy unikatowe pod względem architektonicznym wsie: Trześcianka, Soce i Puchły. W okresie 2023-2027 możliwe będzie otrzymanie wsparcia ze środków LSR w ramach PS WPR 2023-2027 na Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w szczególności w zakresie gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych.

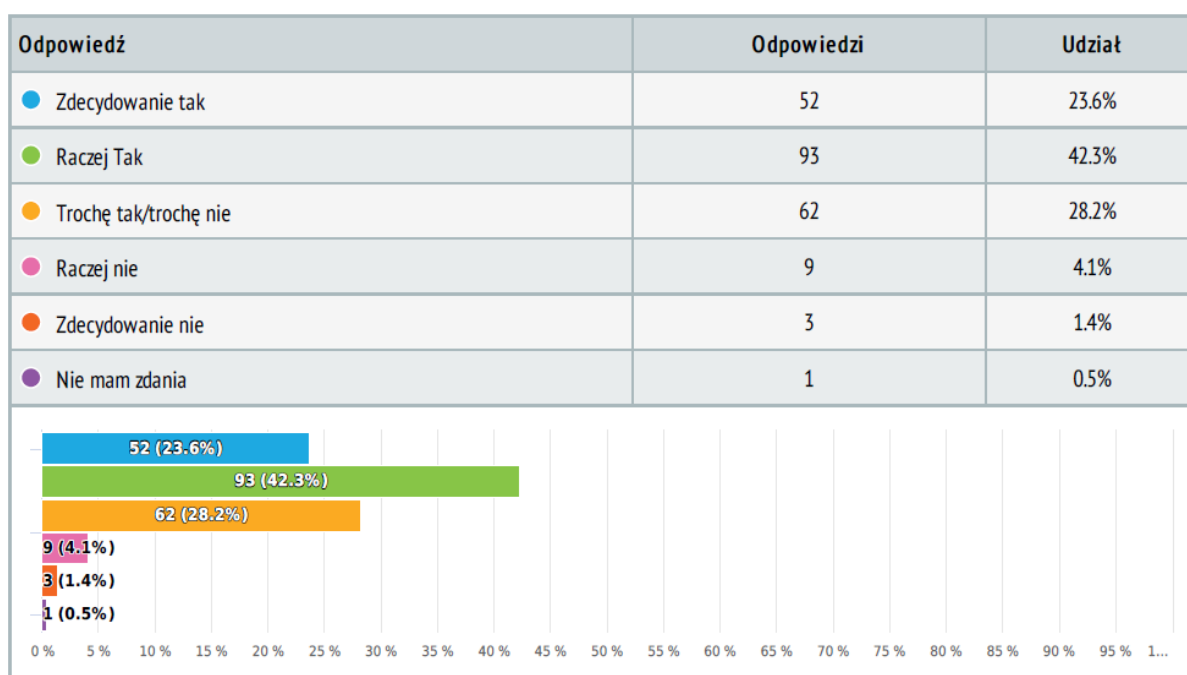
Wsparcie LSR 2023-2027 wydaje się uzasadnione potrzebami obszaru w zakresie uwarunkowań środowiskowych i kulturowych obszaru LSR.

²⁸ Badanie kwestionariuszowe mieszkańców obszaru LSR na potrzeby tworzenia LSR 2023-2027, n=157

Opinie i potrzeby mieszkańców na temat zmian społeczno-gospodarczych obszaru LSR na podstawie badań ankietowych

Opinie ankietowanych na tematach warunków życia w gminach z obszaru LSR są jednoznacznie pozytywne. Przeszło 65% mieszkańców uważa, że gmina jest dobrym miejscem do życia (odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”, a jedynie 1,4% osób zdecydowanie się z tym stwierdzeniem zgadza. „Trochę tak/trochę nie” to odpowiedź, którą udzieliło 28% ankietowanych.

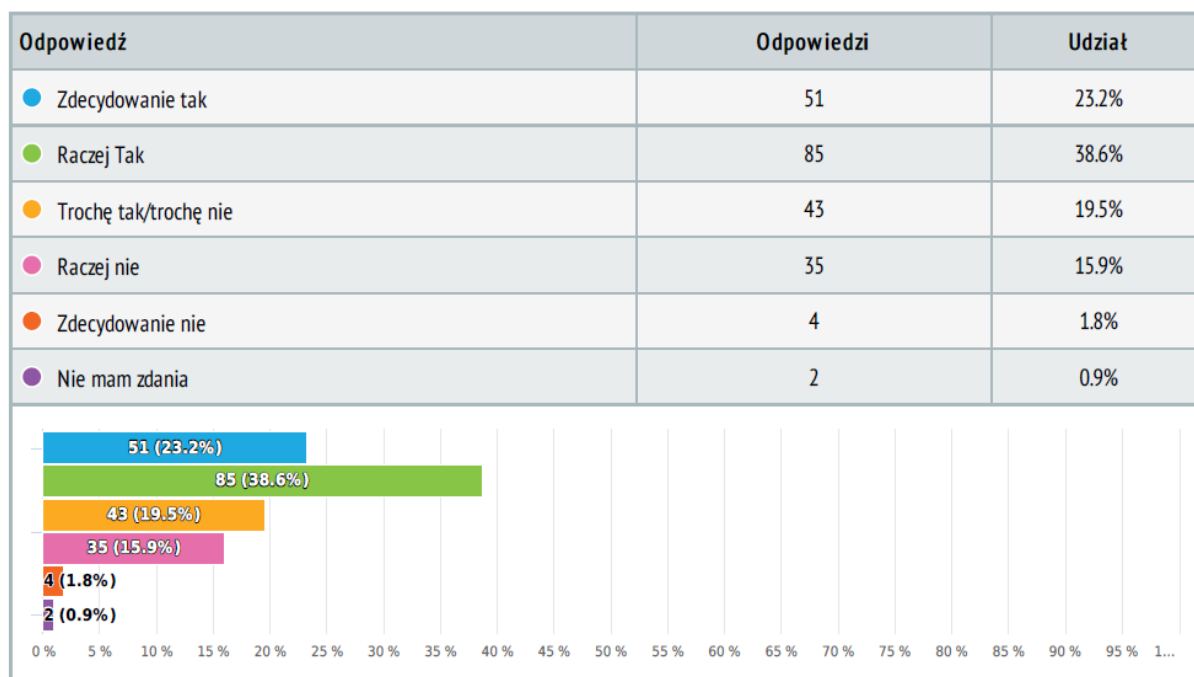
Wykres 5 W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „moja gmina jest dobrym miejscem do życia, w którym mogę realizować wszystkie swoje podstawowe potrzeby”?

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Również w odpowiedziach na pytanie o poprawę warunków do życia w ostatnich latach społeczność LGD była pozytywna pomimo zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej w 2020 roku. Ze stwierdzeniem „w ostatnich latach warunki do życia w mojej gminie poprawiły się” zgadza się 61% ankietowanych. Niezdecydowanych jest 19%, nie zgadza się 15%, przy czym 1,8% jest w tej kwestii stanowcza.

Wykres 6 W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „w ostatnim roku warunki do życia w mojej gminie poprawiły się”?

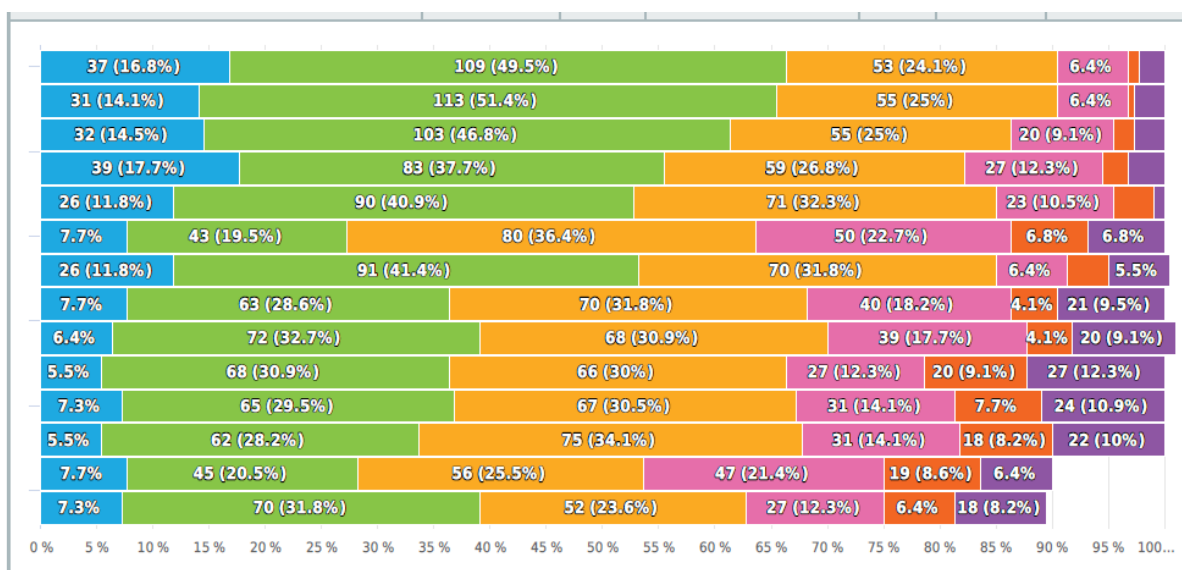

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Mieszkańcy gmin należących do LGD mieli okazję ocenić działania swojej gminy w poszczególnych wymiarach. **Najlepiej zostały ocenione oferowane przez gminy możliwości podejmowania działań związanych z działaniami w zakresie atrakcyjności turystycznej, promocji dziedzictwa kulturowego, zasobów naturalnych i turystyki oraz infrastruktury i oferty kulturalnej, które pozytywnie oceniło ponad 45% badanych.** Negatywnie oceniono natomiast działania podejmowane w zakresie możliwości zatrudnienia poza rolnictwem (21%) oraz tworzenia warunków dla przedsiębiorców i prowadzenia firmy (14%). Negatywne oceny odnosiły się również do działań w sferze społecznej tj. działań na rzecz osób po 50 roku życia oraz działania na rzecz kobiet (14% negatywnych odpowiedzi).

Wykres 7 Jak obecnie ocenia Pan/i swoją gminę pod względem:

Odpowiedź	 Bardzo dobrze	 Dobrze	 Trochę dobrze/trochę źle	 Źle	 Bardzo źle	 Nie mam zdania
Atrakcyjności turystycznej	37 (16.8%)	109 (49.5%)	53 (24.1%)	14 (6.4%)	2 (0.9%)	5 (2.3%)
Promocji dziedzictwa kulturowego, zasobów naturalnych i turystyki	31 (14.1%)	113 (51.4%)	55 (25.0%)	14 (6.4%)	1 (0.5%)	6 (2.7%)
Infrastruktury i oferty kulturalnej	32 (14.5%)	103 (46.8%)	55 (25.0%)	20 (9.1%)	4 (1.8%)	6 (2.7%)
Infrastruktury i oferty sportowej i rekreacyjnej	39 (17.7%)	83 (37.7%)	59 (26.8%)	27 (12.3%)	5 (2.3%)	7 (3.2%)
Infrastruktury drogowej	26 (11.8%)	90 (40.9%)	71 (32.3%)	23 (10.5%)	8 (3.6%)	2 (0.9%)
Zaangażowania mieszkańców w rozwiązywanie lokalnych problemów	17 (7.7%)	43 (19.5%)	80 (36.4%)	50 (22.7%)	15 (6.8%)	15 (6.8%)
Tożsamości mieszkańców z regionem	26 (11.8%)	91 (41.4%)	70 (31.8%)	14 (6.4%)	8 (3.6%)	12 (5.5%)
Działań i usprawnień na rzecz osób niepełnosprawnych	17 (7.7%)	63 (28.6%)	70 (31.8%)	40 (18.2%)	9 (4.1%)	21 (9.5%)
Działań na rzecz bezrobotnych	14 (6.4%)	72 (32.7%)	68 (30.9%)	39 (17.7%)	9 (4.1%)	20 (9.1%)
Działań na rzecz osób przed 34 rokiem życia	12 (5.5%)	68 (30.9%)	66 (30.0%)	27 (12.3%)	20 (9.1%)	27 (12.3%)
Działań na rzecz osób po 50 roku życia	16 (7.3%)	65 (29.5%)	67 (30.5%)	31 (14.1%)	17 (7.7%)	24 (10.9%)
Działań na rzecz kobiet	12 (5.5%)	62 (28.2%)	75 (34.1%)	31 (14.1%)	18 (8.2%)	22 (10.0%)
Możliwości zatrudnienia poza rolnictwem	17 (7.7%)	45 (20.5%)	56 (25.5%)	47 (21.4%)	19 (8.6%)	14 (6.4%)
Sprzyjających warunków dla przedsiębiorców i prowadzenia firmy	16 (7.3%)	70 (31.8%)	52 (23.6%)	27 (12.3%)	14 (6.4%)	18 (8.2%)

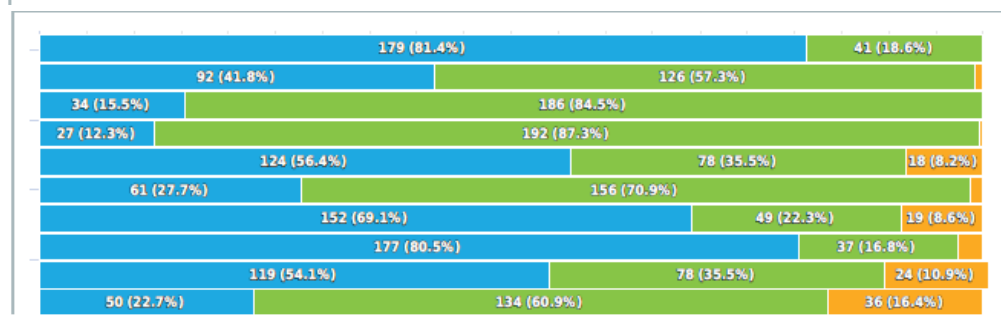

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Mieszkańcy LGD dobrze oceniają swoją wiedzę na temat najważniejszych wydarzeń organizowanych przez gminę (kulturalnych, rekreacyjno-sportowych, obchodach świąt etc. (81% badanych ocenia je pozytywnie) oraz potrafią wskazać najważniejsze atrakcje turystyczne w okolic (80% badanych ocenia je pozytywnie). Gorzej oceniono w nieformalnych grupach społecznych (84% negatywnych odpowiedzi) oraz przynależność do stowarzyszenia/organizacji pozarządowej (stowarzyszenie, fundacja) (87%). Relatywnie pozytywnie oceniono sytuacje przedsiębiorców wskazując, że w gminach powstaje wiele firm (60% opinii mieszkańców); W ocenie 54% badanych w gminach z obszaru LSR chętnie inwestują przedsiębiorcy. Badanie kwestionariuszowe pokazuje skuteczność prowadzonych działań LSR oraz innych podmiotów wspierających przedsiębiorczość na terenie powiatu hajnowskiego i bielskiego.

Wykres 8 Proszę ustosunkować się do poniższych stwierdzeń dotyczących ostatniego roku

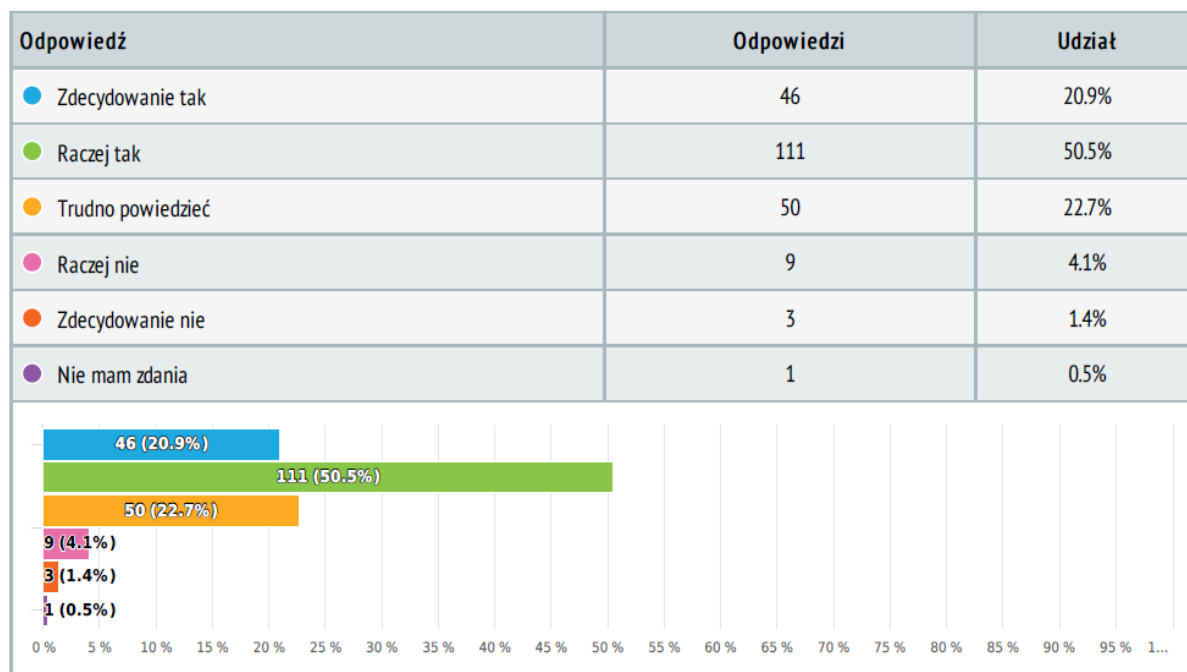
Odpowiedź	Tak	Nie	Nie wiem
Uczestniczę w wydarzeniach organizowanych przez gminę (kulturalnych, rekreacyjno-sportowych, obchodach świąt etc.)	179 (81.4%)	41 (18.6%)	0
Biorę udział w przygotowywaniu gminnych wydarzeń (sam albo w ramach grupy, do której należę)	92 (41.8%)	126 (57.3%)	2 (0.9%)
Należę do stowarzyszenia/organizacji pozarządowej (stowarzyszenie, fundacja)	34 (15.5%)	186 (84.5%)	0
Należę do nieformalnej grupy społecznej (koła gospodyń etc.)	27 (12.3%)	192 (87.3%)	1 (0.5%)
Mam możliwości, by wypowiadać się na temat ważnych zagadnień (dotyczących gminy i mojej miejscowości)	124 (56.4%)	78 (35.5%)	18 (8.2%)
Jestem członkiem rady/komitetu (np. w szkole, klubie sportowym, przedsiębiorstwie)	61 (27.7%)	156 (70.9%)	3 (1.4%)
Znam najważniejsze fakty historyczne dotyczące mojej miejscowości/gminy	152 (69.1%)	49 (22.3%)	19 (8.6%)
Potrafię wskazać najważniejsze atrakcje turystyczne w okolicy	177 (80.5%)	37 (16.8%)	6 (2.7%)
Na terenie mojej gminy mogą rozwijać się zawodowo	119 (54.1%)	78 (35.5%)	24 (10.9%)
W mojej gminie powstaje wiele firm	50 (22.7%)	134 (60.9%)	36 (16.4%)
W mojej gminie chętnie inwestują przedsiębiorcy	47 (21.4%)	120 (54.5%)	53 (24.1%)
Na terenie mojej gminy są sprzyjające warunki dla turystów i osób przyjezdnych	165 (75.0%)	40 (18.2%)	16 (7.3%)

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Na pytanie „Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków życia w gminie?” przeważają pozytywne oceny. 60% badanych odpowiedziało twierdząco, natomiast 20% stanowczo pozytywnie ocenia jakość życia w swojej gminie, a jedynie niecały 4% było odmiennej oceny.

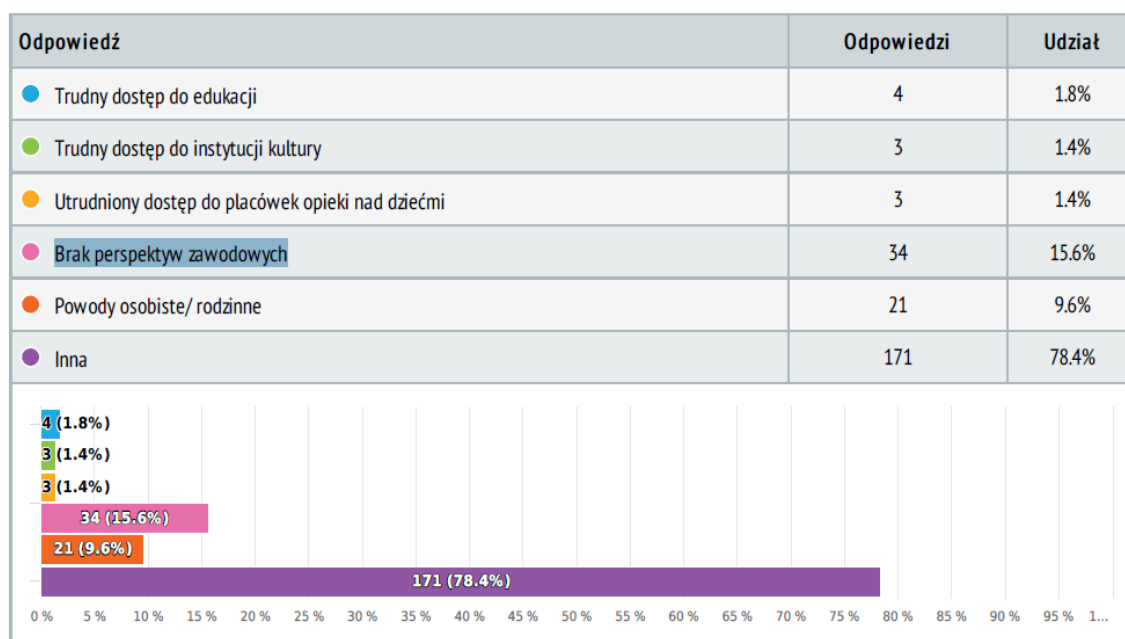
Wykres 9 Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków życia w gminie [nazwa]?

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Nieliczni mieszkańców rozważają zmianę miejsca zamieszkania. Najczęściej powtarzających się powodów tych rozważań jest brak perspektyw zawodowych w gminie (15% odpowiedzi). Badanie kwestionariuszowe potwierdza potrzebę prowadzenia dalszych działań zmierzających do wsparcia tworzenia pozarolniczych miejsc działalności zawodowej dającej szansę na tworzenie perspektyw zawodowych mieszkańcom terenów wiejskich.

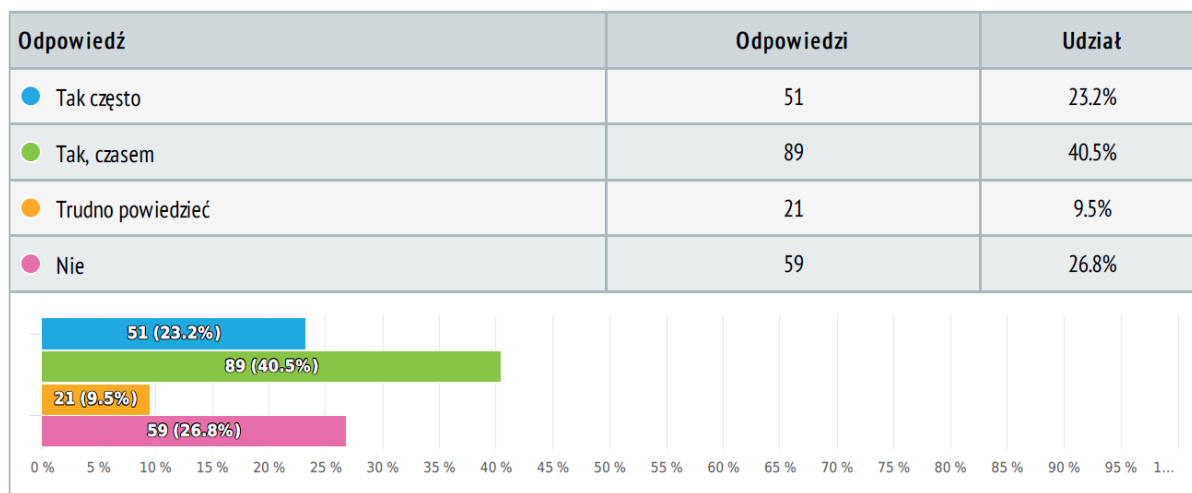
Wykres 10 Jeżeli rozważa Pan/i zmianę miejsca zamieszkania, powodem jest....

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=218

Kolejnym obszarem w pytaniach kwestionariuszowych była kwestia korzystania z gminnej infrastruktury rekreacyjnej. Więcej niż połowa mieszkańców (63%) osobiście korzystała z infrastruktury finansowanej ze środków unijnych, z czego co czwarty ankietowany (23%) korzysta z tych obiektów często. Jest jednak znaczna grupa mieszkańców (26%), którzy nigdy nie korzystali z takiej infrastruktury, a 9,5% nie jest w stanie odpowiedzieć na to pytanie.

Wykres 11 Czy Pan/i osobiście korzystał/a z infrastruktury / obiektów finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku?

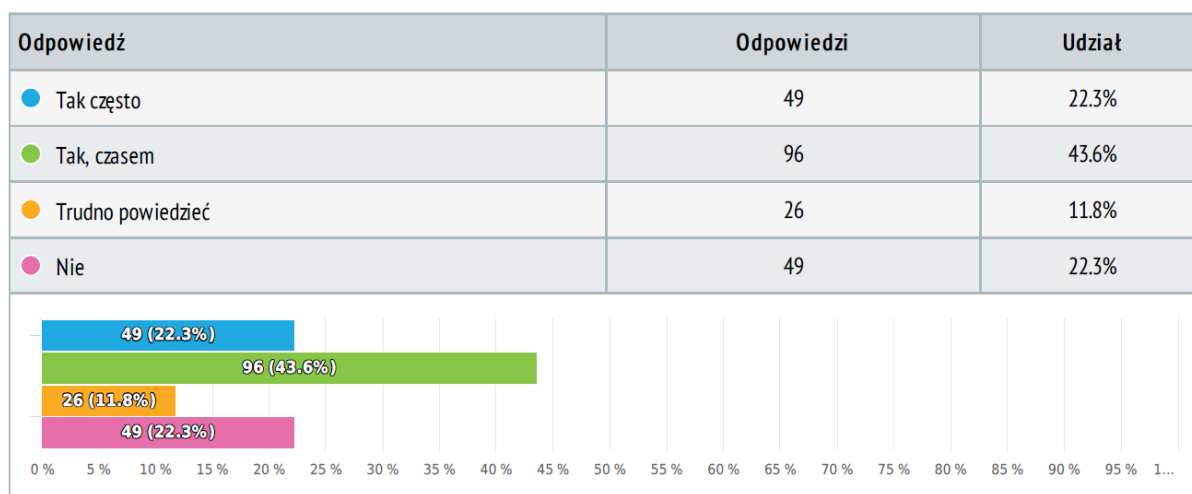

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Znaczna część mieszkańców (67%) uważa, że projekty związane z poprawą infrastruktury cieszą się zainteresowaniem mieszkańców, 27% ankietowanych twierdzi, że mieszkańcy są wobec tej sprawy obojętni, a jedynie 5% uważa, że projekty te nie są popularne wśród mieszkańców.

Badanie ankietowe pokazuje bardzo duże zainteresowanie mieszkańców aktywnymi formami spędzania wolnego czasu, festynami i wydarzeniami organizowanych przez samorząd. Uczestniczący w badaniu wskazali, że 65% z nich osobiście korzystało ze szkoleń, spotkań i festynów finansowanych ze środków unijnych, a co czwarty ankietowanych uczestniczył w wydarzeniach często (22%). 22% badanych nigdy nie uczestniczyło w takich projektach, a 6,7% osób nie jest w stanie stwierdzić, czy w takich wydarzeniach brała udział.

Wykres 12 Czy Pan/i osobiście korzystał/a z projektów takich jak szkolenia, spotkania, festyny finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku?

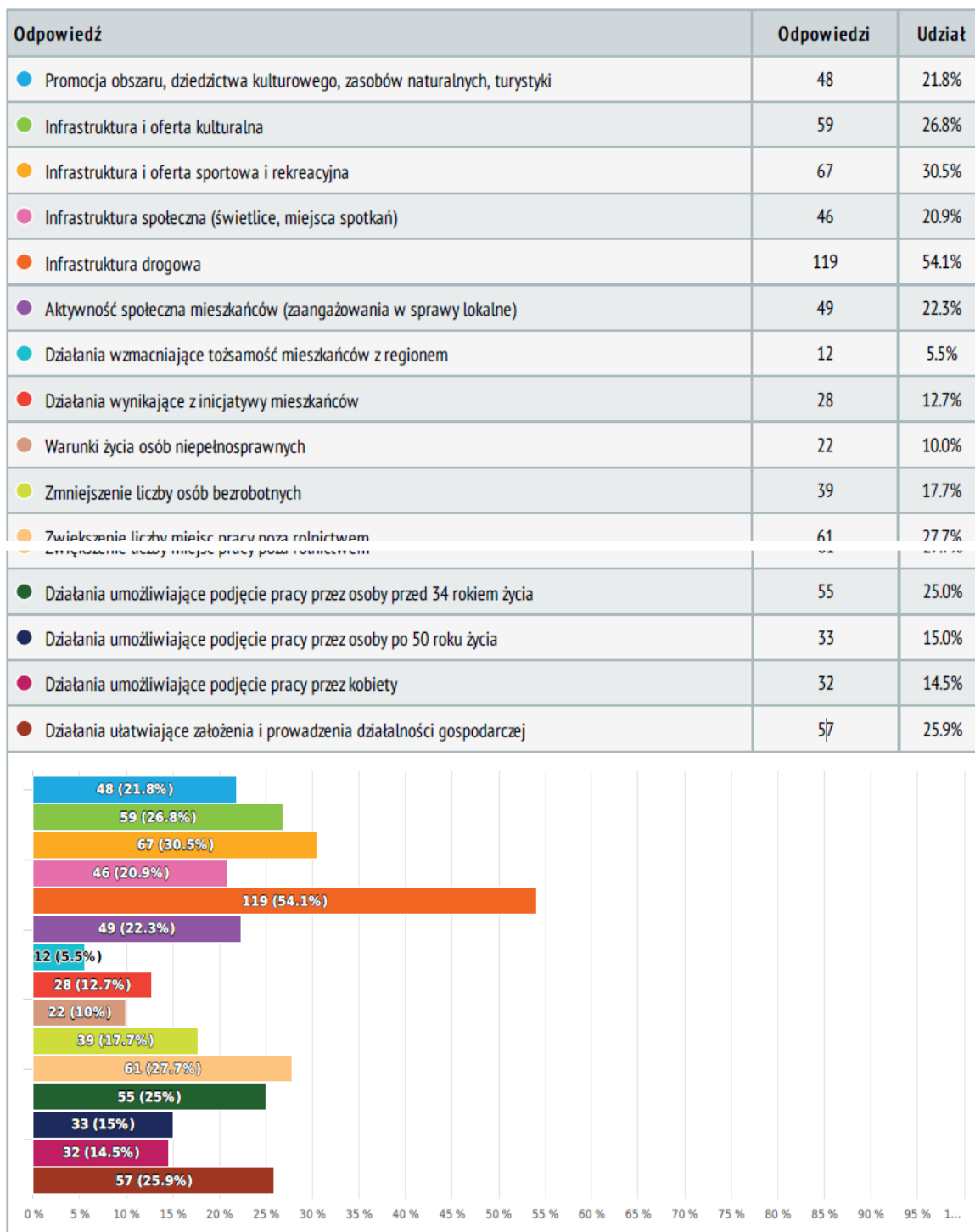

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Według ogromnej większości badanych (73%) festyny, czy wydarzenia na świeżym powietrzu finansowane ze środków dotacyjnych cieszą się zainteresowaniem mieszkańców, jedynie ponad jedna czwarta respondentów nie jest w stanie stwierdzić, czy szkolenia, spotkania i festyny finansowane ze środków unijnych cieszą się zainteresowaniem. O małej popularności wydarzeń tego typu przekonanych jest jedynie 2,4% badanych.

Badani dostali możliwość hipotetycznego rozdystrybuowania dodatkowych środków finansowych w swojej gminie. W pierwszej kolejności większość mieszkańców dofinansowałaby inicjatywy prowadzące do polepszenia infrastruktury drogowej (54%). Następnie środki przeznaczyliby na działania związane z infrastrukturą sportową i rekreacyjną (30%) oraz poprawa infrastruktury kultury (24%). Ankietowani dofinansowaliby także działania ułatwiające założenia i prowadzenia działalności gospodarczej (21%), tworzące nowe miejsca pracy poza rolnictwem (22%) oraz działania umożliwiające podjęcie pracy przez osoby przed 34 rokiem życia (25%).

Wykres 13 Proszę sobie wyobrazić, że ma Pan/i możliwość decydowania o podziale dodatkowych środków finansowych w swojej gminie. Które z poniżej wymienionych obszarów dofinansował/a/by Pan/i w pierwszej kolejności?

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=220

Podsumowując, analiza zmian w otoczeniu społeczno-gospodarczym wskazuje, że cele LSR są w obszarze rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców i wsparcia infrastruktury rekreacyjnej

i kulturalnej powinny być kontynuowane w latach 2023-2027. Jest to być efektem trafnej diagnozy dokonanej na etapie programowania, bieżącego monitoringu potrzeb i otoczenia, w którym realizowane są cele. **Rekomenduje się konsultacje nowych założeń LSR z uwzględnieniem zidentyfikowanych problemów społeczno-gospodarczych obszaru LSR, na które mogą oddziaływać środki udostępnione LGD z PS WPR 2023-2027 oraz środki z programu regionalnego ze środków EFRR i EFS+.**

Rozdział 5. Opis wyników badania wraz z ich interpretacją

Podrozdział 5.1. Ocena wpływu na główne cele LSR

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Jaki jest stopień osiągnięcia celu głównego i przypisanych do niego wskaźników LSR?

Trzy cele główne LSR zostały osiągnięte na wysokim poziomie. Poziom wskaźników oddziaływania osiągnięty na koniec 2022 roku wynosi 100%. Również realizacja na poziomie finansowym jest satysfakcjonująca. Z przyznanej kwoty 25,8 mln zł wydatkowanych zostało na koniec 2022 r. 13,9 mln zł. Należy pamiętać jednak, że okres kwalifikowalności wydatków z perspektywy finansowej PROW 2014-2020 i LEADER został wydłużony na skutek pandemii COVID-19 do 31 grudnia 2022 r.²⁹. Nie identyfikuje się zatem zagrożenia braku realizacji finansowej celów LSR. Poniżej zaprezentowano stopień realizacji wskaźników finansowych poszczególnych celów LSR.

Tabela 10 Realizacja celów LSR pod względem finansowym wg. stanu na koniec roku 2022

Przedsięwzięcia						
Nazwa	Program / fundusz	Budżet w LSR [PLN/EUR]	Pomoc przyznana		Pomoc wypłacona	
			Realizacja budżetu [PLN/EUR]	Realizacja budżetu [%]	Realizacja budżetu [PLN/EUR]	Realizacja budżetu [%]
P-I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź	RPO/ EFS	4 047 007,67 zł	4 043 937,05 zł	99,92%	3 417 217,25 zł	84,44%

²⁹ W związku z wejściem w życie przepisów zmieniających ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Dz. U. z 2020 r. poz. 217 z późn. zm.) wprowadzonych ustawą z dnia 16 kwietnia 2020 r. o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (Dz. U. poz. 695) zmienione zostały również przepisy w ramach poddziałania 19.2 „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” oraz poddziałania 19.4 „Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji” objętych PROW 2014-2020.

aktywny bądź przedsiębiorczy)						
P-I.2.1. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej (baza dla rozwoju sfery społecznej)	RPO/ EFRR	12 929 126,58 zł	12 577 709,35 zł	97,28%	4 218 387,10 zł	32,63%
P-II.1.1. Bądź przedsiębiorczy (rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)	PROW/ EFRROW	1 098 134,75 EUR	981 725,96 EUR	89,40%	445 828,04 EUR	40,60%
P-II.2.1. Wzrost potencjału turystycznego LGD	RPO/ EFRR	623 288,59 zł	623 288,59 zł	100,00%	355 029,64 zł	56,96%
P-II.2.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	PROW/ ERFFOW	312 787,21 EUR	326 625,15 EUR	104,42%	312 787,21 EUR	100,00%
P-II.3.1. Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza	PROW/ ERFFOW	31 297,11 EUR	32 693,26 EUR	104,46%	31 297,11 EUR	100,00%
P- III.1.1. Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych oraz dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem)	RPO/ EFS	2 042 655,83 zł	2 041 164,88 zł	99,93%	1 614 902,56 zł	79,06%
P- III.1.2 Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja	RPO/ EFS	662 500,00 EUR	2 793 840,46 EUR	421,71%	2 039 749,54 EUR	307,89%
P-III.2.1 Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)	PROW/ ERFFOW	85 780,93 EUR	78 723,30 EUR	0,00%	0,00 EUR	0,00%

P-III.2.2 LGD rozpoznawalne	RPO/ EFS	50 000,00 EUR	340 623,13 EUR	681,25%	240 421,39 EUR	480,84%
III.2.3 Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	RPO/ EFRR	1 240 167,23 zł	1 240 167,23 zł	100,00%	574 193,61 zł	46,30%
P- III.3.1 Dzieci i młódzież naszą przyszłością	RPO/ EFS	680 864,50 zł	680 510,67 zł	99,95%	680 510,67 zł	99,95%
P- III.3.2 Współpraca krajowa i międzynarodowa	PROW/ ERFFOW	125 000,00 EURO	57 570,00 EUR	46,06%	57 570,00 EUR	0,00%

Źródło: Dane monitoringowe LSR na podstawie opracowania biura LGD

Źródłem obliczenia stopnia realizacji wskaźników oddziaływania jest analiza własna zespołu badawczego na podstawie danych GUS Vademecum Samorządowca i dane Ministerstwa Finansów. Dane te zaprezentowano na poniższej tabeli:

Tabela 11 Realizacja cel ogólnego 1. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego 1. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD						
W1	Odsetek osób deklarujących poprawę jakości życia na obszarze LSR po 2023 roku	%	0	15	61	100%
W1	Spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy	osoba	2283	2259	1 597	100%
W1	Zmniejszenie liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej	osoba	5681	5625	4 571	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 12 Cel ogólny 2. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego 2. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD						
W1	Wzrost liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON	sztuka	3686	3724	3 879	100%
W1	Zwiększenie liczby udzielonych noclegów na 1000 stałych mieszkańców – 1%	osoba	2356	2380	B.d. ³⁰	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 13 Cel ogólny 3. Rozwój potencjału LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego 3. Rozwój potencjału LGD						
W3	Wzrost aktywności organizacji społecznych na obszarze LGD	sztuka	81	91	91	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Podrozdział 5.2. Ocena wpływu LSR na kapitał społeczny

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Jaki jest wpływ LSR na kapitał społeczny, w tym w szczególności na aktywność społeczną, zaangażowanie w sprawy lokalne? W jaki sposób należałoby wspierać rozwój kapitału społecznego w przyszłości?

Wpływ LSR na rozwój kapitału społecznego był znaczący. Badanie pokazuje, że wsparcie dla NGO dostępne w ramach LSR było wystarczające do wsparcia budowy kapitału społecznego i pobudzenia aktywności społecznej, zaangażowania mieszkańców w sprawy lokalne. Działania LGD miały duże znaczenia dla podejmowania aktywności społecznej przez mieszkańców. Dzięki realizacji projektów LSR zorganizowano szereg warsztatów z zakresu podnoszenia aktywności społeczno – zawodowej mieszkańców, w tym zaliczonych do grup defaworyzowanych.

³⁰ Dostępne dane statystyczne nie wskazują dostępności na poziomie gminy

Wsparcie z EFS praktycznie całościowo oddziaływały na rozwój kapitału społecznego. Przykładem ciekawych projektów społecznych była „Arteterapia sposób na lepsze jutro”, projekt Gminy Narewka finansowany ze środków 9.1. Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego³¹. Celem projektu była poprawa i pogłębienie relacji społecznych w rodzinach przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z terenu gminy wiejskiej Narewka poprzez organizację warsztatów z zakresu arteterapii (action painting, land art., street art., dadaizm, fluksus). Projekt taki był przy okazji innowacyjną na skalę regionalną, z uwagi na to że wcześniej na obszarze LSR nie świadczone usług społecznych w takim ciekawym zakresie.

Dwa ciekawe projekty polegające na świadczeniu usług w miejscu zamieszkania – pośród nich można wskazać na projekt Życ sprawniej³² zrealizowany przez Stowarzyszenia Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska. Wartość projektu wyniosła 198 tys. zł, z czego 178 tys. zł dofinansowanie UE. Celem gł. projektu był wzrost aktywności życiowej osób z gmin Orla zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społ. poprzez organizację indywidualnego wsparcia opiekuńczego (os. starsze, niesamodzielne) oraz szkolenia na asystenta os. zależnej (pozostałe os. zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym) w okresie trwania proj. Projekt był innowacyjny, otrzymano punkty w ocenie operacji (LKW I.2 Innowacyjność operacji na poziomie gminy członkowskiej LGD miejsca realizacji operacji), ponieważ działania przewidziane proj., nie były dotychczas nigdy realizowane na jej obszarze.

Kolejnym projektem istotnie wpływającym na rozwój kapitału społecznego był projekt pn. „Wsparcie usługami społecznymi w miejscu zamieszkania – Gmina Orla”³³, również realizowane przez Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska; ze środków EFRR powstało 6 Dziennych domów pomocy (DDP) dla osób niesamodzielnych. DDP powstały w miejscowości Orla, Lewkowo Stare Gmina Narewka, Szostakowo gmina Czyże, Miasto Hajnówka, Nowe Berezowo Gmina Hajnówka. Również ze środków EFRR powstały KIS w mieście Hajnówka i Dubicze Osoczna. W ramach inwestycji EFRR zrealizowano efekt w postaci wzrostu liczby osób pracujących w placówkach społecznych.

Odnosnie środków EFRROW nie realizowano projektów w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego. Ze środków EFRROW LGD finansowało jednak projekty grantowe skierowane do lokalnych NGO's. W ramach projektów grantowych finansowano różnego rodzaju warsztaty i spotkania animacyjne; udzielono 16 grantów do kwoty 25 tys. zł. Głównie granty trafiły do KGW, fundacji, stowarzyszeń działające w obszarze kultury i tradycji. Dzięki grantom Grantobiorcy nabyli nowe umiejętności dotyczące realizacji, rozliczania i pisanie projektów. Projekty grantowe realizowano w okresie od maja do września 2022 r. Każdorazowo organizowano szkolenia przed naborami wniosków dla organizacji pozarządowych.

³¹ Zobacz więcej [Mapa dotacji](#)

³² Zobacz więcej [Mapa dotacji](#)

³³ Zobacz więcej [Aktualności gmina Orla](#)

Obszar charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem organizacji pozarządowych. Kryteria oceny projektów EFS nie były zbyt rozbudowane. Problemem okazało się dotarcie z wsparciem skierowanym do osób nie posiadających problemów społecznych. Wiele KGW zostało utworzonych i powstało dzięki dotacjom ze środków ARIMR na funkcjonowanie KGW. W 2014 r. na obszarze LGD funkcjonowało ponad 200 organizacji pozarządowych, z czego ponad 80 były to organizacje aktywne. Liczba ta zwiększyła się znacznie. **Potrzeby aktywizacji społecznej pozostają aktualne. Ważna będzie zatem realizacja projektów realizowanych w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR.**

Podsumowując, LGD ma dobre doświadczenia różnorodnych form dystrybucji środków LSR kierowanych na rzecz budowania kapitału społecznego (operacje grantowe, dedykowane konkursy, indywidualne doradztwo dla osób fizycznych i organizacji pozarządowych). W kolejnym okresie programowania 2023-2027 należałoby kierować działania także do nieformalnych liderów lokalnych i z ich pomocą aktywizować mieszkańców.

Rekomendacja: Analiza jakościowa operacji realizowanych w obszarze polityki społecznej pokazuje, problem właściwego zaadresowania programów skierowanych do osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i bezrobociem. Osoby te korzystają z licznych programów pomocowych i pomocy GOPS. Przykładem są programy rządowe³⁴ i unijne. Dostrzec można swoiste „przesycenie” wsparciem finansowym kierowaną do tej grupy typu kursy zawodowe i szkolenia, co utrudnia realizację takich projektów. Pomimo tego czynnika zewnętrznego z sukcesem zrealizowano takie projekty. Powstały dwa Kluby Integracji Społecznej w Osocznnej i w mieście Hajnówka. Największe zainteresowanie w ramach EFS dotyczy rozwoju usług społecznych.

W zakresie rozwoju kapitału społecznego istnieje wciąż potrzebna wsparcia niewielkich organizacji pozarządowych w zakresie realizacji drobnych inicjatyw lokalnych. Projekty takie pozwolą na budowanie relacji wśród społeczności lokalnej.

Rekomenduje się kontynuację realizacji projektów grantowych w ramach LSR w nowym okresie programowania 2023-2027. Wdrażając granty ważną będzie organizacja szkoleń dla Grantobiorców pomagających im w rozliczeniu pozyskanych dotacji. Granty powinny być wyraźnie wyjątkowo kierowane do Grantobiorców zaliczanych do JSFP tj. gminne ośrodki kultury. Środki grantowe przeznaczane na realizację projektów infrastrukturalnych, gdyż te są trudniejsze do rozliczenia niż projekty typowo „miękkie”.

Z uwagi na konieczność realizacji zapisów polityk unijnych związanych z tzw. europejskim zielonym ładem³⁵ w okresie programowania 2023-2027 jednym z kierunków projektów

³⁴ Program rządowy Od wykluczenia do aktywizacji. Program pomocy osobom wykluczonym społecznie i zawodowo na lata 2020-2022

³⁵ Europejski zielony ład to pakiet inicjatyw politycznych, którego celem jest skierowanie UE na drogę transformacji ekologicznej a ostatecznie – osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r. Wspiera przekształcenie UE w sprawiedliwe i dostatnie społeczeństwo o nowoczesnej i konkurencyjnej gospodarce.

grantowym mogą być działania edukacyjne i aktywizacyjne w obszarze wyzwań klimatycznych i środowiskowych.

Badanie nie pozwoliło na wskazanie, czy wsparcie koncepcji Smart Villages powinno zostać wprowadzone do LSR, ponieważ LGD nie stosowało tego podejścia w okresie 2014-2020; nie ulega jednak wątpliwości, że ta oddolna i lokalna koncepcja rozwoju wsi, mająca na celu wypracowanie efektywnych i niestandardowych rozwiązań lokalnych problemów miejscowości wiejskich dzięki innowacyjnemu podejściu, może być ciekawym narzędziem rozwoju lokalnego obszaru LSR.

Podrozdział 5.3. Ocena wpływu LSR na przedsiębiorczość

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: W jakim stopniu realizacja LSR przyczyniła się do rozwoju przedsiębiorczości? Czy i w jaki sposób wspieranie przedsiębiorczości w ramach kolejnych edycji LSR jest wskazane?

Realizacji LSR przyczyniła się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości poprzez wzmocnienie istniejących firm i wsparcie powstania nowych przedsiębiorstw. Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze LSR w okresie programowania na lata 2014-2020 realizowane było ze środków EFRROW i EFS. W ramach PROW 2014-2020 (EFRROW) udostępnianych przez LGD w ramach naborów przewidziano wsparcie szeroko pojętej przedsiębiorczości, operacje z zakresu małego przetwórstwa, tworzenie sieci krótkich łańcuchów dostaw i rynków lokalnych, działań promocyjnych i marketingowych, mające na celu wyposażenie w niezbędną wiedzę lub umiejętności oraz kwalifikacje m.in. osób planujących rozpoczęcie działalności dodatkowej do działalności rolniczej oraz osób odchodzących z rolnictwa, jak również wykorzystania technologii informacyjnych w rozwoju pozarolniczych miejsc pracy czy udostępniania zasobów kulturowych, przyrodniczych i turystycznych obszarów wiejskich. Interwencja pomogła zwiększyć dostęp do zatrudnienia głównie poprzez środki PROW przeznaczone na rozwój przedsiębiorstw lub tworzenie nowych przedsiębiorstw. Warto zaznaczyć, że w zasadach wydatkowania środków z PROW 2014-2020 zostało określone, że 50% budżetu LSR w ramach EFRROW) przeznaczone powinno być na przedsięwzięcia związane z tworzeniem lub utrzymaniem miejsc pracy. Zgodnie z przepisami rozporządzenia MRIRW LGD mogło udzielić premii na podjęcie działalności w wysokości od 50 do 100 tys. zł. LGD dokonało zróżnicowania wysokości premii; 60 tys. zł na działalność handlową, 80 tys. zł na działalność usługową i 100 tys. zł na działalność produkcyjną.

Z kolei – w ramach wsparcia przewidzianego ze środków EFS LGD oferowało pomoc finansową w działaniu 9.1 Rewitalizacja społeczna i kształtowanie kapitału społecznego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020 w formie bezzwrotnego wsparcia dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej. W ramach tego działania zapewniono wsparcie na zakładanie działalności w wysokości 23 tys. zł. Pomoc ze środków EFS obejmowała dofinansowanie na projekt przekazywane jest jako refundacja poniesionych i udokumentowanych wydatków kwalifikowalnych lub jako zaliczka na poczet przyszłych wydatków kwalifikowalnych.

Analiza danych sprawozdawczych pokazała, że w ramach przedsięwzięcia P-I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy) obyło się z dużym sukcesem. Dotacje przyznawano przez operatora Fundacja SCIENCEPOIT z Białegostoku. **Udzielono 24 dotacje na otwarcie działalności, wspierając szczególnie drobne usługi tj. stolarstwo. Z kolei – w ramach EFRROW udzielano 23 dotacje, głównie na działalności usługowe. Z uwagi na wysoką inflację należy rekomendować wskazanie jednak jednolitego poziomu premii na podjęcie działalności gospodarczej.** W toku wdrożenia LSR zrezygnowano z premiowania dodatkowych miejsc pracy. Przy tworzeniu miejsc pracy preferowano projekty skierowane wsparcie grup osób w niekorzystnej sytuacji. Pozytywnie należy ocenić takie preferowanie operacji na podjęcie działalności gospodarczej.

Na obszarze LSR konieczne było zapewnienie miejsca do przetwarzania produktów w inkubatorze spełniającym wymogi bezpieczeństwa żywności i sanepidu. Dzięki realizacji operacji polegającej na powstaniu inkubatora rolnego rolnicy z terenu LSR będą mogli legalnie i zgodnie z wymogami sanitarnymi przetwarzać a następnie sprzedawać swoje przetwory rolno-spożywcze. Nabór na realizację inkubatora przetwórstwa rolnego był ogłaszany trzykrotnie, dopiero w lipcu 2021 r. dokonano wyboru operacji i podpisania umowy z wnioskodawcą, którym było Kółko Rolnicze w Orli. Kwota pomocy z EFRROW wynosiła 401 tys. zł przy 100% dotacji. Środki miały być wykorzystane na dostosowanie budynku i na zakup niezbędnego wyposażenia. Przedmiotem operacji jest obiekt starej masarni. W inkubatorze zakłada się przetwórstwo rolno-spożywcze produktów warzywno-owocowych. Przedłużenie się okresu wyboru operacji wnioskodawca nie uzupełniał terminowo dokumentacji. Problemem była przewlekłość postępowania i spełnienie warunków budowlany.

Należy podkreślić, że LGD podejmowało liczne działania doradcze dedykowane przedsiębiorcom. Dobrym przykładem takich działań doradczych była organizacja wyjazdu studyjnego dotyczącego funkcjonowania inkubatorów przetwórstwa lokalnego³⁶. **Dzięki pomocy LGD wsparto 5 istniejących firm. W LSR wskazano limit 200 tys. zł na wsparcie jednego projektu rozwijającego się przedsiębiorcy.**

Na terenie LGD realizowano również rzadko stosowany przez lokalne grupy działania zakres wsparcia ze środków PROW 2014-2020, o którym mowa w § 2 ust.1 pkt 3 rozporządzenia MRIRW, polegający na **wspieraniu współpracy między podmiotami wykonującymi działalność gospodarczą na obszarze wiejskim**; w tej formie wspierana była firm świadczących usługi turystyczne. W naborze ogłoszonym w 2020 roku wybrany został jeden wniosek złożony przez firmę NARVA Mirosław Stepianiuk.

Badanie pokazało znaczenie czynników zewnętrznych mających wpływ na rozwój. Zwiększenie liczby ofert pracy na rynku lokalnym w niektórych przypadkach powodowało, że

³⁶ W dniach 10-13 września 2018 r. Podlaska Izba Rolnicza w partnerstwie z LGD „Puszcza Białowieska” oraz Kółkiem Rolniczym w Orli zrealizowała z udziałem podlaskich producentów rolnych wyjazd studyjny pn. „Produkt lokalny a zasady funkcjonowania inkubatorów kuchennych – wizyta studyjna” na terenie województwa małopolskiego oraz wielkopolskiego.

realizacja wcześniejszych założeń - odnośnie celów i zakresu wsparcia kierowanego w celu aktywizacji osób wykluczonych i bezrobotnych - była znacząco utrudniona. Analiza pokazała, że skutkiem tego było ograniczone zainteresowanie konkursami w tym zakresie lub rezygnacja z już realizowanych projektów. Przykładem takiej sytuacji może być otwarta na tym terenie w 2017 roku w Hajnówce fabryka maszyn rolniczych będąca największym pracodawcą w województwie podlaskim, zatrudniającym ponad 2 tys. osób oraz nowa montownia giganta meblowego w gminie Orla.

Dzięki tym inwestycjom stworzone zostały miejsca pracy bezpośrednio w tych zakładach, tworząc również dodatkowy rynek pracy dla okolicznych mieszkańców utrzymujących się z wynajmowania mieszkań, sprzedaży nieruchomości oraz usług świadczonych na rzecz przyjeżdżających pracowników - co spowodowało znaczące ograniczenie liczby potencjalnych beneficjentów ostatecznych (uczestników projektów) oferowanych programów pomocowych ze środków EFS w ramach LSR. **W wyniku realizacji inwestycji turystycznych ze środków EFRR skierowanych na rozwój przedsiębiorczości wzrósł również potencjał rekreacyjny i turystyczny obszaru.** Wpływ ten zatem był wysoce pośredni, lecz realnie widoczny.

Rekomendacja: Zaleca się kontynuację dotychczasowych działań wspierających przedsiębiorczość na obszarze LSR. Badania ankietowe z mieszkańcami wskazują na zasadność dalszego inwestowania przede wszystkim w drobne firmy lokalne szczególnie bazujące na lokalnych produktach i świadczących usługi na rzecz lokalnej społeczności. Potencjałem obszaru jest możliwość wsparcia w LSR 2023-2027 zagród edukacyjnych i wiosek tematycznych.

Podrozdział 5.4. Ocena wpływu LSR na turystykę i dziedzictwo kulturowe

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: W jakim stopniu LSR przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego? W jakich kierunkach należy wspierać rozwój lokalnego potencjału turystycznego?

Analiza danych pokazała, że poprzez udzielane dotacje LGD przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego obszaru LSR. Ze środków EFRR wsparto 11 projektów z obszaru infrastruktury kulturalnej, z czego 9 zostało rozliczonych do 2022 roku. Przykładem może być Muzeum Sakralne w Boćkach, remont Bramy Carskiej zrealizowany przez Białowieski Park Narodowy, rekonstrukcja wiatraka i młyna wodnego w Skansenie w Koźlikach. Odrestaurowano również 7 cennych XVII-wiecznych, które obecnie znajdują się w Cerkwii w Łosinkach. Wszelkie działania realizowane były pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Bardzo ciekawe efekty przyniosła realizacja projektu grantowego w obszarze promocji kultury i dziedzictwa. W ramach projektu pn. Wsparcie inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa lokalnego LGD Puszcza Białowieska odbyły się m.in. warsztaty ikonograficzne,

warsztaty haftowania ręczników obrzędowych, warsztaty tworzenia pająków, warsztaty tworzenia wycinanek z papieru, wernisaż plastyczny, utworzenie „Izby Tradycji OSP” w Kleszczelach, impreza z okazji Jubileuszu 150-lecia OSP Kleszczele, warsztaty wyplatania ze słomy, warsztaty filcowania, warsztaty garncarskie, warsztaty haftu/wyszywania, warsztaty kulinarne, warsztaty muzyczne, zakup strojów ludowych dla chóru HARMONŃ oraz liczne spotkania animacyjne i promujące projekt, zakup stroi i sprzętu potrzebnego do rozwoju KGW, warsztaty zielarskie - "Zioła w tradycji", impreza z okazji podsumowania 60-lecia działalności Zespołu Folklorystycznego Klekociaki, doposażenie zespołu folklorystycznego Klekociaki w stroje na występy na scenie, warsztaty wokalne i emisji głosu, wydanie płyt z nagraniami audio, wydanie monografii wsi Łuka, wyposażenie zespołu folklorystycznego Ruczajok z Białowieży w zaplecze techniczne w postaci instrumentu oraz kompletu strojów ludowych, warsztaty haftu tradycyjnego dla dorosłych, warsztaty haftu tradycyjnego dla dzieci, warsztaty snycerskie, warsztaty piernikowe dla dzieci, kiermasz lokalnej tradycji, warsztaty śpiewu tradycyjnego z wykorzystaniem śpiewu ludowego.

Badania ankietowe z mieszkańcami oraz studia jakościowe wskazują, że na terenie LSR pozostają liczne potrzeby dotyczące ochrony dziedzictwa. Szczególnie niezbędne jest utrzymanie zabytków architektury drewnianej – przykładem takiego projektu „oczekującego” na wsparcie ze środków dotacyjnych jest remont Domku Gubernatora przy bramie wjazdowej do Parku Narodowego. Dzięki środkom EFRROW powstały 32 nowe obiekty infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej służące mieszkańcom tj. place zabaw i siłownie na otwartym powietrzu. Obiekty te służą przede wszystkim mieszkańcom.

Rekomendacja: Zasadne jest kontynuowanie wsparcia ze środków dotacyjnych 2023-2027 projektów infrastrukturalnych rozwijających potencjał turystyczny i kulturowy obszaru LSR. W ramach dziedzictwa kulturowego należy rozważyć preferowanie projektów zapewniających dodatkowo aktywizację mieszkańców w oparciu o lokalne zasoby. Przykładowo, Miasto Kleszczele słynie z garncarstwa, dlatego zrealizowano na terenie gminy projekt kulturowy przez Miejski Ośrodek Sportu i rekreacji. W kolejnym okresie 2023-2027 zasadne będzie rozbudowanie projektu dofinansowanego ze środków LSR o stworzenie pracowni garncarskiej. Jednocześnie należy unikać finansowania projektów infrastrukturalnych nie powiązanych z dziedzictwem kulturowym tj. „klasyczne projekty rekreacyjne” otwarte siłownie, czy place zabaw, które powinny być jedynie wyjątkowo przedmiotem wsparcia środków LSR.

Podrozdział 5.5. Ocena wpływu LSR na grupy defaworyzowane

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Czy w LSR właściwie zdefiniowano grupy defaworyzowane oraz czy realizowane w ramach LSR działania odpowiadały na potrzeby tych grup? Jaki był wpływ LSR na poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego? Jakie działania należy podejmować w skali lokalnej na rzecz ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego?

Badanie pokazało, że LGD skuteczne wpływało swoimi działaniami na pomoc dla osób zaliczonych do grupy defaworyzowanej. W okresie realizacji LSR zmniejszył się poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego na większości jego obszaru.

W LSR wskazano grupy defaworyzowane (str. 18). Grupy defaworyzowane ze względu na dostęp do rynku pracy: osoby długotrwale bezrobotne, osoby bezrobotne powyżej 50 roku życia, osoby bezrobotne niepełnosprawne, osoby bezrobotne o niskich kwalifikacjach, osoby bezrobotne o niskich kwalifikacjach, osoby młode bezrobotne do 35 roku życia, bezrobotne kobiety oraz osoby bierne zawodowo. **W lokalnej strategii rozwoju założono również, że działania zaproponowane w ramach LSR powyższej grupie odbiorców posłużyć miały podniesieniu poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia.** Wspieranie przejścia od bezrobocia do zatrudnienia ma pomóc osobom będącym w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w uzyskaniu zatrudnienia. Zapewnione zostaną też działania ukierunkowane na tworzenie nowych miejsc pracy oraz rozwój przedsiębiorczości. Posłużą one podejmowaniu zatrudnienia, w tym także pracy na własny rachunek.

W ocenie pracowników biura LGD praktyczne wszystkie działania EFS skierowane były do osób zaliczanych do grup defaworyzowanych poprzez realizację KIS, programów aktywności lokalnej. Szczególną grupę osób potrzebujących wsparcia stanowiły osoby starsze i niesamodzielne. Świadczy o tym nieustannie starzejące się społeczeństwo. Osoby starsze nie zawsze chciały udać się do całodziennego domu opieki, polegając jedynie na czasowej opiece. **Z tego powodu rekomenduje się realizację projektów dedykowanych szczególnie tej grupie mieszkańców jaką są seniorzy, warto wspierać sprawdzone formy opieki jakimi są Dienne Domy Opieki osób starszych.** W Gminach gdzie nie utworzono DDP istnieje potrzeba stworzenia takiego ośrodka – Białowieża, Boćki, Bielsk Podlaski, Dubicze Cerkiewne, Narew, Czeremcha, Kleszczele.

Ciekawym przykładem projektu skierowanego do osób zaliczonych do grupy defaworyzowanej był zrealizowany z EFRR „Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej poprzez rozbudowę i przebudowę Przedszkola nr 3 z Oddziałem integracyjnym w Hajnówce”. Projekt realizował przede wszystkim wskaźnik Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej. Projekt realizowany był w okresie od maja 2019 r. do grudnia 2020 r. Całkowita wartość projektu wyniosła 2,9 mln zł, przy dofinansowaniu ze środków UE 849 tys. zł. Budynek po dokonanej rozbudowie i przebudowie został przystosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ruchowymi: została wykonana winda, która umożliwiła transport pionowy pomiędzy parterem, a piętrem. Dodatkowo utworzono ciągi komunikacyjne pomiędzy częścią istniejącą, a częścią rozbudowywaną zostały dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami poprzez wykonanie pochylni wraz pochwytami.

Rekomendacja: Szczególnie środki przeznaczone na realizację celów społecznych mogą stanowić uzupełnienie dotychczasowego strumienia finansowego dostępnego w LSR oraz wsparcia z poziomu regionalnego oraz krajowego. Szczególną grupę osób potrzebujących

wsparcia powinny stanowić osoby starsze i niesamodzielne. Świadczy o tym nieustannie starzejące się społeczeństwo. Odradza się stosowanie kryterium oddziaływania projektu na grupę defaworyzowaną w operacjach infrastrukturalnych. Wymogi obecnie obowiązujących przepisów nakładają bowiem na wnioskodawców konieczność uwzględnienia w projektach zasad horyzontalnych i specjalnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Podrozdział 5.6. Ocena wpływu LSR na innowacyjność

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: W jakim stopniu projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne? Jakże można wyróżnić typy innowacji powstałych w ramach LSR?

Innowacyjność LSR polega nie na narzucaniu innowacyjnych rozwiązań, ale na tworzeniu warunków do wyzwania i ukierunkowywania innowacyjności beneficjentów. Innowacyjność jest jedną z siedmiu podstawowych cech podejścia LEADER. Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny). Uczestniczący w badaniu członkowie LGD pozytywnie ocenili zasady i procedury funkcjonowania Rady LGD (organu dokonującego wyboru i oceny operacji). 92% uczestniczących w badaniu członków było takiego zdania. LGD nie stosowało kryterium innowacyjności w projektach skierowanych do przedsiębiorców z wyjątkiem wsparcia współpracy przedsiębiorców i inkubatorze przetwórstwa.

Badanie pokazało, że projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne. Szczególnym przykładem projektu innowacyjnego na obszarze LSR był projekt finansowany ze środków EFS pn. „Arteterapia – Sposób na lepsze jutro”. Projekt odpowiadał na problem braku lub słabych relacji wśród rodzin, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym zamieszkujących na terenie gminy wiejskiej Narewka. Celem projektu była poprawienie i pogłębienie relacji społecznych w rodzinach przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym z terenu gminy wiejskiej Narewka poprzez organizację warsztatów z zakresu arteterapii. Warsztaty zostały zorganizowane w okresie wrzesień 2020 r. – styczeń 2021 r. Projekt otrzymał dofinansowanie w kwocie 349 tys. zł, przy całkowitej wartości projektu 367 tys. zł. Innowacją były zajęcia stosując różne formy sztuki m.in. dadaizm czy fluksus. Warto podkreślić, że zakres zaplanowanych związanych z działaniami społecznymi nie było dotychczas na terenie gmin członkowskich LGD.

LGD nie stosowało kryterium innowacyjności, jednak pomimo to ze środków EFRR zrealizowano liczne projekty które zapewniły nowe elementy na obszarze. Jako element całościowy i innowacyjny ciekawym projektem była wymiana lamp na oświetlenie LED wraz z

systemem zarządzania energią. Cel tematyczny 5 EFRR w FEP 2021-2027 zapewnić ma elementy innowacyjne. Nie powinny być to projekty wiatrak, czy panel.

Rekomendacja: Zasadne będzie zwiększenie promocji dobrych praktyk projektów innowacyjnych i preferowanie projektów innowacyjnych. Ułatwianie innowacyjności na obszarze wdrażania LSR postrzegane powinno być jako innowacyjność produktowa, technologiczna, procesowa czy kreatywna dotycząca: wzmacniania kompetencji młodzieży i osób 50+ do realizowania pomysłów na własny biznes. Rozważenia wymaga pokazywanie oddzielnie projektów innowacyjnych w zakresie podejmowania działalności gospodarczej jak i rozwijania istniejących firm. Takie podejście pozwoli szczególnie młodym przedsiębiorcom podjąć wyzwanie realizacji projektu innowacyjnego. W przypadku wspierania projektów innowacyjnych w LSR 2023-2027 warto preferować innowacyjność w stopniu kreatywnym tj. zapewniającym powstanie innowacyjnych rozwiązań w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczących nowych produktów, usług, procesów lub organizacji.

Podrozdział 5.7. Ocena realizacji projektów współpracy

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Jaka była skuteczność i efekty działania wdrażania projektów współpracy? Jaką formę i zakres powinny przyjmować projekty współpracy w przyszłości?

Skuteczność i efekty działania wdrażania projektów współpracy odnosiły się do obszaru promocji dziedzictwa kulturowego obszaru LSR. LGD zaplanowało na realizację projektów współpracy wyłącznie z PROW (EFRROW)³⁷. W ramach projektu współpracy Szlak Sakralny oznakowano ok. 250 km. szlaku turystycznego, który obejmował 21 zabytkowych cerkwi. Dodatkowo wydano mapy, przewodniki oraz tablice informacyjne dostosowane do osób z niepełnosprawnościami.

Drugi projekt współpracy, CULT IN TOUR realizowany był z partnerem z Grecji. Cel tego projektu było zachowanie środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego Regionów LGD Puszcza Białowieska i z LGD z terenu Chalkidiki. Zasadne jest kontynuowanie działań związane z rozwojem zabytków lokalnych i specyficznych obiektów kulturowych. Wyjątkowe jest to, że obiekty kultury sakralnej jako kultury żywej i praktykowanej. LGD powinno preferować projekty współpracy międzynarodowej niż lokalnej.

Kolejny, trzeci projekt współpracy jest obecnie realizowany z partnerem włoskim, z Sardynii. Projekt jest realizowany z dwoma partnerami z kraju, LGD Brama na Podlasie i Suwalsko-

³⁷ Poddziałanie 19.3 „Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania”. Szczegółowe zasady wsparcia na projekty współpracy określone zostały w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 19 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. z 2015 r. poz. 1839 z późn. zm.)

Sejnerska LGD. Projekt ten będzie dotyczył włączenia archeologicznych zabytków do oferty turystycznej oraz wzbogacenia oferty turystycznej o nowe produkty turystyczne.

Rekomendacja: LGD ma dobre doświadczenia realizacji projektów współpracy krajowych jak i międzynarodowych z partnerami włoskimi i greckimi. Rekomenduje się zatem ujęcie takie formy współpracy z innymi LGD w nowej LSR jako działania partnerskie realizowane w celu promocji obszaru i budowania dziedzictwa kulturowego obszaru LSR.

Podrozdział 5.8. Ocena funkcjonowania LGD

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Czy sposób działania partnerów w ramach LGD pozwalał na efektywną i skuteczną realizację LSR? Jaka jest skuteczność i efektywność działań biura LGD (animacyjnych, informacyjno-promocyjnych, doradczych)? Jakie zmiany należy wprowadzić w działaniach LGD by skuteczniej realizowała LSR?

Analiza desk research, badania terenowe oraz wywiady ankietowe prowadzone w ramach badania ewaluacyjnego pokazały generalnie bardzo dobrą ocenę działalności LGD pod kątem ponoszenia kosztów bieżących EFS. LGD otrzymało 2,85 mln zł dofinansowania na funkcjonowanie i aktywizację. Podkreślić należy jednak, że LGD musiało wyasygnować 5%, czyli kwotę blisko 300 tys. zł. Pracownicy musieli zbierać dane osobowe uczestników szkoleń i doradztwa w systemie SL. LGD przechodziło pozytywnie kontrole UKS i NIK oceniające prawidłowość prowadzonych działań związanych z wyborem i oceną operacji. LGD przechodziła również coroczne kontrole funkcjonowania realizowane przez Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego.

Zarówno Najwyższa Izba Kontroli jak i UKS oceniła pozytywnie prawidłowość rozdysponowywania przez LGD środków finansowych przeznaczonych na wdrażanie inicjatywy LEADER w okresie 2014–2020. Weryfikacja dokumentów odbywała się zgodnie z ustawą o RLKS, z uwzględnieniem rozporządzenia w sprawie wsparcia LSR. W tym zakresie również na pierwotnym okresie wdrożenia wykazywano przejściowe problemy związane z oceną dokonywaną na poziomie SW.

Warto wskazać, że w raportach pokontrolnych NIK wskazywano, że z przyczyn leżących po stronie UMWP, wnioski o przyznanie pomocy, które wpłynęły do UMWP do 9 września 2017 r. były weryfikowane zbyt długo, skutkiem czego podpisanie umów w tych sprawach między Zarządzeniem Województwa Podlaskiego a beneficjentami następowało z opóźnieniem w stosunku do terminu ustalonego w § 22 ust. 1 rozporządzenia w sprawie wsparcia LSR.

Dobra dobrej oceny postępów wdrożenia LSR przyczyniło się prawidłowo zorganizowane i wyposażone biuro LGD w Hajnówce, w którym zatrudnionych zostali profesjonalni pracownicy o odpowiednich kwalifikacjach, którzy świadczyli bezpłatne doradztwo w zakresie możliwości uzyskania dofinansowania. LGD sprawnie współpracowało z KSOW poprzez uczestniczenie w konferencjach tematycznych dotyczących spraw związanych z przygotowaniem i wdrożeniem LSR. W ocenie zarządu LGD, liczba i zakres szkoleń

pracowników wykonujących zadania związane z realizacją działania LEADER były adekwatne do zgłaszanych potrzeb w tym zakresie.

Konieczność stosowania Wytycznych dotyczących kwalifikowalności EFS oraz Wytyczne dotyczące włączenia społecznego było dodatkową trudnością i czynnikiem wpływającym na obciążenie administracyjne. W toku pracy LGD wskazywano właśnie powyższe czynniki zewnętrzne wpływające na wdrożenie LSR. W związku z powyższym zdiagnozowano następujące bariery utrudniające wdrażanie RLKS tj. zmienność Wytycznych horyzontalnych wobec niezmienności zapisów poszczególnych Strategii (zatwierdzenie Strategii w określonym stanie prawnym) oraz nieuwzględnienie specyfiki instrumentu RLKS w Wytycznych horyzontalnych, brak możliwości dokonywania elastycznych zmian w zapisach LSR, uwzględniających zmieniające się regulacje prawne czy zmiany rynkowe oraz niespójność w dokumentach programowych poszczególnych funduszy uniemożliwiająca zastosowanie jednolitych rozwiązań dla wszystkich funduszy na poziomie LSR – np. możliwość zastosowania ryczałtowego rozliczania kosztów bieżących, kwalifikowalność kosztów animacji w EFS³⁸.

LGD sukcesywnie podnosił swoje kwalifikacje dotyczące realizowanych zadań wdrożeniowych. Na początkowym okresie wdrażania LSR pojawiły się przejściowe problemy dotyczące przygotowania Planu komunikacji, co zostało w późniejszym okresie znacząco usprawnione³⁹. LGD zapewniło działanie punktów informacyjno-doradczych w każdej z gmin podczas naborów. Przez kilka godzin pracownicy świadczyli pomoc doradczą. Prowadzono punkty informacyjne podczas imprez i wydarzeń dla mieszkańców. Średnio rocznie LGD realizowało 3-4 wydarzenia informacyjno-promocyjne w gminach z terenu LSR. Biuro LGD zatrudniało pracowników posiadających niezbędne wykształcenie i kwalifikacje do pracy w organizacji pozarządowej w obszarze pozyskiwania i rozliczania środków dotacyjnych oraz animacji i aktywizacji mieszkańców. Pracownicy biura LGD udzielali bezpłatnego doradztwa dla mieszkańców obszaru LGD w zakresie aplikowania o środki z budżetu LSR. Doradztwo świadczone było bezpośrednio w biurze LGD, telefonicznie, poprzez wiadomości email; prowadzono również szkolenia oraz spotkania informacyjne dla mieszkańców obszaru LSR. Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa wyniosła na koniec 2021 roku 362 podmioty, z czego 312 były to osoby fizyczne, a 50 podmioty instytucjonalne i organizacje pozarządowe. Doradztwo zostało udzielone 1095 razy.

³⁸ Zob. Wystąpienie pokontrolne LBI.410.005.03.2018 P/18/080 Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Białymstoku

³⁹ W początkowym okresie wdrażania LSR Zarząd Województwa Podlaskiego wskazał potrzebę wprowadzenia zmian w harmonogramie komunikacji w LGD „Puszcza Białowieska”. Dotyczyło to m.in. uwzględnienia działań wskazanych we wniosku o dofinansowanie na wsparcie kosztów bieżących i aktywizacji wymienionych w LSR, doprecyzowania użytych sformułowań, braku spójności wskaźników. Poprawiony harmonogram wpłynął do Urzędu 15 grudnia 2016 r., lecz nadal nie był zgodny z planem wskazanym we wniosku o przyznanie pomocy. LGD ponownie zostało wezwane do wniesienia poprawek, co zostało wykonane 12 stycznia 2017 r. Harmonogram realizacji planu komunikacji został zaakceptowany 20 stycznia 2017 r

Stale podnoszono kwalifikacje i kompetencje pracowników LGD. Pracownicy Biura LGD uczestniczyli poza działaniami w ramach PROW 2016-2021 w 40 szkoleniach, warsztatach, spotkaniach stacjonarnych oraz w webinarium. Do końca 2021 roku zrealizowanych zostało 410 osobodni szkoleń dla pracowników i organów LGD.

Rekomendacja: Dla skuteczności funkcjonowania biura LGD jest zapewnienie kompetentnej kadry pracowników predysponowanych do wykonania zadań przewidzianych w przepisach prawa. W kolejnym okresie programowania zasadne będzie podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników. Zasadne jest ograniczenie ryzyka migracji pracowników do innych pracodawców poprzez ciekawą ścieżkę rozwoju umiejętności i kompetencji pracowniczych oraz konkurencyjnego do oferowanego w samorządzie gminnym wynagrodzenia.

Rekomendacja: Niezależnie od konieczności rozwoju zawodowego pracowników nie powinno się wykluczać w pracy biura LGD korzystania ze specjalistycznej pomocy zewnętrznej. Dobrze zaplanowane wsparcie doradcze wydaje się niezbędne przy szczególnie trudnych sprawach i w okresie spiętrzenia zadań (nabory wniosków), czy zadań typowo predysponowanych do realizacji na zewnątrz organizacji tj. warsztaty specjalistyczne, badania ewaluacyjne, pomoc prawna. Zalecić można posiłkowanie się wsparciem eksperckim celem odciążenia pracowników biura wykonujących bieżące zadania wdrożeniowe LSR.

Badanie pokazało wysoką skuteczność prowadzonych działań informacyjno-promocyjnych LGD. W ocenie przytłaczającej większości uczestniczących w badaniu ankietowym mieszkańców obszaru LSR, n=103 (92%) świadczone przez pracowników Biura LGD doradztwo w zakresie pozyskiwania środków w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju tj. przygotowania wniosków o przyznanie pomocy/wniosków o płatność było wykonywane b. dobrze; jako najskuteczniejsze metody działań informacyjno-promocyjnych wskazano tradycyjne metody tj. spotkania informacyjne i wydawanie materiałów informacyjnych (publikacje, broszury, ulotki) (pow. 40% wskazań badanych). Dobrą ocenę prowadzonych działań info-promo potwierdzają również członkowie stowarzyszenia oceniając działania te jako dobrze zaplanowane i przygotowane w sposób przejrzysty.

Analiza dokumentów i wywiady IDI pokazały, że niewielki wpływ na realizację harmonogramu naborów miały wyniki pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2. Na podstawie badania ankietowego z członkami stowarzyszenia n=22 aby informacje LGD docierały do jak największej grupy osób zainteresowanych pozyskaniem wsparcia ze środków LSR zasadne będzie wzmocnienie Kampanii w mediach społecznościowych (Facebook) (30% wskazań).

Z uwagi na zamknięcie z majem 2022 r. serwisu alexa.com dokonano analizy rozpoznawalności witryny internetowej LGD <http://rlks.lgd-puszcza-bialowieska.pl/> za pomocą <https://audyt-seo.home.pl/>. Pozytywne wnioski: Tytuł strony istnieje i jest uzupełniony optymalnie (41-100 znaków). Strona ma wystarczającą ilość treści, tj. ponad 1,6

tys. znaków (4,2 znaków na stronie LGD). Wśród słów najczęściej używanych na stronie znajdują się te, które są istotne dla promocji Twojej witryny w Internecie: LGD, LSR. Strona dostosowana dla użytkowników smartfonów. Nie wykryto jednak statystyk Google Analytics na stronie.

Rekomendacja: Należy generalnie ocenić bardzo wysoko jakość informacji zamieszczanych w serwisach prowadzonych przez LGD <http://rlks.lgd-puszcza-bialowieska.pl/>. Nie wykryto statystyk Google Analytics na stronie, z tego powodu zaleca się uruchomienie tej funkcjonalności na potrzeby analiz witryny internetowej LGD. Zaleca się również dodanie opisu lokalizacji w celu lokalizacji strony na mapach Google.

Podrozdział 5.9. Ocena procesu wdrażania LSR

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Czy realizacja finansowa i rzeczowa LSR odbywała się zgodnie z planem? Czy procedury naboru, wyboru i realizacji projektów były wystarczająco przejrzyste i przyjazne dla beneficjentów? Czy kryteria pozwalały na wybór najlepszych projektów (spójnych z celami LSR)? Czy przyjęty system wskaźników pozwalał na zebranie wystarczających informacji o procesie realizacji LSR i jej rezultatach?

Analiza pokazała, że realizacja finansowa i rzeczowa LSR odbywała się zgodnie z założeniami. Poziom realizacji wskaźników produktu i rezultatu źródłem został ustalony na podstawie corocznych raportów monitorujących LGD. Wskaźniki monitorowania LSR zostały dobrane rzetelnie i zgodnie z metodologią SMART.

Tabela 14 Realizacja celu szczegółowego I.1 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego I.1 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców						
W1.1	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	osoba	0	5	30	100%
W.1.1	Liczba pracujących, łącznie z pracującymi na własny rachunek, po opuszczeniu programu	osoba	0	24	10	42%
W.1.1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS	osoba	0	24	24	100%

	środków na podjęcie działalności gospodarczej					
W.1.1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	osoba	0	40	34	85%
W.1.1.	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	osoba	0	10	18	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-I.1.1. Aktywne i zintegrowane społeczeństwo (Bądź aktywny bądź przedsiębiorczy)						
1.1.1	Liczba osób biernych zawodowo objętych wsparciem w programie	osoba	0	15	36	100%
1.1.1	Liczba osób o niskich kwalifikacjach objętych wsparciem w programie"	osoba	0	25	26	100%
1.1.1	Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie	osoba	0	20	14	70%
1.1.1	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	osoba	0	24	24	100%
1.1.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem	osoba	0	200	162	81%
1.1.1.	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	osoba	0	35	30	85%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 15 Realizacja celu szczegółowego I.2 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego I.2 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców						
W.1.2.	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej	osoba	0	80	175	100%
W.1.2.	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	m2	0	13 000	0	0%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-I.2.1. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej						
1.1.2	Liczba wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	sztuka	0	2	3	100%
1.1.2	Liczba wspartej infrastruktury społecznej umożliwiającej realizację usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej	sztuka	0	6	6	100%
1.1.2	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	sztuka	0	1	1	100%
1.1.2	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	sztuka	0	7	7	100%

1.1.2	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	sztuka	0	11	11	100%
1.1.2	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów	ha	0	2,55	1,93	47%
1.1.2	Liczba nowych/ zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	sztuka	0	2370	258	11%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Realizacja celu I dotyczącego Poprawy jakości życia mieszkańców LGD przebiegała bezproblemowo i skutecznie osiągnięto zakładane cele szczegółowe. Działania realizowane w ramach celu I. finansowane były zarówno ze środków EFS, jak i EFRR. Badanie ankietowe mieszkańców wskazało, że 61% badanych oceniło, że w ostatnim roku warunki do życia w mojej gminie poprawiły się (n=220). Odnotowano również znaczny spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w PUP, z 2283 w 2014 r. na 1597 w 2022 r. Oznacza to zatem spadek o 31%. Spadek liczby bezrobotnych nie wynika jednak z działań LGD, lecz bardzo korzystnych warunków społeczno-gospodarczych do 2020 roku, czego jednak następstwem była recesja gospodarcza w latach nast. spowodowana pandemią COVID-19 i wysoką inflacją.

Analiza wskaźnikowa wykazała jedynie nieznaczne odstępstwo od zakładanych wartości docelowych z uwagi na niższe niż zakładano zainteresowanie naborami. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku Wskaźnika Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie nie został osiągnięty w pełnym zakresie. Nie było zainteresowania wsparciem osób powyżej 50-o roku życia oraz wskaźnika Liczba pracujących, łącznie z pracującymi na własny rachunek, po opuszczeniu programu. Na koniec 2022 r. realizowane były projekty w ramach tego celu. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku wskaźnika Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, poszukujących pracy po opuszczeniu programu nie został osiągnięty, lecz również projekty są realizowane.

We wcześniejszych badaniach ewaluacyjnych wskazywano, że w toku realizacji LSR pojawiały się przejściowe problemy dotyczące Programów Aktywności Lokalnej. Problemy dotyczyły szczególnie uwzględniania w projektach kwestii zasad horyzontalnych. Z biegiem kolejnych naborów poprawiła się również jakość wybieranych przez LGD projektów, które były również pozytywnie oceniane przez Samorząd Województwa na etapie podpisywania umów. Podniesienie jakości składanych wniosków wynikało z nabycia doświadczenia przez Wnioskodawców.

Tabela 16 Realizacja celu szczegółowego II.1 Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego II.1 Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD						
W1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem)	sztuka	0	21	23	100%
W.1.2	Liczba podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych	osoba	0	40	0	0%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-II.1.1. Bądź przedsiębiorczy (rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowych firm i rozwój istniejących)						
2.1.1	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	sztuka	0	28	37	100%
2.1.1	Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego	sztuka	0	1	1	100%
2.1.1	Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje	sztuka	0	1	1	100%
2.1.1	Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	sztuka	0	6	5	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 17 Realizacja celu szczegółowego II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej						

W.2.2	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub rewitalizowanych	osoba	0	960	960	100%
W.2.2	Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony	ha	0	8	4,5	50,05%
W.2.2	Liczba podmiotów branży turystycznej korzystająca z systemów IT	sztuka	0	25	25	100%
W.2.2	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	m2	0	3000	30 000	100%
W.2.2	Wzrost liczby osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	osoba	0	500	3274	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-II.2.1 Wzrost potencjału turystycznego LGD						
2.2.1	Liczba siedlisk/zbiorowisk roślinnych objętych projektem	sztuka	0	4	2	50%
2.2.1	Długość utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych	sztuka	0	24	0	0,5%
2.2.1	Liczba utworzonych/odnowionych szlaków turystycznych	sztuka	0	3	0	0%
2.2.1	Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości 3-dwustronna interakcja	sztuka	0	1	1	100%
2.2.1	Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju	sztuka	0	15	16	100%

	kompetencji cyfrowych, O/K/M					
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-II.2.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej						
2.2.1	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	sztuka	0	32	32	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 18 Realizacja celu szczegółowego II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej						
W.2.3	Liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią	osoba	0	25	25	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-II.3.1. Zintegrowana i aktywna sfera społeczno-gospodarcza						
2.2.1	Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	sztuka	0	1	1	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Realizacja celu ogólnego 2. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD, podobnie jak celu 1 LSR jest na wysokim poziomie. Przedsięwzięcia w ramach celu 2. finansowane były ze środków EFRR i EFRROW. Osiągnięto zaplanowane wartości wskaźników oddziaływania, rezultatu i produktu. Dzięki działaniom polegającym na udzielaniu premii na podjęcie działalności gospodarczej z EFRROW oraz pomocy na otwarcie działalności gospodarczej z EFS **założonych zostało 61 nowych firm, z czego 24 miejsca pracy z dotacji EFS i 37 ze środków PROW 2014-2020 (EFRROW) na podejmowanie działalności gospodarczej.**

Na przestrzeni 2014 i 2022 odnotowano wzrost o blisko 5% (193) liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON. Pomimo tego, że dane dla wskaźnika Zwiększenie liczby udzielonych noclegów na 1000 stałych mieszkańców nie są dostępne w GUS BDL na poziomie gmin można założyć pozytywną realizację tego wskaźnika. Problemem niestety jest ostatni

2022 rok kiedy to powiat hajnowski szczególnie dotknięty został problemem zamknięcia turystyki. Działo się to na skutek, w pierw lockdownu wynikającego z pandemii COVID-19, a następnie wprowadzeniu stanu wyjątkowego z uwagi na kryzys migracyjny na granicy z Białorusią⁴⁰. Szczególnie pozytywnie należy ocenić osiągnięcie wszystkich zakładanych wartości wskaźników w przedsięwzięciu P-II.2.1 Wzrost potencjału turystycznego LGD finansowanym ze środków EFRR. Sukces w realizacji tych projektów wynikał ze sprawnej organizacji przez LGD konkursów i efektywnemu doradztwu na rzecz beneficjentów instytucjonalnych.

Tabela 19 Realizacja celu szczegółowego III.1. Rozwój sfery społecznej wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego III.1. Rozwój sfery społecznej						
W3.1	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu	Osoba	0	6	0	0%
W3.1	Wzrost kompetencji podmiotów/ osób biorących udział w szkoleniach z zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	Osoby	0	201	191	95%
W3.1	Wzrost kompetencji osób wdrażających LSR biorących udział w szkoleniach	Osoba	0	21	39	100%
W3.1	Liczba podmiotów/ osób, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa	Osoba	0	50	111	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.1.1. Pokonajmy bariery (usługi opiekuńcze, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych i młodzieży zagrożonej wykluczeniem)						

⁴⁰ „Kryzys migracyjny” na polsko-białoruskiej granicy był elementem operacji hybrydowej prowadzonej przez białoruskie służby specjalne przy nieoficjalnym udziale służb rosyjskich.

3.1.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	osoby	0	120	138	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.1.2. Podwyższanie kompetencji społeczności oraz jej aktywizacja						
3.1.1	Liczba usług doradczych/informacyjnych świadczonych przez LGD podmiotom/osobom***	Sztuki	0	350	420	100%
3.1.1	Liczba szkoleń dla pracowników LGD	sztuki	0	36	43	100%
3.1.1	Liczba szkoleń dla organów LGD	Sztuka	0	4	4	100%
3.1.1	Liczba podmiotów/osób przeszkolonych z zakresu aplikowania o środki w ramach LSR	Osoba	0	300	260	86%
3.1.1	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	Osoba	0	10	26	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 20 Realizacja celu szczegółowego III.2. - Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego III.2. - Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD						

3.2.1	Liczba odbiorców korzystających z działań informacyjno-promocyjnych	Sztuka	0	9 500	8 518	89%
3.2.1	Liczba uczestników wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji	Osoba	0	440	0	0%
3.2.1	Liczba odbiorców wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów	Osoba	0	300	0	0%
3.2.1.	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne	sztuka	0	440	11 596	100%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.2.1. Dziedzictwo lokalne regionu PB znane i cenione (Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego obszaru)						
3.2.1	Liczba zrealizowanych operacji obejmujących wyposażenie mające na celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego	sztuka	0	2	0	0%
3.2.1	Liczba podmiotów wspartych w ramach operacji obejmujących wyposażenie mające na	Sztuka	0	2	0	0%

	celu szerzenie lokalnej kultury i dziedzictwa lokalnego					
3.2.1	Liczba wydarzeń promocyjnych lub kulturalnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji	sztuka	0	12	0	0%
3.2.1	Liczba wydawnictw promocyjno-informacyjnych nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów	sztuka	0	6	15	0%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.2.2. LGD rozpoznawalne						
3.2.2	Liczba działań informacyjno-promocyjnych**	sztuka	0	79	70	88%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.2.3. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego						
3.2.3	Liczba zabytków nieruchomych / ruchomych objętych wsparciem	sztuka	0	11	11	100%
3.2.3	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	Sztuka	0	7	7	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych sprawozdawczych biura LGD

Tabela 21 Realizacja celu szczegółowego III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego) wg. stanu na koniec roku 2022

Lp.	Wskaźnik	Jednostka miary	Stan początkowy 2014	Stan docelowy 2023	Stan na 31.12.2022	Stan realizacji
Wskaźnik rezultatu dla celu szczegółowego III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego)						
W3.3	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje	Osoba	0	60	69	100%

	kluczowe po opuszczeniu programu					
W.3.3	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wykorzystujących sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	Sztuka	0	2	2	100%
W.3.3	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu	Osoba	0	4	38	100%
W.3.3	Liczba szlaków turystycznych powstałych w wyniku realizacji projektów współpracy	Sztuka	0	1	1	100%
W.3.3	Liczba projektów skierowanych do turystów	sztuka	0	2	1	50%
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.3.1. Dzieci i młodzież naszą przyszłością						
3.3.1	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	Osoba	0	40	40	100%
3.3.1	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	sztuka	0	2	2	100%
3.3.1	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	Osoba	0	4	38	100%
3.3.1	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania	Osoba	0	60	69	100%

	kompetencji kluczowych w programie					
Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia P-III.3.2. Współpraca krajowa i międzynarodowa						
3.3.2	Liczba zrealizowanych projektów współpracy, w tym projektów współpracy międzynarodowej	Sztuka	0	2	2	100%
3.3.2	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	sztuka	0	3	3	100%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych monitoringowych LSR

Wszystkie zakładane cele w ramach celu ogólnego 3. zostały zrealizowane. Działania w celu ogólnym finansowane były ze środków EFRR i EFRROW. Można wskazać, że wartość wskaźnika produktu Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu – 4 os. została niedoszacowana, w stosunku do realizacji 26. Jest to jednak naturalna sytuacja na etapie programowania kiedy powinno się uwzględnić ryzyko w osiągnięciu wskaźników. W ramach tego celu ogólne realizowano również projekty współpracy w ramach przedsięwzięcia P-III.3.2. Współpraca krajowa i międzynarodowa. Podobnie jak inne działania również wydatkowanie tych środków z EFRROW nie sprawiło trudności LGD i osiągnięto zakładany poziom wskaźników.

* * *

Bazując na indywidualnym doradztwie oraz na doświadczeniach w ubieganiu się o wsparcie z lat 2017-2022 należy stwierdzić, iż wnioskodawcy przygotowują w większości poprawne projekty, które wpisują się w cele programu i cele lokalnej strategii rozwoju oraz spełniają kryteria dostępu do wsparcia dla danego typu beneficjenta i typu projektu. Niewielka ilość wniosków odpadała na ocenie zgodności z LSR. Miały na to wpływ realizowane przez pracowników biura indywidualne doradztwo świadczone metodą zdalną i bezpośrednio w biurze LGD. Świadomość, że nie każdy projekt może być wybrany, a tylko te, które realizują podane w ogłoszeniu cele i wskaźniki powoduje, iż zauważalna jest większa dbałość o jakość i kompletność składanej dokumentacji. **Nie występował problem składania wniosków w niewłaściwych naborach tematycznych.**

LGD zapewniło odpowiednią strukturę biura stowarzyszenia. Biuro LGD prowadziło swoją działalność w oparciu o statut Stowarzyszenia, uchwały Walnego Zgromadzenia Członków LGD oraz regulamin pracy biura. Regulamin biura ustalił organizację i zasady funkcjonowania biura, ramowy zakres działania i kompetencji biura, porządek w procesie pracy oraz związane z tym prawa i obowiązki pracodawcy i pracowników.

Tabela 22 Struktura organizacyjna biura LGD

Nazwa grupy	Struktura organizacyjna biura LGD wg regulaminu wewnętrznego
Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska”	1) Dyrektor Biura/ koordynator EFR 2) zastępca dyrektora biura/ koordynator EFS 3) koordynator PROW 4) Specjalista ds. realizacji zadań z zakresu animacji i funkcjonowania LGD oraz księgowości i płac 5) koordynator projektów współpracy - podczas przygotowania i realizacji projektów współpracy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie regulaminu Biura LGD

Badanie pozwoliło na identyfikację czynników wpływających na skuteczność realizacji LSR LGD Puszcza Białowieska. **Do czynników pozytywnych można zaliczyć kształt RLKS określony w przepisach krajowych** (w tym dokonane zmiany w ustawach) oraz regionalne założenia w zakresie RLKS wskazujące zakres możliwych działań w LSR finansowanych ze środków EFRR i EFS, który wynikał wprost z zapisów RPOWP 2014-2020. Czynnikiem pozytywnie wpływającym na wdrażanie RLKS jest przyjęta formuła bezpośrednia zastosowana w ramach LSR.

Badanie pokazało, że jakość składanych projektów wybieranych we wszystkich obszarach tematycznych wpłynęła na osiąganie wskaźników. Osiągnięto to dzięki kompetentnemu i profesjonalnemu doradztwu świadczonemu przez pracowników biura LGD. Szczególnie wysoki poziom składanych wniosków odnotowano w obszarze ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, oraz inwestycji w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę kulturalną – gdzie wnioskodawcami są gminy. **LGD świadczyło wystarczającą liczbę doradztwa na rzecz wnioskodawców. W ocenie członków zaangażowanie członków LGD w jej działalność (w latach 2014-2020) było bardzo wysokie, n=34 (79% odpowiedzi wskazujących na ocenę bardzo dobrą i dobrą).** Uczestniczący w badaniu członkowie stowarzyszenia wskazywali na możliwe działania, które skutkować mogłyby zwiększeniem zaangażowania członków LGD w działalność stowarzyszenia. **Najczęściej wskazywano na częstsze spotkania Członków LGD i organizacja spotkań integrujących lokalną społeczność.** Większość badanych uznało również, że LGD jest partnerstwem wykazującym zrównoważoną reprezentację podmiotów z obszaru działania LGD pod względem sektorowym, instytucjonalnym, geograficznym, społecznym (88,2% badanych, n=34). Wyniki badania wskazują na możliwości zwiększenia wykorzystania potencjału wszystkich podmiotów wchodzących w skład partnerstwa. Pośród ciekawych wniosków wskazywano na brak ofert dla większości małych podmiotów, co w ocenie badanych obniżało ich aktywność i zainteresowanie pracy w LGD. Z tego powodu w kolejnym okresie programowania LSR powinna w większym stopniu zapewnić **różnorodność metod aktywizujących społeczność.** Kryterium partnerstwa ujęte w kryteriach wyboru operacji do

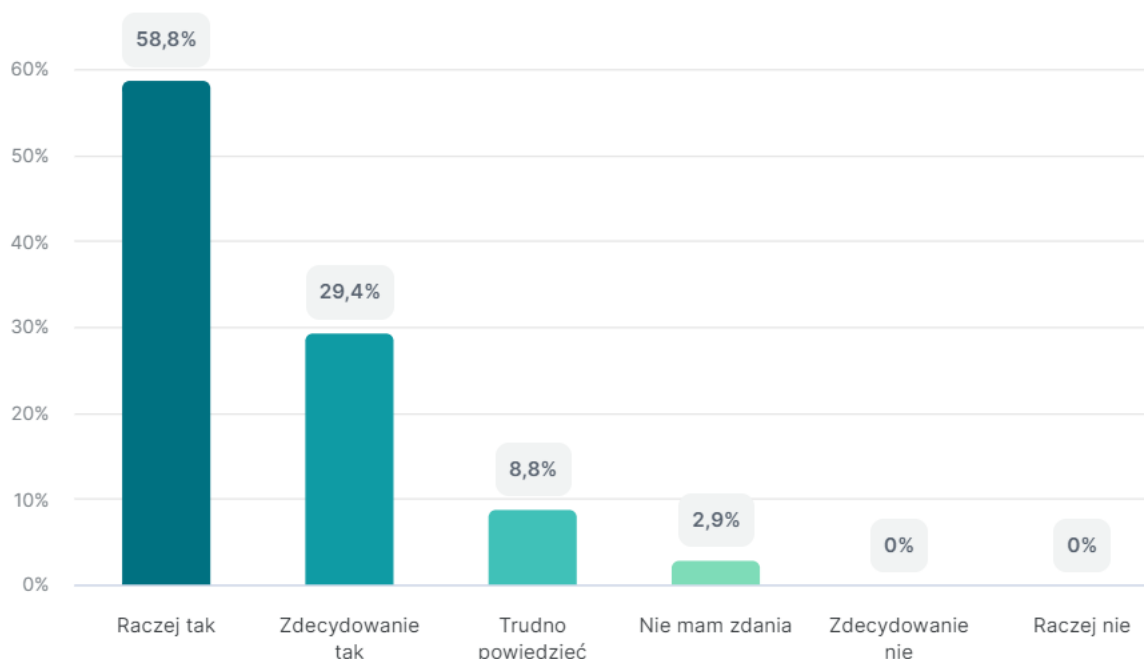
objęcia pomocą w ramach wdrażania LSR doprowadziło do zbliżenia sektora JST i NGO; należy rozwijać i wzmacniać tę relację.

LGD wdrażało LSR za pomocą projektów grantowych, co wpływa w sposób znaczący na aktywizację lokalnych organizacji pozarządowych. Jest to specyficzna forma wsparcia dla podmiotów, które nie mogą skorzystać z funduszy w ramach innych działań np.: ze względu na niewielką kwotę pomocy, a ich operacje realizują cele i wskaźniki LSR niemożliwe do osiągnięcia innymi metodami. O wsparcie między innymi mogą się ubiegać poza stowarzyszeniami zarejestrowanymi w Starostwie Powiatowym i posiadającymi osobowość prawną również tzw. grupy nieformalne. Są to projekty będące formą wsparcia działań na małą skalę, służącą aktywizacji lokalnych środowisk.

W ramach LSR zrealizowano dwa projekty grantowe, pierwszy z projektów w kwocie 118 961 zł, drugi w kwocie 249 897 zł finansowane ze środków EFRROW. Pierwszy z projektów pn. Wsparcie inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa lokalnego LGD Puszcza Białowieska zakładał udzielenie 11 grantów. W ramach projektu zostały zaplanowane działania mające na celu promocję obszaru objętego LSR, w tym produktów i usług lokalnych, miejscowych zwyczajów, obrzędów, tradycji i historii poprzez organizację wydarzeń promocyjnych oraz wydanie różnorodnych publikacji. Wszystkie zadania wykazane w ramach operacji nie zakładały osiągnięcia dochodu. **Z kolei – drugi z projektów grantowych pn. Wsparcie inicjatyw służących promocji obszaru LGD Puszcza Białowieska** dotyczył działań promocyjnych w tym usług lokalnych poprzez organizację imprez promocyjnych oraz wydanie publikacji kultywujących tradycje, folklor oraz dorobek kulturowy i historyczny obszaru LSR.

Analiza materiału badawczego pozwala na wskazanie, że zastosowane kryteria pozwoliły na skuteczny wybór i ocenę operacji LSR. Obowiązujące procedury ustalania i zmiany lokalnych kryteriów wyboru operacji można uznać za prawidłowe i trafne z punktu widzenia realizacji RLKS. Blisko 90% uczestniczących w badaniu ankietowym członków LGD ocenia dobrze lub bardzo dobrze przyjęte zasady i procedury funkcjonowania Rady LGD.

Wykres 14 Czy przyjęte kryteria wyboru i oceny projektów pozwoliły na wybór projektów w największym stopniu realizujące cele LSR? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

Źródło: Badanie kwestionariuszowe CAWI z członkami stowarzyszenia, n=34

Uczestnicy badania wskazywali na kryterium szczególnie trudne do oceny. Takim kryterium była ocena innowacyjności. W ocenie uczestniczących w badaniu członków stowarzyszenia oraz na podstawie analiz wyników badań ankietowych przyjęty system monitorowania LSR nie budzi wątpliwości pod względem dostarczania informacji o poziomie realizacji celów i przedsięwzięć LSR. Zgodnie z Umową ramową LGD prowadziło również systematyczne i stałe działania monitoringowe poprzez opracowywanie rocznych sprawozdań z realizacji LSR oraz okresowe badania ewaluacyjne⁴¹.

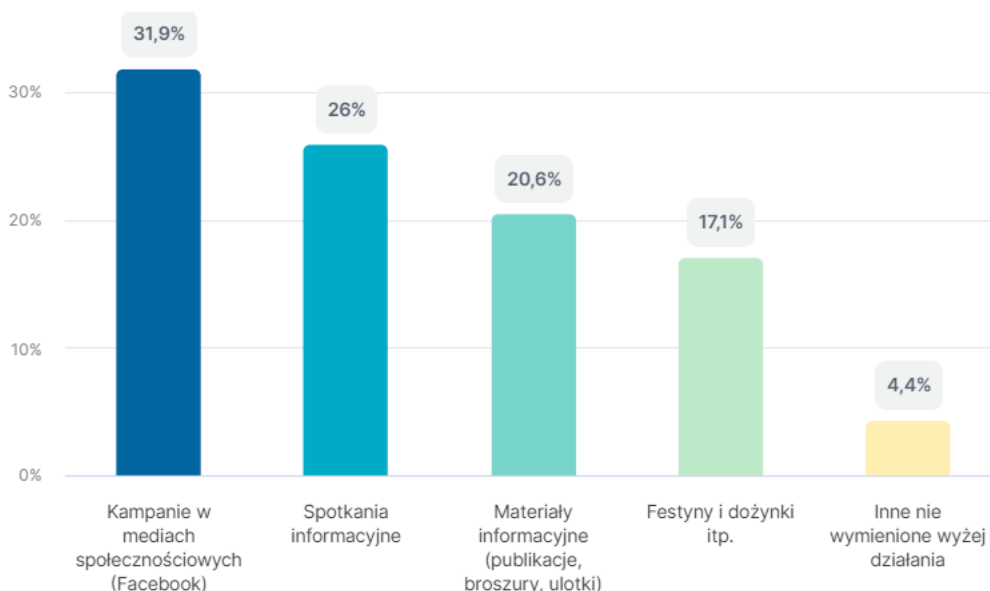
Rekomendacja: Realizacja LSR finansowanym ze środków EFS, EFRR i ERROW wykazuje planową realizację zadań wynikającą z Harmonogramu planowanych naborów i nie identyfikuje się opóźnień w tym zakresie. Zaleca się kontynuację działań zgodnie z harmonogramem oraz kontynuacja intensywnych działań w tych zakresach, w których zwiększono budżet aneksem do umowy. Przyjęty system monitorowania LSR nie budzi wątpliwości pod względem dostarczania informacji o poziomie realizacji celów i przedsięwzięć LSR. Dane monitoringowe pozyskiwano ze sprawozdawczości prowadzonej w biurze LGD dla EFRR i z danych systemu informatycznego SL dla projektów EFS i EFRR. W kolejnym okresie programowania zasadne będzie kontynuowanie prowadzenia bieżącego monitoringu LSR. Rekomenduje się utrzymanie systematycznej wymiany

⁴¹ Por. Raport z badania ewaluacyjnego wdrożenia lokalnej strategii rozwoju LGD Puszcza Białowieska, Strefaplust Michał Marciniak, Warszawa, listopad 2018 r. oraz Ewaluacja lokalnej grupy działania Puszczy Białowieskiej Instytut Badawczy IPC sp. z o.o. Warszawa 2021 r.

informacji z Urzędem Marszałkowskim celem pozyskiwania informacji o zawartych umowach i wypłaconych środkach pomocowych.

Warto byłoby wspomnieć, że LGD aktywnie działa na rzecz wsparcia i promocji lokalnych produktów i ich producentów, poprzez cykliczną organizację konkursów kulinarnych, stoisk degustacyjno-promocyjnych, tworzenie szlaków kulinarnych, sieciowanie, wpisy na listę produktów tradycyjnych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Działania te wdrażane są poprzez m.in. realizację projektów zewnętrznych. To samo dotyczy zaangażowania w projekty dotyczące ochrony środowiska i klimatu, jak i gospodarki odpadami. Realizacja Planu Komunikacji poprzez kompleksowe i odpowiednio dobrane narzędzia, zakłada wykorzystanie różnorodnych i innowacyjnych środków pozwalających na dotarcie do jak najszerszego grona odbiorców, umożliwiając aktywne uczestnictwo społeczności lokalnej w działaniach podejmowanych wspólnie z LGD. **Członkowie stowarzyszenia uczestniczący w badaniu pozytywnie ocenili działania informacyjno-promocyjne uznając je za dobrze zaplanowane i przygotowane w sposób przejrzysty (64%, n=34); jedynie nieliczna grup członków stowarzyszenia oceniła prowadzone działania jako niejasne i zbyt rzadkie (2%, n=34).** Wartym wzmocnienia będą przede wszystkim działania prowadzone w social mediach.

Wykres 15 Jakie Pan/i zdaniem działania informacyjno-promocyjne należy wzmocnić, aby informacje te docierały do jak największej grupy osób zainteresowanych pozyskaniem wsparcia ze środków LSR? (Proszę przydzielić max. 100 dostępnych punktów na różne typy działań)

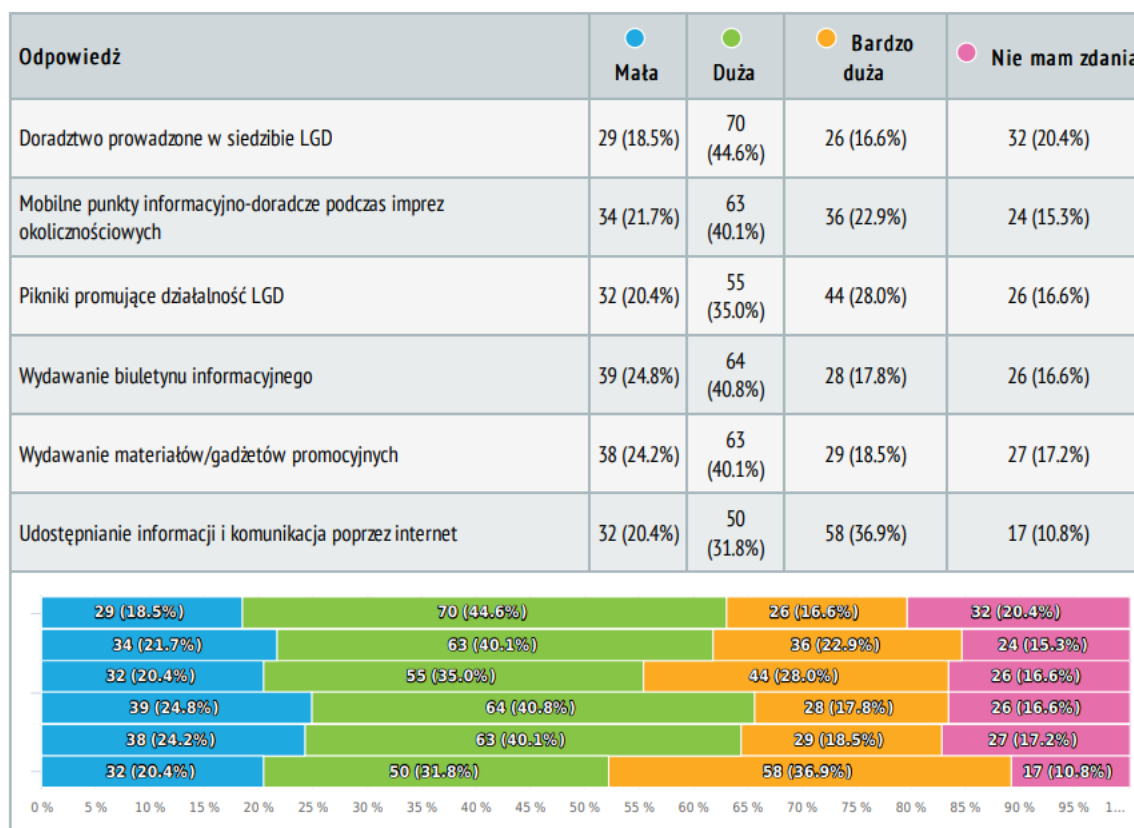

Źródło: Badanie kwestionariuszowe CAWI z członkami stowarzyszenia, n=34

Mieszkańcy poproszeni o wskazanie aktualnych potrzeb w zakresie działań informacyjno-promocyjnych skierowanych do mieszkańców nie wskazywali form czy typów działań szczególnie oczekiwanych, w największym zakresie wskazując na zasadność tworzenia przez LGD materiałów / gadżetów promocyjnych. Odnośnie szczególnych form aktywizacji duża liczba uczestników badania wskazała na zasadność kontynuacji projektów dotyczących

współpracy międzynarodowej – 66,3% wskazań oraz wizyty studyjne dotyczące wymiany doświadczeń – 66,2% wskazań.

Wykres 16 Ocena potrzeb w zakresie działań informacyjno-promocyjnych skierowanych do mieszkańców

Źródło: Badanie kwestionariuszowe z mieszkańcami obszaru LSR na potrzeby opracowania LSR 2023-2027, n-157

Rekomendacja: Rekomenduje się kontynuację działań informacyjno-promocyjnych LGD w tradycyjnych formach spotkań z mieszkańcami i za pośrednictwem mediów społecznościowych i strony internetowej LGD.

Opracowania LSR na okres programowania 2014-2020 może stanowić podstawę do opracowania LSR na okres programowania 2023-2027 jako tzw. strategia rozwoju lokalnego zgodnie z rozporządzeniem ogólnym 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. LSR stanowi podstawowy dokument realizacji działań w ramach instrumentu terytorialnego rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS), o którym mowa w art. 28 lit. b) oraz art. 32 rozporządzenia ogólnego. Realizacja RLKS odbywa się na zasadach określonych w ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2019 r. poz. 1167), a w zakresie nieuregulowanym - w ustawie o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (tzw. ustawa wdrożeniowa). RLKS jest wdrażany przez lokalne grupy działania (LGD) w oparciu o strategię rozwoju lokalnego.

Zróznicowanie dotyczące potrzeb pomiędzy poszczególnymi gminami dotyczące infrastruktury publicznej, są zbyt małe aby w sposób widoczny można było na nie wpłynąć. Badania ankietowe z mieszkańcami pokazały jednak, że projekty LSR mają pozytywny wpływ na jakość życia na obszarze LSR 81% badanych (n=103) wskazało, że gmina jest dobrym miejscem do życia, w którym mogą realizować wszystkie swoje podstawowe potrzeby (suma odpowiedzi Zdecydowanie tak i Raczej tak). Nie rekomenduje się zatem zmiany przyjętego systemu kryteriów w zakresie ich różnicowania pod względem gminy miejsca realizacji operacji.

Podrozdział 5.10. Wartość dodana podejścia LEADER

Niniejszy rozdział zawiera odpowiedź na pytania ewaluacyjne: Czy działalność LGD wpływa na poprawę komunikacji pomiędzy różnymi aktorami, budowanie powiązań między nimi i sieciowanie? Czy stworzony dzięki wsparciu w ramach LSR potencjał rozwojowy jest w dostateczny sposób wykorzystywany i promowany? Czy projekty realizowane w ramach LSR są spójne ze zidentyfikowanym potencjałem rozwojowym obszaru objętego LSR i czy te projekty przyczyniają się do jego wzmocnienia? Czy przeprowadzone w ramach LSR inwestycje są komplementarne względem siebie lub względem wiodącego projektu/tematu określonego w LSR?

Jak wynika z badania pn.: „Ocena systemu wdrażania i wstępny pomiar rezultatów instrumentu RLKS w województwie podlaskim”⁴² w ramach mechanizmu RLKS w województwie podlaskim umożliwiono realizację interwencji publicznych wykorzystujących zakres finansowania z czterech Funduszy: EFMR, EFRROW, EFRR i EFS. W kontekście zdiagnozowanych potrzeb o charakterze społecznym, infrastrukturalnym i gospodarczym zastosowanie wielofunduszowości umożliwiło zaprojektowanie bardzo szerokiego spectrum możliwych typów projektów/operacji. **Badanie pokazało pozytywny wpływ LSR na zwiększenie kapitału społecznego i ludzkiego - przejawiające się wzrostem zaufania, budowaniem nowych umiejętności i zdolności, tworzeniem nowych sieci, lepszym przystosowaniem do zmian.** Realizacja LSR wpłynęła na poprawę lokalnego zarządzania - dzięki udziałowi społeczności i różnych podmiotów w podejmowaniu decyzji, zwiększeniu roli LGD w wielopoziomowym zarządzaniu i nabywaniu umiejętności zarządzania środkami publiczno-prywatnymi. Lepsze efekty realizowanych projektów - dzięki pozyskaniu dodatkowych środków (zwiększeniu dźwigni finansowej), większej trwałości projektów, włączeniu nowych beneficjentów i podniesieniu poziomu lokalnej innowacji.

Badanie ewaluacyjne pokazało również, że LGD udało się osiągnąć komplementarność projektów EFS i EFRR. Komplementarność jest jedną z zasad przyznawania wsparcia przez Unię Europejską państwom członkowskim, określoną w rozporządzeniu (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającym wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i

⁴² Evalu, 2019

uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006⁴³. Komplementarność definiowana jest szeroko jako wzajemne uzupełnianie się interwencji oraz koordynacja działań realizowanych w ramach różnych funduszy oraz w ramach polityk krajowych na poszczególnych etapach: programowania, wdrażania, monitorowania i ewaluacji, itp. Synergia z kolei, rozumiana jest jako ścisła współpraca różnych interwencji, wartość dodana wykraczająca poza sumę wszystkich rezultatów osiągniętych w poszczególnych programach⁴⁴. **Wartością dodaną realizacji LSR była możliwość wielofunduszowego oddziaływania na zdiagnozowane problemy.** W kontekście trafnie zdiagnozowanych potrzeb o charakterze społecznym, infrastrukturalnym i gospodarczym zastosowanie wielofunduszowości umożliwiło zaprojektowanie bardzo szerokiego spectrum możliwych typów projektów/operacji.

Praktycznie wszystkie projekt EFS dotyczące usług społecznych realizowane były w infrastrukturze wybudowanej ze środków EFRR w ramach wcześniejszych konkursów LGD. W ramach EFRR zrealizowano projekt inwestycyjny pt. Utworzenie dziennego domu pomocy w Lewkowie Starym, Gmina Narewka zrealizowany w ramach naboru LGD z 2018 roku. Dofinansowanie projektu ze środków UE wyniosło 711 tys. zł. Całkowita szacunkowa wartość projektu 846 tys. zł w ramach działania 8.6. Inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego, Priorytet inwestycyjny: 9.4. Inwestycje dokonywane w kontekście strategii na rzecz rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Uzupełnieniem EFS był projekt Usługi opiekuńcze w Gminie Narewka. Okres realizacji projektu: od 1 września 2020 r. do 31 sierpnia 2021 r. Wartość projektu 467 tys. zł, w tym dofinansowanie 425 tys. zł. LGD prowadziło bogatą paletę działań społecznych i animujących w postaci wydawania różnorodnych wydawnictw i publikacji. Szczególnie trwałym efektem prowadzonych działań animacyjnych i promocyjnych obszaru LSR jest wydawania biuletynu informacyjnego; gazetki lokalnej dystrybuowanej do Urzędów Miast i Gmin oraz placówek oświatowych z terenu działania LGD. W publikacji prezentowane są dobre przykłady zrealizowanych projektów ze środków LGD.

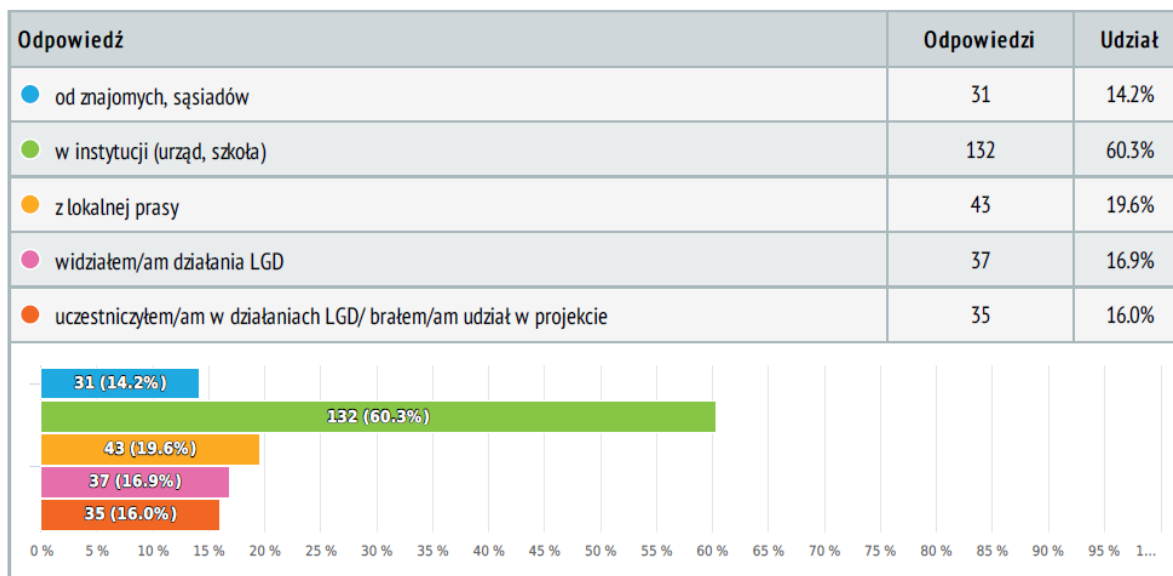
Pośród efektów prowadzonych działań promocyjnych warto wskazać ponownie na rezultaty projektów grantowych realizowanych przez LGD. Efektem projektu grantowego pn. Wsparcie inicjatyw służących promocji obszaru LGD Puszcza Białowieska była m.in. realizacja badań archeologicznych, organizacja konferencji-panelu dyskusyjnego, wydanie publikacji, ustawienie pamiątkowej tablicy pełniącej funkcję informacyjno-turystyczną, wydanie publikacji pod tytułem "ludzie i wydarzenia Kleszczele 1991-2021, imprezy promocyjne i animujące lokalną społeczność, wydanie albumu o Narewce, warsztaty wielokulturowe etnograficznie – fotograficzne dla mieszkańców Gminy Narewka, warsztaty wokalne, nagranie i wydanie płyty z muzyką chóralską.

⁴³ Kolejnym istotnym dokumentem odwołującym się do komplementarności i koordynacji wsparcia jest Umowa Partnerstwa (UP). Zaznaczono w niej chociażby, że „warunkiem koniecznym do osiągnięcia wysokiego poziomu skuteczności i efektywności polityki spójności jest wdrażanie katalogu interwencji w postaci komplementarnych i ściśle ukierunkowanych pakietów interwencji publicznych”.

⁴⁴ Oznacza to, że interwencje powinny być realizowane i koordynowane tak, aby nie tylko wzajemnie się uzupełniały, ale też „współpracowały”.

Badanie kwestionariuszowe z mieszkańcami pokazało rozpoznawalność LGD pośród mieszkańców (ponad 90% pozytywnych odpowiedzi). Głównym źródłem informacji o działaniach LGD były instytucje (urząd, szkoła), na co wskazywało ponad 60% ankietowanych mieszkańców uczestniczących w badaniu kwestionariuszowym CAWI. Wyniki pokazują, że portale informacyjne zarządzane przez Urzędy Gmin są skutecznym kanałem docierania z informacjami o działaniach LGD.

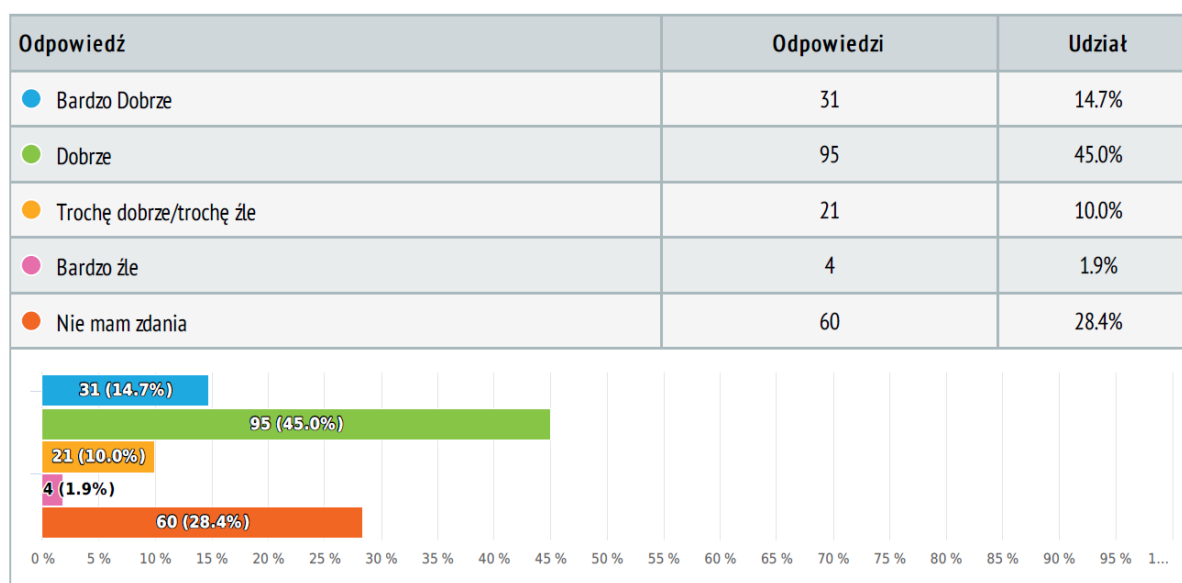
Wykres 17 Jeżeli zna Pan/i LGD, w jaki sposób dowiedział się Pan/i o Lokalnej Grupie Działania?

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=217

Mieszkańcy uczestniczący w badaniu internetowym generalnie pozytywnie oceniają działalność LGD.

Wykres 18 Jak Pan/i ocenia działalność Lokalnej Grupy Działania Puszczy Białowieskiej

Źródło: ankieta kwestionariuszowa z mieszkańcami obszaru LSR, n=211

Rozdział 6. Podsumowanie zawierające najważniejsze rekomendacje

Niniejszy rozdział zawiera podsumowanie najważniejszych rekomendacji wypracowanych w toku procesu badawczego

Realizacja celów LSR pokazała satysfakcjonujący poziom mierzony poziomem wskaźników odnoszących się do poziomu oddziaływania, rezultatu i produkty. W mijającym okresie realizacji LSR na lata 2014-2020 LGD skutecznie udzielało wsparcia w ramach dostępnych środków LSR. Wypracowano szereg dobrych praktyk, które mogą stanowić podstawę do dalszych działań pomocowych LGD. Z tego też powodu badanie końcowe ex-post pozwoliło na sformułowanie rekomendacji odnoszących się do LSR opracowywanej na kolejny okres programowania 2023-2027:

Lp.	Wniosek	Rekomendacja
1.	<p>LGD ma dobre doświadczenia różnorodnych form dystrybucji środków LSR kierowanych na rzecz budowania kapitału społecznego (operacje grantowe, dedykowane konkursy, indywidualne doradztwo dla osób fizycznych i organizacji pozarządowych). Potrzeby aktywizacji społecznej pozostają aktualne. Analiza jakościowa operacji realizowanych w obszarze polityki społecznej pokazuje, problem właściwego zaadresowania programów skierowanych do osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i bezrobociem. Osoby te korzystają z licznych programów pomocowych i pomocy GOPS, co utrudnia realizację takich projektów. Pomimo tego czynnika zewnętrznego z sukcesem zrealizowano takie projekty społeczne (np. powstały dwa KIS w Osocznej i w mieście Hajnówka). Badanie nie pozwoliło na wskazanie, czy wsparcie koncepcji Smart Villages powinno zostać wprowadzone do LSR, ponieważ LGD nie stosowało tego podejścia w okresie 2014-2020.</p>	<p>Ważna będzie realizacja projektów realizowanych w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR. W zakresie rozwoju kapitału społecznego istnieje potrzeba wciąż potrzebna wsparcia niewielkich organizacji pozarządowych w zakresie realizacji drobnych inicjatyw lokalnych. Rekomenduje się kontynuację realizacji projektów grantowych w ramach LSR w nowym okresie programowania 2023-2027.</p>

2.	<p>Realizacji LSR przyczyniła się do rozwoju lokalnej przedsiębiorczości poprzez wzmocnienie istniejących firm i wsparcie powstania nowych przedsiębiorstw. Utworzony został również inkubator, w którym zakłada się przetwórstwo rolno-spożywcze produktów warzywno-owocowych. Ze środków LSR wspierano współpracę między podmiotami wykonującymi działalność gospodarczą na obszarze wiejskim.</p>	<p>Zaleca się kontynuację dotychczasowych działań wspierających przedsiębiorczość na obszarze LSR. Potencjałem obszaru jest możliwość wsparcia w LSR 2023-2027 zagród edukacyjnych i wiosek tematycznych.</p>
3.	<p>Analiza danych pokazała, że poprzez udzielane dotacje LGD przyczyniła się do budowania lokalnego potencjału w zakresie turystyki i dziedzictwa kulturowego obszaru.</p>	<p>Zasadne jest kontynuowanie wsparcia ze środków dotacyjnych 2023-2027 projektów infrastrukturalnych rozwijających potencjał turystyczny i kulturowy obszaru LSR. W ramach dziedzictwa kulturowego należy rozważyć preferowanie projektów zapewniających dodatkowo aktywizację mieszkańców w oparciu o lokalne zasoby. Należy unikać finansowania projektów infrastrukturalnych z obszaru rekreacji, turystyki czy kultury nie powiązanych z dziedzictwem kulturowym obszaru LSR.</p>
4.	<p>Badanie pokazało, że LGD skuteczne wpływało swoimi działaniami na pomoc dla osób zaliczonych do grupy defaworyzowanej. W okresie realizacji LSR zmniejszył się poziom ubóstwa i wykluczenia społecznego na większości jego obszaru. W Gminach gdzie nie utworzono DDP istnieje potrzeba stworzenia takiego ośrodka – Białowieża, Boćki, Bielsk Podlaski, Dubicze Cerkiewne, Narew, Czeremcha, Kleszczele.</p>	<p>Rekomenduje się realizację projektów dedykowanych szczególnie tej grupie mieszkańców jaką są seniorzy, warto wspierać sprawdzone formy opieki jakimi są DDP dla osób starszych.</p>
5.	<p>Badanie pokazało, że projekty realizowane w ramach LSR były innowacyjne.</p>	<p>W przypadku wspierania projektów innowacyjnych w LSR 2023-2027 warto preferować innowacyjność w stopniu kreatywnym tj. zapewniającym powstanie</p>

		<p>innowacyjnych rozwiązań w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczących nowych produktów, usług, procesów lub organizacji.</p>
6.	<p>LGD ma dobre doświadczenia realizacji projektów współpracy krajowych jak i międzynarodowych z partnerami włoskimi i greckimi.</p>	<p>W LSR 2023-2027 rekomenduje się ujęcie takie formy współpracy z innymi LGD w nowej LSR jako działania partnerskie realizowane w celu promocji obszaru i budowania dziedzictwa kulturowego obszaru LSR</p>
7.	<p>Dobra dobrej oceny postępów wdrożenia LSR przyczyniło się prawidłowo zorganizowane i wyposażone biuro LGD w Hajnówce, w którym zatrudnionych zostali profesjonalni pracownicy o odpowiednich kwalifikacjach, którzy świadczyli bezpłatne doradztwo w zakresie możliwości uzyskania dofinansowania.</p>	<p>Dla skuteczności funkcjonowania biura LGD jest zapewnienie kompetentnej kadry pracowników predysponowanych do wykonania zadań przewidzianych w przepisach prawa. W kolejnym okresie programowania zasadne będzie podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników. Zasadne jest ograniczenie ryzyka migracji pracowników do innych pracodawców poprzez ciekawą ścieżkę rozwoju umiejętności i kompetencji pracowniczych oraz konkurencyjnego do oferowanego w samorządzie gminnym wynagrodzenia. Niezależnie od konieczności rozwoju zawodowego pracowników nie powinno się wykluczać w pracy biura LGD korzystania ze specjalistycznej pomocy zewnętrznej (szkolenia tematyczne, warsztaty, badania i analizy, pomoc prawna i księgową).</p>

Spis ilustracji

Spis tabel

Tabela 1 Zakres oceny i pytania badawcze badania ewaluacyjnego ex-post LGD	8
Tabela 2 Budżet LSR wg stanu na koniec roku 2022	12
Tabela 3 Obszar LSR prezentujący liczbę ludności i gęstość zaludnienia	16
Tabela 4 Ludność według ekonomicznych grup wieku na obszarze LSR na 2020 rok.....	19
Tabela 5 Migracje na obszarze LSR.....	20
Tabela 6 Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR.....	21
Tabela 7 Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. osób.....	23
Tabela 8 Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR.....	25
Tabela 9 Średnia arytmetyczna wskaźnika G gmin objętych obszarem LSR oraz poziom wydatków w gminach według stanu na koniec 2020 r.....	30
Tabela 10 Realizacja celów LSR pod względem finansowym wg. stanu na koniec roku 2022	42
Tabela 11 Realizacja cel ogólnego 1. Poprawa jakości życia mieszkańców LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022	44
Tabela 12 Cel ogólny 2. Zrównoważony rozwój sfery gospodarczej obszaru LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022	45
Tabela 13 Cel ogólny 3. Rozwój potencjału LGD Realizacja wskaźników dla celów i przedsięwzięć LSR wg. stanu na koniec roku 2022.....	45
Tabela 14 Realizacja celu szczegółowego I.1 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców wg. stanu na koniec roku 2022	58
Tabela 15 Realizacja celu szczegółowego I.2 Aktywizacja i integracja społeczno-zawodowa mieszkańców wg. stanu na koniec roku 2022	60
Tabela 16 Realizacja celu szczegółowego II.1 Wzrost poziomu zatrudnienia i potencjału gospodarczego LGD wg. stanu na koniec roku 2022.....	62
Tabela 17 Realizacja celu szczegółowego II.2. Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej wg. stanu na koniec roku 2022	62
Tabela 18 Realizacja celu szczegółowego II.3. Rozwój przedsiębiorczości i współpracy partnerskiej wg. stanu na koniec roku 2022	64
Tabela 19 Realizacja celu szczegółowego III.1. Rozwój sfery społecznej wg. stanu na koniec roku 2022	65
Tabela 20 Realizacja celu szczegółowego III.2. - Zachowanie i promowanie potencjału kulturowo-przyrodniczego LGD ze szczególnym uwzględnieniem środowiska życia mieszkańców obszaru LGD wg. stanu na koniec roku 2022	66
Tabela 21 Realizacja celu szczegółowego III.3. Wzmocnienie kompetencji społecznych (wzmocnienie kapitału społecznego) wg. stanu na koniec roku 2022	68
Tabela 22 Struktura organizacyjna biur LGD	71

Spis wykresów

Wykres 1 Odsetek punktów uzyskanych w ocenie przez LSR w stosunku do maksymalnej możliwej liczby punktów.....	14
---	----

Wykres 2 Podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym.....	27
Wykres 3 Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców	27
Wykres 4 Pracujący na 1000 ludności	29
Wykres 5 W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „moja gmina jest.....	33
Wykres 6 W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „w ostatnim roku	34
Wykres 7 Jak obecnie ocenia Pan/i swoją gminę pod względem:	35
Wykres 8 Proszę ustosunkować się do poniższych stwierdzeń dotyczących ostatniego roku.....	37
Wykres 9 Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków życia w gminie [nazwa]?	38
Wykres 10 Jeżeli rozważa Pan/i zmianę miejsca zamieszkania, powodem jest.....	38
Wykres 11 Czy Pan/i osobiście korzystał/a z infrastruktury / obiektów finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku?	39
Wykres 12 Czy Pan/i osobiście korzystał/a z projektów takich jak szkolenia, spotkania, festyny finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku?	40
Wykres 13 Proszę sobie wyobrazić, że ma Pan/i możliwość decydowania o podziale dodatkowych środków finansowych w swojej gminie. Które z poniżej wymienionych obszarów dofinansował/a/by Pan/i w pierwszej kolejności?.....	41
Wykres 14 Czy przyjęte kryteria wyboru i oceny projektów pozwoliły na wybór projektów w największym stopniu realizujące cele LSR? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)	73
Wykres 15 Jakie Pan/i zdaniem działania informacyjno-promocyjne należy wzmocnić, aby informacje te docierały do jak największej grupy osób zainteresowanych pozyskaniem wsparcia ze środków LSR? (Proszę przydzielić max. 100 dostępnych punktów na różne typy działań)	74
Wykres 16 Ocena potrzeb w zakresie działań informacyjno-promocyjnych skierowanych do mieszkańców	75
Wykres 17 Jeżeli zna Pan/i LGD, w jaki sposób dowiedział się Pan/i o Lokalnej Grupie Działania?	78
Wykres 18 Jak Pan/i ocenia działalność Lokalnej Grupy Działania Puszczy Białowieskiej	78
 Spis map	
Mapa 1 Mapa obszaru LSR LGD Puszcza Białowieska	11

Aneksy tworzone w toku realizacji badania

Kwestionariusz ankiety skierowanej do mieszkańców obszaru LSR

Ankieta dla członków stowarzyszenia LGD Puszcza Białowieska

Szanowni Państwo,

Zapraszamy Państwa – mieszkańców naszego regionu a zwłaszcza gmin, które są położone w obszarze działania **Lokalnej Grupy Działania Puszcza Białowieska** do wyrażenia opinii na temat warunków życia w Państwa gminie.

Ankieta jest anonimowa a jej wyniki posłużą wyłącznie temu, aby dostosować Lokalną Strategię Rozwoju do potrzeb mieszkańców i regionu.

W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „moja gmina jest dobrym miejscem do życia, w którym mogę realizować wszystkie swoje podstawowe potrzeby”? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak
 Raczej Tak
 Trochę tak/trochę nie
 Raczej nie
 Zdecydowanie nie
 Nie mam zdania

W jakim stopniu zgadza się Pan/i lub nie zgadza ze stwierdzeniem „w ostatnim roku warunki do życia w mojej gminie poprawiły się”? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak
 Raczej Tak
 Trochę tak/trochę nie
 Raczej nie
 Zdecydowanie nie
 Nie mam zdania

Jak obecnie ocenia Pan/i swoją gminę pod względem: (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Bardzo dobrze	Dobrze	Trochę dobrze/trochę źle	Źle	Bardzo źle	Nie mam zdania
Atrakcyjności turystycznej	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Promocji dziedzictwa kulturowego, zasobów naturalnych i turystyki	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktury i oferty kulturalnej	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktury i oferty sportowej i rekreacyjnej	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Infrastruktury drogowej	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Zaangażowania mieszkańców w rozwiązywanie lokalnych problemów	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tożsamości mieszkańców z regionem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Działań i usprawnień na rzecz osób niepełnosprawnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Działań na rzecz bezrobotnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Działań na rzecz osób przed 34 rokiem życia	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Działań na rzecz osób po 50 roku życia	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Działań na rzecz kobiet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Możliwości zatrudnienia poza rolnictwem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sprzyjających warunków dla przedsiębiorców i prowadzenia firmy	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Proszę ustosunkować się do poniższych stwierdzeń dotyczących ostatniego roku: (Prosimy o zaznaczenie „tak”, „nie” lub „nie wiem”)

	Tak	Nie	Nie wiem
Uczestniczę w wydarzeniach organizowanych przez gminę (kulturalnych, rekreacyjno-sportowych, obchodach świąt etc.)	☐	☐	☐
Biorę udział w przygotowywaniu gminnych wydarzeń (sam albo w ramach grupy, do której należę)	☐	☐	☐
Należę do stowarzyszenia/organizacji pozarządowej (stowarzyszenie, fundacja)	☐	☐	☐
Należę do nieformalnej grupy społecznej (koła gospodyń etc.)	☐	☐	☐
Mam możliwości, by wypowiadać się na temat ważnych zagadnień (dotyczących gminy i mojej miejscowości)	☐	☐	☐
Jestem członkiem rady/komitetu (np. w szkole, klubie sportowym, przedsiębiorstwie)	☐	☐	☐
Znam najważniejsze fakty historyczne dotyczące mojej miejscowości/gminy	☐	☐	☐
Potrafię wskazać najważniejsze atrakcje turystyczne w okolicy	☐	☐	☐

Na terenie mojej gminy mogą rozwijać się zawodowo

W mojej gminie powstaje wiele firm

W mojej gminie chętnie inwestują przedsiębiorcy

Na terenie mojej gminy są sprzyjające warunki dla turystów i osób przyjezdnych

Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków życia w gminie [nazwa]? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak Raczej tak Trudno powiedzieć Raczej nie Zdecydowanie nie Nie mam zdania

Czy rozważa Pan/i zmianę miejsca zamieszkania? Tak...

- Trudny dostęp do edukacji Trudny dostęp do instytucji kultury Utrudniony dostęp do placówek opieki nad dziećmi Brak perspektyw zawodowych
- Powody osobiste/rodzinne
- Inna

Czy Pan/i osobiście korzystał/a z infrastruktury / obiektów finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak często
 Tak, czasem
 Trudno powiedzieć
 Nie

Czy Pana/i zdaniem projekty związane z poprawą infrastruktury cieszą się lub nie cieszą zainteresowaniem mieszkańców? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak
 Ani tak, ani nie
 Nie

Czy Pan/i osobiście korzystał/a z projektów takich jak szkolenia, spotkania, festyny finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak często
- Tak, czasem
- Trudno powiedzieć
- Nie

Czy Pana/i zdaniem projekty te cieszą się lub nie cieszą zainteresowaniem mieszkańców? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak
- Ani tak, ani nie
- Nie

Proszę sobie wyobrazić, że ma Pan/i możliwość decydowania o podziale dodatkowych środków finansowych w swojej gminie. Które z poniżej wymienionych obszarów dofinansował/a/by Pan/i w pierwszej kolejności? (Prosimy o zaznaczenie „x” trzech najważniejszych)

- Promocja obszaru, dziedzictwa kulturowego, zasobów naturalnych, turystyki
- Infrastruktura i oferta kulturalna
- Infrastruktura i oferta sportowa i rekreacyjna
- Infrastruktura społeczna (świetlice, miejsca spotkań)

Znam najważniejsze fakty historyczne dotyczące mojej miejscowości/gminy	☐	☐	☐
Potrafię wskazać najważniejsze atrakcje turystyczne w okolicy	☐	☐	☐
Na terenie mojej gminy mogą rozwijać się zawodowo	☐	☐	☐
W mojej gminie powstaje wiele firm	☐	☐	☐
W mojej gminie chętnie inwestują przedsiębiorcy	☐	☐	☐
Na terenie mojej gminy są sprzyjające warunki dla turystów i osób przyjezdnych	☐	☐	☐

Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków życia w gminie [nazwa]? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak Raczej tak Raczej nie Zdecydowanie nie Nie mam zdania

Czy rozważa Pan/i w najbliższym czasie zmianę miejsca zamieszkania?

- TAK
 NIE

Jeżeli rozważa Pan/i zmianę miejsca zamieszkania, to powodem jest...

- Trudny dostęp do edukacji Trudny dostęp do instytucji kultury Utrudniony dostęp do placówek opieki nad dziećmi Brak perspektyw zawodowych
 Powody osobiste/rodzinne
 Inna

Czy Pan/i osobiście korzystał/a z infrastruktury / obiektów finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak często
 Tak, czasem
 Trudno powiedzieć
 Nie

Czy Pana/i zdaniem projekty związane z poprawą infrastruktury cieszą się lub nie cieszą zainteresowaniem mieszkańców? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak
 Ani tak, ani nie
 Nie

Czy Pan/i osobiście korzystał/a z projektów finansowanych ze środków unijnych w ostatnim roku takich jak szkolenia, spotkania, festyny? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak często
 Tak, czasem
 Trudno powiedzieć
 Nie

Czy Pana/i zdaniem projekty te cieszą się zainteresowaniem mieszkańców? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Tak
 Ani tak, ani nie
 Nie

Proszę sobie wyobrazić, że ma Pan/i możliwość decydowania o podziale dodatkowych środków finansowych w swojej gminie. Które z poniżej wymienionych obszarów dofinansował/a/by Pan/i w pierwszej kolejności? (Prosimy o zaznaczenie „x” trzech najważniejszych)

☐ Promocja obszaru, dziedzictwa kulturowego, zasobów naturalnych, turystyki	☐ Infrastruktura i oferta kulturalna	☐ Infrastruktura i oferta sportowa i rekreacyjna	☐ Infrastruktura społeczna (świetlice, miejsca spotkań)
☐ Infrastruktura drogowa	☐ Aktywność społeczna mieszkańców (zaangażowania w sprawy lokalne)	☐ Działania wynikające z inicjatywy mieszkańców	☐ Warunki życia osób niepełnosprawnych
☐ Zmniejszenie liczby osób bezrobotnych	☐ Działania umożliwiające podjęcie pracy przez osoby przed 34 rokiem życia	☐ Działania umożliwiające podjęcie pracy przez osoby po 50 roku życia	☐ Działania ułatwiające założenia i prowadzenia działalności gospodarczej

☐ Infrastruktura drogowa	☐ Aktywność społeczna mieszkańców (zaangażowania w sprawy lokalne)	☐ Działania wzmacniające tożsamość mieszkańców z regionem	☐ Działania wynikające z inicjatywy mieszkańców
☐ Warunki życia osób niepełnosprawnych	☐ Zmniejszenie liczby osób bezrobotnych	☐ Zwiększenie liczby miejsc pracy poza rolnictwem	☐ Działania umożliwiające podjęcie pracy przez osoby przed 34 rokiem życia
☐ Działania umożliwiające podjęcie pracy przez osoby po 50 roku życia	☐ Działania umożliwiające podjęcie pracy przez kobiety	☐ Działania ułatwiające założenia i prowadzenia działalności gospodarczej	

Czy zna Pan/i Lokalną Grupę Działania?

- TAK NIE

W jaki sposób dowiedział się Pan/i o Lokalnej Grupie Działania?

- od znajomych, sąsiadów w instytucji (urząd, szkoła) z lokalnej prasy widziałem/am działania LGD
- uczestniczyłem/am w działaniach LGD/ brałem/am udział w projekcie

Jak ocenia Pan/i działalność LGD Puszczy Białowieskiej

- Bardzo Dobrze Dobrze Trochę dobrze/trochę źle Bardzo źle Nie mam zdania

7. METRYCZKA. Miejsce zamieszkania: gmina

- Białowieża Bielsk Podlaski Boćki Czeremcha Czyże Dubicze Cerkiewne Hajnówka
- Kleszczele Narew Narewka Orla Miasto Hajnówka

Kwestionariusz ankiety skierowanej do członków stowarzyszenia ankieta zarządcza

Ankieta zarządcza LGD Puszcza Białowieska

Szanowni Państwo,

W celu przygotowania się do corocznego warsztatu refleksyjnego prosimy o wypełnienie ankiety skierowanej do członków Lokalnej Grupy Działania. Wiedza ta jest niezbędna dla oceny realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju i funkcjonowania LGD, dlatego jesteśmy bardzo wdzięczni za zgodę na udział w badaniu.

W ramach wywiadu będziemy rozmawiać o działalności i współpracy z LGD w latach 2014-2020 i realizowanych przez nią projektach.

Ankieta jest anonimowa. Jej wypełnienie zajmie kilka minut.

Jak ocenia Pan/i ogólnie zaangażowanie członków LGD w jej działalność (w latach 2014-2020)?
(Prosimy o zaznaczenie "x" właściwej odpowiedzi)

- Bardzo dobrze Dobrze Średnio Słabo Nie mam zdania

Proszę o wskazanie możliwych działań, które skutkować zwiększeniem zaangażowania członków LGD w działalność stowarzyszenia?

Czy zgadza się Pan/i ze stwierdzeniem, że partnerstwo wykazuje zrównoważoną reprezentację podmiotów z obszaru działania LGD pod względem sektorowym, instytucjonalnym, geograficznym, społecznym? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak Raczej Tak Trochę tak/trochę nie Raczej nie Zdecydowanie nie
 Nie mam zdania

W jaki sposób LGD wykorzystala potencjal wszystkich podmiotow wchodzacych w sklad partnerstwa? Czy udalo sie to, prosze o Pana/i komentarz

Proszę ustosunkować się do poniższych stwierdzeń dotyczących ostatniego roku: (Prosimy o zaznaczenie „tak”, „nie” lub „nie wiem”)

	Tak	Nie	Nie wiem
W ramach LGD odbywa się współpraca między partnerami	☐	☐	☐
Wystarczająco często organizowane są spotkania członków LGD	☐	☐	☐
Należę do nieformalnej grupy społecznej (koła gospodyń etc.)	☐	☐	☐
Mam możliwości, by wypowiadać się na temat ważnych zagadnień (dotyczących gminy i mojej miejscowości)	☐	☐	☐
LGD uwzględni potrzeby różnych interesariuszy	☐	☐	☐
Wsparcie uczniów uzdolnionych	☐	☐	☐
Realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacji prozdrowotnej, a także wsparcia psychologicznego	☐	☐	☐
Rozwój cyfryzacji w placówkach edukacyjnych	☐	☐	☐
Rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną	☐	☐	☐
Doposażenia placówek w pomoce dydaktyczne i niezbędne wyposażenie	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie indywidualne: np. kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wsparcie doradcze	☐	☐	☐	☐
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie rodzinne: np. wsparcie psychologa, terapeuty, poradnictwo rodzinne itp.	☐	☐	☐	☐
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie środowiskowe: adresowanego do określonego środowiska np. działania w zakresie integracji wewnątrzpokoleniowej, międzypokoleniowej, odbudowywania relacji międzyludzkich w społecznościach, samopomoc	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania działań w zakresie zwiększenia dostępności do usług opiekuńczych świadczonych w społeczności lokalnej. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Indywidualna opieka nad osobami potrzebującymi wsparcia	☐	☐	☐	☐
Pobyt osób w dziennych ośrodkach wsparcia, w tym dziennych domach pobytu, klubach seniora, świetlicach środowiskowych itp.	☐	☐	☐	☐

Czy przyjęte kryteria wyboru i oceny projektów pozwoliły na wybór projektów w największym stopniu realizujące cele LSR? (Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

- Zdecydowanie tak
 Raczej tak
 Trudno powiedzieć
 Raczej nie
 Zdecydowanie nie
 Nie mam zdania

Jeżeli spotkał się Pan/i z takim przypadkiem, proszę o wskazanie kryterium oceny lub warunku szczególnie trudnego do spełnienia lub oceny w ramach procesu ubiegania się o pomoc finansową za pośrednictwem LGD?

Jak Pan/i ocenia zasady i procedury funkcjonowania Rady LGD (organu dokonującego wyboru i oceny operacji)?

Dobrze Raczej dobrze Źle Nie mam zdania

Inna

Jakie zmiany można wprowadzić w procedurach na tym etapie by podnieść ich użyteczność?

Jak można ocenić działania informacyjno-promocyjne prowadzone przez LGD?

- Dobrze zaplanowane i przygotowane w sposób przejrzysty
 Średnio zrozumiałe dla osób niezwiązanych z funduszami unijnymi
 Niejasne i zbyt rzadkie
 Trudno powiedzieć
 Nie mam zdania

Jakie Pan/i zdaniem działania informacyjno-promocyjne należy wzmocnić, aby informacje te docierały do jak największej grupy osób zainteresowanych pozyskaniem wsparcia ze środków LSR? (Proszę przydzielić max. 100 dostępnych punktów na różne typy działań)

Przypisać: 100 punktów

Spotkania informacyjne

Materiały informacyjne (publikacje, broszury, ulotki)

Kampanie w mediach społecznościowych (Facebook)

Festyny i dożynki itp.

Inne nie wymienione wyżej działania

Jak ocenia Pan/i ogólnie działalność LGD w ubiegłym roku?

- Bardzo Dobrze Dobrze Trochę dobrze/trochę źle Bardzo źle Nie mam zdania

7. METRYCZKA. Miejsce zamieszkania: gmina

- Białowieża Bielsk Podlaski Boćki Czeremcha Czyże Dubicze Cerkiewne Hajnówka
 Kleszczele Narew Narewka Orla Miasto Hajnówka

Kwestionariusz skierowany do mieszkańców obszaru LSR na potrzeby stworzenia nowej Lokalnej Strategii Rozwoju 2023-2027

Ankieta LGD Puszcza Białowieska na potrzeby stworzenia nowej Lokalnej Strategii Rozwoju 2023-2027

Szanowni Państwo,

Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” przystępuje do opracowania Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027. W związku z powyższym potrzebujemy zebrać jak najwięcej informacji w celu zidentyfikowania istotnych problemów i potrzeb lokalnych społeczności, gmin, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i wszelkich innych podmiotów w celu przygotowania takiej strategii, która w przyszłości pozwoli na bieżące finansowanie działań służących zaspokajaniu wskazanych potrzeb i niwelowaniu występujących problemów. Uprzejmie prosimy o uważne wypełnienie kwestionariusza ankiety zgodnie z Pani/Pana posiadaną wiedzą i doświadczeniem.

Uprzejmie dziękujemy za poświęcony czas.

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania wysokiej jakości edukacji przedszkolnej. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Zajęcia o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym szanse dzieci w wieku przedszkolnym	☐	☐	☐	☐
Wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami	☐	☐	☐	☐
Doposażenia placówek w pomoce dydaktyczne i niezbędne wyposażenie	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania małych szkół kształcenia ogólnego na obszarach objętych realizacją LSR. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Rozwój kompetencji kluczowych, eliminowanie deficytów edukacyjnych i wyrównywanie szans uczniów	☐	☐	☐	☐

Wsparcie uczniów uzdolnionych	☐	☐	☐	☐
Realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacji prozdrowotnej, a także wsparcia psychologicznego	☐	☐	☐	☐
Rozwój cyfryzacji w placówkach edukacyjnych	☐	☐	☐	☐
Rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną	☐	☐	☐	☐
Doposażenia placówek w pomoce dydaktyczne i niezbędne wyposażenie	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie indywidualne: np. kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wsparcie doradcze	☐	☐	☐	☐
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie rodzinne: np. wsparcie psychologa, terapeuty, poradnictwo rodzinne itp.	☐	☐	☐	☐
Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie środowiskowe: adresowanego do określonego środowiska np. działania w zakresie integracji wewnątrzpokoleniowej, międzypokoleniowej, odbudowywania relacji międzyludzkich w społecznościach, samopomoc	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania działań w zakresie zwiększenia dostępności do usług opiekuńczych świadczonych w społeczności lokalnej. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Indywidualna opieka nad osobami potrzebującymi wsparcia	☐	☐	☐	☐
Pobyty osób w dziennych ośrodkach wsparcia, w tym dziennych domach pobytu, klubach seniora, świetlicach środowiskowych itp.	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Świetlice środowiskowe, ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe	☐	☐	☐	☐
Terapia dla rodzin dotkniętych przemocą	☐	☐	☐	☐
Mediacja, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym opiekuńcze, specjalistyczne, pomoc prawna, grupy wsparcia, grupy samopomocowe	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wspierania Rozwoju przedsiębiorczości. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Tworzenie nowych firm	☐	☐	☐	☐
Rozwój istniejących firm	☐	☐	☐	☐
Tworzenie gospodarstw i rozwój gospodarstw agroturystycznych	☐	☐	☐	☐
Tworzenie gospodarstw i rozwój zagród edukacyjnych, gospodarstw opiekuńczych	☐	☐	☐	☐
Rozwój i tworzenie nowych form sprzedaży lokalnych produktów rolnych w ramach krótkich łańcuchów żywności	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Kształtowania postaw pro przedsiębiorczych. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie zrównoważonego rolnictwa	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie gospodarki rolno-spożywczej	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie przeciwdziałania zmianom klimatycznym	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie biogospodarki	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego	☐	☐	☐	☐
Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie edukacji liderów życia publicznego i społecznego	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej, kulturalnej i sportowej. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Odnowa, zachowanie i rozwój przestrzeni publicznej (infrastruktura)	☐	☐	☐	☐
Działania inwestycyjne służące poprawie bezpieczeństwa przestrzeni publicznych	☐	☐	☐	☐
Zachowanie i rozwój infrastruktury publiczno-społecznej	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Budowa infrastruktury turystycznej związanej z cennymi siedliskami przyrodniczymi	☐	☐	☐	☐
Wytyczanie i oznakowanie szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem naturalnym	☐	☐	☐	☐
Kreowanie produktów turystycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wsparcia działań z zakresu odnawialnych źródeł energii. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Place zabaw, siłownie zewnętrzne, boiska, parki rozrywki, skateparki,	☐	☐	☐	☐
Ścieżki edukacyjne, szlaki turystyczne, pola kamperowe, biwakowe	☐	☐	☐	☐
Skwery, zbiorniki wodne, plaże	☐	☐	☐	☐
Muzea, amfiteatry, sceny letnie, kina letnie itp.)	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Rewitalizacji. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Nadanie nowych funkcji zdegradowanym obszarom oraz budynkom	☐	☐	☐	☐
Odnowa, zachowanie i rozwój przestrzeni publicznej (infrastruktura)	☐	☐	☐	☐
Działania inwestycyjne służące poprawie bezpieczeństwa przestrzeni publicznych	☐	☐	☐	☐
Zachowanie i rozwój infrastruktury publiczno-społecznej	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Budowa infrastruktury turystycznej związanej z cennymi siedliskami przyrodniczymi	☐	☐	☐	☐
Wytężanie i oznakowanie szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem naturalnym	☐	☐	☐	☐
Kreowanie produktów turystycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wsparcia działań z zakresu odnawialnych źródeł energii. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Inwestycje w zakresie montażu instalacji fotowoltaicznych	☐	☐	☐	☐
Inwestycje w zakresie montażu pomp ciepła	☐	☐	☐	☐
Inwestycje w zakresie pozyskiwania energii z wiatru	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Dziedzictwa kulturowego. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego	☐	☐	☐	☐
Rozwój usług w dziedzinie kultury	☐	☐	☐	☐
Wsparcie inwestycyjne instytucji kultury	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Działań informacyjno-promocyjnych skierowanych do mieszkańców. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Doradztwo prowadzone w siedzibie LGD	☐	☐	☐	☐
Mobilne punkty informacyjno-doradcze podczas imprez okolicznościowych	☐	☐	☐	☐
Pikniki promujące działalność LGD	☐	☐	☐	☐
Wydawanie biuletynu informacyjnego	☐	☐	☐	☐
Wydawanie materiałów/gadżetów promocyjnych	☐	☐	☐	☐
Udostępnianie informacji i komunikacja poprzez internet	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Wymiany doświadczeń i szkoleń. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Szkolenia związane z ogłaszanymi naborami przez LGD	☐	☐	☐	☐
Szkolenia podnoszące kompetencje mieszkańców obszaru LGD	☐	☐	☐	☐
Wizyty studyjne dotyczące wymiany doświadczeń	☐	☐	☐	☐
Projekty dotyczące współpracy krajowej	☐	☐	☐	☐
Projekty dotyczące współpracy międzynarodowej	☐	☐	☐	☐

Proszę ocenić potrzeby w zakresie Aktywizacji środowisk lokalnych. Czy w chwili obecnej w Pani/Pana otoczeniu/gminie występują poniżej przedstawione potrzeby. Konieczność zaspokojenia danej potrzeby proszę ocenić w skali. Prosimy o zaznaczenie „x” właściwej odpowiedzi)

	Mała	Duża	Bardzo duża	Nie mam zdania
Tworzenie koncepcji inteligentnych wsi (Smart Village)	☐	☐	☐	☐
Realizacja projektów wynikających z koncepcji inteligentnych wsi (Smart Village)	☐	☐	☐	☐
Projekty służące wsparciu osób znajdujących się w trudnej sytuacji społecznej – kreowanie różnych form samopomocy	☐	☐	☐	☐
Organizacja warsztatów wspierających NGO, koła gospodyń wiejskich, itp.	☐	☐	☐	☐

METRYCZKA. Płeć

Podpowiedź do pytania: *Wybierz jedną odpowiedź*

- Kobieta
 Mężczyzna
 Nie chcę udzielać odpowiedzi

METRYCZKA. Wiek w latach

Podpowiedź do pytania: *Wybierz jedną odpowiedź*

- poniżej 25 25 - 35 36 - 50 51 - 55 powyżej 55

METRYCZKA. Status zawodowy

Podpowiedź do pytania: *Wybierz jedną odpowiedź*

- Uczeń/student Pracujący Przedsiębiorca Bezrobotny Emeryt/rencista

METRYCZKA. Status społeczny

Podpowiedź do pytania: *Wybierz jedną odpowiedź*

- osoba reprezentująca sektor społeczny (członek NGO's) osoba reprezentująca sektor gospodarczy (przedsiębiorca) osoba reprezentująca sektor publiczny (pracownik budżetówki)
- Inna jaka?

METRYCZKA. Miejsce zamieszkania: gmina

- Białowieża Bielsk Podlaski Boćki Czeremcha Czyże
- Dubicze Cerkiewne Hajnówka - gmina miejska Hajnówka - gmina wiejska Kleszczele Narew
- Narewka Orla Nie mieszkam na terenie obszaru LSR Puszczy Białowieskiej

MM Consult sp. z o.o.

MM CONSULT sp. z o.o.
ul. Płocka 15c lok. 4, 01-231 Warszawa
tel. 660 288 138
KRS: 0000813826 REGON: 384866265 NIP:
5272912031

XII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego
ul. Czerniakowska 100, 00 - 454 Warszawa
Wysokość kapitału zakładowego 5000,00 zł